

*Zveza Prijateljev
Mladine Slovenije®*

Komisija za delo zgodovinskih krožkov

Šport skozi čas

Zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov
za mentorje zgodovinskih krožkov

Ljubljana, oktober 2022

*Zveza Prijateljev
Mladine Slovenije®*

Komisija za delo zgodovinskih krožkov

ŠPORT SKOZI ČAS

Zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov
za mentorje zgodovinskih krožkov

Ljubljana, oktober 2022

VSEBINA

- 7 mag. Marjetka Balkovec Debevec
ŠPORT SKOZI ČAS
Uvodne misli k raziskovalni temi Mladih zgodovinarjev v šolskem letu 2022/2023
- 9 dr. Franci Petek
BITI ŠPORTNIK
- 15 izr. prof. dr. Tomaž Pavlin
ŠPORT SKOZI ČAS
- 31 Mateja Ribarič
TELOVADBA V ŠOLI NA SLOVENSKEM SKOZI ZGODOVINO
- 41 Žiga Blaj
**SKOK V NOGOMETNO PRETEKLOST:
OD POŽRTOVALNE IGRE PRVIH TRBOVELJSKIH KLUBOV DO NAJVEČJIH USPEHOV RUDARJA**
- 47 Irena Lačen Benedičič
SKALAŠI IN NJIHOV PRISPEVEK K RAZVOJU ŠPORTA
- 53 Vilja Lukan
**SMUČANJE SKOZI ČAS
RAZVOJ SMUČANJA IN SLOVENSKI SMUČARSKI MUZEJ**
- 61 Matej Hrastar
BITI ZRAVEN – RAZVOJ SLOVENSKEGA ŠPORTA IN ŠPORTNEGA NOVINARSTVA
- 71 mag. Vladimir Vilman
TEHNIKA ZA ŠPORT
- 79 Vojko Korošec
ŠKL KOT USPEŠEN ZGODOVINSKI PROJEKT – ALI MORDA TUDI PROJEKT PRIHODNOSTI?
- 85 Andreja Zupanec Bajželj
V ČEVLIH ZMAGOVALCEV: SLOLENKE IN SLOVENCİ TER NJIHOVI ŠPORTNI DOSEŽKI
- 93 Komisija za delo zgodovinskih krožkov
**ZLATA PRAVILA
PREDSTAVITEV PROGRAMA MLADI RAZISKOVALCI ZGODOVINE**
- 100 Iris Furlan
**SODELUJOČE OSNOVNE ŠOLE V RAZISKAVI „SNAGA K ZDRAVJU POMAGA –
NALEZLJIVE BOLEZNI V PRETEKLOSTI IN SPOPAD Z NJIMI“ V ŠOLSLEM LETU 2021/2022**

mag. Marjetka Balkovec Debevec

predsednica Komisije za delo zgodovinskih krožkov
muzejska svetnica, Slovenski šolski muzej

E: marjetka.balkovec@guest.arnes.si T: 01 25 13 210

ŠPORT SKOZI ČAS

UVODNE MISLI K RAZISKOVALNI TEMI MLADIH ZGODOVINARJEV V ŠOLSKEM LETU 2022/2023

Čeprav sem uvodne misli začela pripravljati že prej, je najbrž že moralo biti tako, da tale prispevek zaključujem ravno v tednu, ki je Evropski teden športa. V Sloveniji poteka že od leta 2015, in sicer vsako leto med 23. in 30. septembrom. Izvaja se na pobudo Evropske komisije za spodbujanje športa in telesne dejavnosti v Evropi. Kot je navedeno v predstavitvi projekta, je cilj akcije vse ljudi spodbuditi k telesni dejavnosti, ne le med tednom športa, temveč vse leto. Poleg tega, da sta šport in telesna dejavnost pomembna za ohranjanje in krepitev zdravja, je šport lahko sredstvo za socialno vključevanje, širjenje sporočila strpnosti in krepitev državljanstva ter povezanosti po Evropski uniji.¹

Ljudje se morda delimo v dve skupini: v eno spadajo tisti, ki prav morajo biti ves čas v gibanju, v drugo pa tisti, ki jih je za kakšno telovadno ali športno aktivnost treba malo spodbuditi. Spomin se mi vrača v moja šolska leta, ko bi kaj lahko v prvo skupino uvrstila mojo prijateljico, sosedo in sošolko Simono, v drugi pa bi pristala jaz.

Bil je lep počitniški dan. Iz zatopljenega branja knjige me je zmotil hišni zvonec. Seveda je bila Simona. Še zdaj se spomnim njenega stavka: »Oh, že spet bereš tiste tvoje knjige. A ne bi šli raje malo ven na kolo?!« Priznam, kar težko sem zapustila vabljivo branje, a sem šla. S kolesi sva se podali po cestah in poteh naše Bele krajine. Bilo je čudovito. Zadovoljni, nadihani svežega zraka, razkuštranih las in rdečih lic sva se popoldne vrnili domov. Tudi za knjigo se je še našel čas. Še več takšnih spominov je, ko je prijateljica dala pobudo za takšno ali drugačno rekreativno dejavnost in zdaj imam lepe spomine na vse to. Ni pa se spremenilo dejstvo, da je ona bila in je športnica po duši, jaz pa ne. Morda je ob tem zanimivo še to, da sva čez čas ravno v istem letu prejeli posebni priznanji za svoje delo – ona na področju športa, jaz pri svojem strokovnem delu.

Torej, tega, da bom kdaj pisala o športu, si nisem predstavljala. A če malo pomislim, imam pravzaprav rada gibanje, in veseli me to, da je zadnja leta zaslediti predvsem poudarek v tem, da naj vsakdo najde tisti način gibanja, ki mu najbolj ustreza. Če je za nekoga to plesno gibanje, naj pleše! Drug naj hodi ali teče, kolesari ali pa igra badminton na domačem vrtu, plava v morju, rekah, bazenih ali pa uživa v

¹ Evropski teden športa: <https://ewos.olympic.si/>, 28. 9. 2022.

zimskih aktivnostih. Naslednji se raje udeležuje raznih vadb pod vodstvom izkušenih voditeljev. Se tudi delo na vrtu šteje kot gibalna dejavnost? Meni se zdi prav koristna. Seveda je eno področje zgolj bolj ali manj redno rekreativno gibanje, drugo zelo veliko, široko in raznoliko pa je polje različnih aktivnih športnih dejavnosti vse do vrhunskih in profesionalnih.

Pomembno vlogo pri odnosu do telesne vadbe ima tudi šolsko izobraževanje. Že več kot 150 let je minilo, kar je telovadba postala učni predmet v osnovnih šolah, v gimnazijah se kot neobvezen predmet pojavlja še okoli 20 let prej. Si lahko predstavljamo, da so bila takrat tudi burna nasprotovanja staršev proti temu novo uvedenemu šolskemu predmetu (l. 1869), češ da bodo otroci pri tem le trgali obleko in seveda, da za deklice sploh ni primerno nespodobno raztegovanje? O telovadbi, telesni vzgoji, fizikulturi, športni vzgoji oz. športu v šoli (gre za različne izraze, ki so se pojavljali v preteklosti) nas skozi zgodovino izobraževanja popelje članek kolegice Mateje Ribarič. Ravno v zadnjem obdobju pa slišimo opozorila, da bo treba nameniti učencem osnovnih šol še več spodbud za gibalno dejavnost, saj so v letošnjem maju objavljeni rezultati meritev gibalne učinkovitosti otrok v osnovnih šolah pokazali slabše rezultate, ki so posledica spremembe načina življenja v dveh letih pandemije koronavirusa. Strokovnjaki opozarjajo, da je potrebno takojšnje ukrepanje, saj vse to vpliva tudi na zdravje otrok in njihove učne sposobnosti.²

Spoštovane učiteljice in učitelji zgodovinskih krožkov, zavedamo se, da so vaši in naši mladi raziskovalci tudi med udeleženci raziskave o gibalni učinkovitosti otrok, pa bo morda ravno zato letošnja raziskovalna tema Šport skozi čas, pripomogla k temu, da bodo učenci – ob številnih drugih aktivnostih – še bolj zavestno poskrbeli za telesno dejavnost. Morda boste ob začetku in koncu učne ure zgodovinskega krožka uvedli tudi nekaj preprostih, a koristnih razgibalnih vaj? Torej, želimo si, da bi se krepili in napredovali v gibanju, še bolj pa si želimo, da bi vas pritegnila letošnja raziskovalna tema in bi se lotili izziva pri pripravi zanimivih raziskovalnih nalog. V pomoč pri izdelavi nalog vam bodo nekoliko prenovljena Zlata pravila, objavljena ob koncu tega zbornika.

Verjamemo, da vas bodo navdihnili prispevki avtorjev, ki sodelujejo v letošnjem zborniku, teh je kar deset in prinašajo pester in bogat pogled na šport skozi čas. O tem, kako človeka spremlja šport od pradavnine do današnjih dni prikaže pregledni članek dr. Tomaža Pavlina. Kako iz malega zraste veliki športnik nam predstavi dr. Franci Petek. Spoznamo različne športne smeri in poglede na šport. Zanimive so ugotovitve, ki jih prinašajo razstave o športu. Članke so, poleg že omenjenih, prispevali avtorji: Žiga Blaj, Irena Lačen Benedičič, Vilja Lukan, Matej Hrastar, mag. Vladimir Vilman, Vojko Korošec in Andreja Zupanec Bajželj. Športna dejavnost pa seveda zajema še več raznolikosti, morda tega, kar nismo uspeli objaviti v tem zborniku, predstavimo v naslednjih letih. Prispevki nas hkrati tudi opomnijo, kako pomembna je skrb za ohranjanje športne dediščine in je prav, da se ji v prihodnje še bolj posvetimo.

Dragi mentorice in mentorji – upamo, da boste skupaj s svojimi učenci »športno prenesli« tudi kakšne zaplete in težave, ki bodo nastajale pri vašem delu, da bo delo potekalo v duhu zdrave tekmovalnosti in da boste uspešno prišli na cilj do roka za oddajo nalog, 31. marca 2023!

2 Gibalna sposobnost otrok tudi po odprtju šol slaba: <https://n1info.si/novice/slovenija/gibalna-sposobnost-otrok-tudi-po-odprtju-sol-slabi>, 28. 9. 2022.

dr. Franci Petek

doktor geografskih znanosti
direktor Zavoda za šport Republike Slovenije Planica

E: franci.petek@sport.si T: 051 676 513

BITI ŠPORTNIK

Prispevek je zapisan v esejski obliki in izraža spoznanja, razumevanja in poglede avtorja, ki jih je pridobil skozi lastne izkušnje. Zato zapisano večinoma ni podprto z ugotovitvami, ki jih na tematiko obravnava obstoječa literatura. Gre za poskus orisa avtorjevega življenja, ki ga je večinoma preživel kot aktivni športnik in športni delavec, ter spoznanja o učinkih take življenjske poti na način vključenosti posameznika v družbi.

Ključne besede: šport, športna kariera, gibanje, avtobiografija.

POSTATI ŠPORTNIK – VPLIV PRIMARNEGA OKOLJA IN OKOLIŠČIN

Okolje je eden od dejavnikov, ki močno zaznamuje človekovo osebnost in potek njegovega življenja. Še posebej močan in (dolgo)trajen vpliv ima primarno okolje, torej družina.¹

Družina

Odraščal sem v družini s štirimi sorojenci, bil sem najmlajši otrok. Očeta smo izgubili v nesreči, ko sem bil star dve leti in pol. Od takrat nas je mama sama preživljala, vzgajala pa ob pomoči najstarejše sestre. Hišni red je imel nepisana pravila, ki jih nihče ni kršil: vsak prispeva svoje v gospodinjstvu, pri skrbi za hišo in njeno okolico, pomaga v delavnici (mama je po očetu nadaljevala obrt), ob nedeljah in praznikih se udeleži svete maše, v šoli opravi vse, kar se od učenca pričakuje. Pa vendar so v mojem spominu na otroštvo ostali predvsem občutki neizmerne svobode, ko sem čas preživel z vrstniki iz soseske skoraj izključno na prostem. Vsi moji sorojenci so sicer bili aktivni v okviru takratnega šolskega športa (društva), edino brat je imel željo, da bi se organizirano (tekmovalno) vključil v smučarske skoke, vendar pri mami ni dobil privolitve in je pri tem ostalo. Na splošno smo živeli po tradicionalnih krščanskih vrednotah, vključno s to, da je aktivno udejstvovanje v športu bolj kot ne potrata časa oziroma se prej opravijo vse druge obveznosti.

¹ Gabrovec, 2020.

Kljub temu smo vsi v družini smučali, plavali in planinarili. Zdi se, da je bilo slednje del kulture okolja, Gorenjci, obdani s hribi, smo bili od nekdaj funkcionalno povezani z njimi. In to je ostalo tudi v naši družini, kljub temu da nismo bili odvisni od kmetijstva. Povezani pa smo bili z znanci, ki so še aktivno kmetovali, poleti gnali živino v planine, mi pa smo občasno obiskali njihov planšarski stan in spotoma osvojili tudi kakšen vršac. Ne glede na prej opisano smo vsako leto del poletnih počitnic preživeli ob morju, mlajši del naše družine, celo večino njih. To je bil čas celodnevnega plavanja, potapljanja, iger s prijatelji iz kampa, čas, ko je bila edina obveznost biti ob dogovorjeni uri na kosilu in večerji. Tudi smučanje je bil reden in obvezen del letnega ritma naše družine. Smučanja sem se naučil na sosednji klančini, utrjeval in nadgrajeval pa na smučarskem tečaju v okviru šole. Danes se to zdi skoraj neverjetno, vendar smo z bratom in sestro nemalokrat po koncu pouka v popolni smučarski opremi sedli na avtobus² za Zatrnik ali Begunje (Krpin) in tam do odhoda zadnjega avtobusa smučali na vaškem smučišču. Tako se je nabralo kar nekaj smučarskih dni. Enkrat v zimi pa smo se cela družina odpravili na večdnevno smučanje v enega od smučarskih centrov v Sloveniji, Avstriji ali Italiji. V času mojega otroštva so bile zime tudi v dolini skoraj neprekinjeno bele. V spominu imam, da sem bil s smučmi na bližnjem hribčku vsak dan. Če ni bilo nikogar na Turkovem bregu, pa sem smučarsko družbo našel na Čebelnjaku, Ta zadnem, Na Plani ali pa v Rožni dolini. Na teh hribčkih se je v meni zasejala strast do zime, smučanja in še posebej do smučarskih skokov.

Društvo

Moja vključitev v skakalno društvo, kar je pomenilo v organizirano in sistematično vadbo s ciljem udeleževanja tekmovanj, se je zgodila povsem nepričakovano, nenačrtovano in nenapovedano. Splet okoliščin. Bil je januar 1982. Mami je v našo hišo na druženje povabila družinske znanke. Med njimi je bil tudi Franc Legat, takrat funkcionar v lokalnem skakalnem društvu (TVD Partizan Žirovnica, sekcija za skoke). V nekem trenutku me je na kratko vprašal, ali bi rad skakal. Odgovor je bil pozitiven, ne zavedajoč se, da bo to dodatna aktivnost in obveznost, saj sem bil v šoli vključen v odbojko, rokomet, streljanje, orientacijski tek, gospodinjski in dramski krožek. Sledilo je samo še kratko navodilo: »Jutri ob dveh pred Verigo.« Pravzaprav se na začetku za moj dnevni ritem ni nič spremenilo, saj sem tako ali tako vsak dan sam od sebe šel na sneg. Ko sem po štirinajstih dneh dobil prve skakalne smuči, čevlje in čelado, sem bil primoran obvestiti tudi mami, da treniram skoke.

Nehote sem se s tem načinom ognil nasprotovanju ali prepovedi, verjetno pa so bila pričakovanja do mene, kot najmlajšega v družini, malo bolj ohlapna, kar mi je v tem primeru prišlo prav. Od tu naprej so bili skoki moja stvar, obveznost in odgovornost. K sreči v tistem času ni bilo treba plačevati vadbine, vso potrebno opremo je zagotavljalo društvo, prav tako prevoze na tekmovanja. Povsem moja osebna skrb je bila udeležba na treningih (preko celega leta sem se na relaciji Lesce–Breznica vozil s kolesom, ne glede na letni čas in razmere; le redko sem uporabil lokalno avtobusno linijo). In tako je ostalo skozi celotno kariero aktivnega smučarskega skakalca. Domači z mojimi skoki niso bili skoraj nič obremenjeni, razen stroška letne članarine in redko avtobusne vozovnice. Prvi spodbudni rezultati v pionirskih kategorijah so mi vlili dodatno motivacijo, sicer pa sem bil najbolj motiviran zaradi neopisljivih notranjih občutkov ob hitrosti in letenju po zraku s smučmi.

---

² Stanovali smo v Lescah.

BITI ŠPORTNIK – VPLIV SEKUNDARNEGA OKOLJA IN OKOLIŠČIN

Kot sam razumem pojem športnik, sem postal pravi športnik z jasno usmeritvijo šele v zadnjem letu osnovne šole. Takrat sem že začel opuščati druge organizirane šolske interesne dejavnosti in se vse bolj osredotočal samo na skoke. Enostavno sem želel slediti načrtovanim aktivnostim, ki jih je podal trener. Te pa so zajemale tudi treninge in tekmovanja na skakalnicah zunaj lokalnega okolja ter preko celega tedna. V tem obdobju mi je bilo tudi v družinskem okolju že omogočeno, da sem svojo domačo vlogo prilagodil ritmu, ki so ga načrtovali smučarski skoki. Tudi čas, ki sem ga lahko namenil svojim prijateljem vrstnikom, se je prilagodil temu. Kako močno sem vse prilagodil športu, pove tudi dejstvo, da sem se tik pred začetkom mojega prvega srednješolskega dne prepisal z Jesenic v Škofjo Loko v športni oddelek takratne Srednje družboslovno-jezikovne šole (danes splošna gimnazija). Takrat je bil ta oddelek izjema v slovenskih srednjih šolah, vanj pa so bili vključeni predvsem dijaki športniki iz smučarskih panog. To odločitev ocenjujem kot odločilno pri mojem nadaljnjem športnem razvoju. Bil sem v okolju, kjer sta bila pouk in izvajanje obveznosti vsaj v mogočem obsegu prilagojena športu, šolal sem se skupaj s kolegi iz (takrat že) reprezentančne ekipe.

V drugem letniku srednje šole sem se prvič soočil s šokom: zaradi zdravstvenih posebnosti,³ ki sem jih imel že od rojstva oziroma otroštva, nisem dobil pozitivnega zdravstvenega spričevala. Ta pa je bil pogoj za nastopanje v uradnem tekmovalnem sistemu. S tem dejstvom sem se nekako sprijaznil in končal svojo športno pot. Po pol leta življenja brez vsakodnevnega usmerjenega treninga ter z odločitvijo, da skakalec ne bom več, sem spoznal, da brez skokov in skakalnice ne želim nadaljevati. Da to nisem jaz. Brez vsake težave, kot bi bil na skakalnici prejšnji dan, sem po prekinitvi začel hoditi na skakalnico, najprej tako za svojo dušo, potem pa smo našli izhodno možnost v obliki podpisane izjave o prevzemu odgovornosti za morebitne zdravstvene zaplete (takrat moje mami, saj sem bil še mladoleten). V urejenem in dobro tekočem sistemu slovenskih smučarsko-skakalnih selekcij je šel moj razvoj navzgor in ob koncu srednje šole sem se že uvrstil na tekme svetovnega pokala. Kako dobro domišljen in usklajen sistem dela je bil, pove tudi dejstvo, da smo bili v enem letu od doma tudi več kot 270 dni (v tistem času tudi zaradi pomanjkanja ustreznih skakalnic, ki bi omogočale celoletno vadbo, tekmovanja pa so preko zime tako ali tako potekala večinoma v tujini), pa sem vseeno lahko v celoti izvedel celoten izobraževalni kot tudi športni program. Celoletne šolske obveznosti sem za tretji in četrti letnik praktično opravil v aprilu in maju, takrat, ko sem bil doma. Res pa je, da sem v šolo prihajal preko celega leta vsaj en dan v tednu (največkrat ponedeljek ali torek) in tako ohranjal stik s profesorji in tistimi sošolci, ki niso bili toliko odsotni od pouka, na potovanjih pa sem prosti čas med treningi in tekmovanji v veliki meri namenjal učenju in spoznavanju novih vsebin.

BITI ŠPORTNIK – NA OČEH CELOTNE DRUŽBE

Po končani srednji šoli sem bil odločen, da se vpišem na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, smer geografija in tudi poskusim redno študirati do uspešnega zagovora diplome, ne glede na odsotnost zaradi športa.

³ Mimogrede: zdravstvena stroka je na mojem primeru ugotovila, da je redno in bolj intenzivno gibanje dvignilo kakovost življenja z zdravstvenimi posebnostmi, ki jih imam.

Tega načrta sem se držal in čas, ki sem ga namenil za študij, mi je nenadomestljivo pomagal, da se nisem povsem utopil v svetu športa. Pri skokih sem začel dosegati rezultate, ki so dosegli prvo pozornost slovenske javnosti.

Na začetku sem bil zaradi neznanega malo zmeden, pa vendar je bilo zabavno in prijetno ob dejstvu, da se povsem tuji ljudje zanimajo za tvoje početje in ti zanj izkažejo spoštovanje. Nekaj časa si tega vzorca odnosa sicer nisem znal razložiti: »Skačem in poskušam piliti svoje sposobnosti do najmanjše podrobnosti izključno, da bi doživel tisti neopisljivi občutek ugodja in zadovoljstva ob obvladovanju gibanja telesa pri veliki hitrosti in letenju čim dlje v dno skakalnice. Uspeh na tekmovanju je odvisen samo od tega, kako uspešen bom pri tem poskušanju v točno tistem trenutku. Kaj imajo vsi ti ljudje pri tem?« Sčasoma sem spoznal, da je javnost le del igre, da sem nehote in nenačrtovano vstopil v šov, ki je nujno potreben, če želim biti športnik na vrhunski ravni. Brez tega šova ne bi imel najboljših opreme, ne bi mogel trenirati in tekmovali na najboljši infrastrukturi, ne bi mogel bivati v hotelih, ne bi mogel potovati na desetine tisoče kilometrov vsako leto. Stopil sem v vlogo, ko sem moral začeti delati ne le zase, ampak tudi za vse generacije športnikov, ki prihajajo za mano. Tako kot so to vlogo opravljali vrhunski skakalci pred mano in mi s tem omogočili, da sem kot mladostnik v športu lahko napredoval, da sem zaradi njih imel razmere, ki so mi to omogočale. Tudi to sem sprejel in stike z mediji in druge vrste javnosti vzel kot del mojega življenja in poslanstva. Sam pri sebi pa sem si vseeno postavil prioriteto: skačem zato, da preizkušam lastne meje sposobnosti in ne za aplavze ali graje javnosti.

Ta drža mi je pomagala v naslednjih dveh uspešnih sezonah. V prvi sem postal svetovni prvak in dosegel svojo najboljšo uvrstitev v skupnem seštevku svetovnega pokala. Naslednja sezona pa je bila sicer v znamenju revolucionarne spremembe v smučarskih skokih, ko nas je le peščica tekmovalcev svetovnega pokala še vedno skakala s paralelno držo smuči v letu, večina pa je že uporabljala veliko bolj učinkovito V držo. Vseeno sem se uspešno kosal z njimi, dosegel na posamičnih tekmah svetovnega pokala tudi uvrstitve na zmagovalni oder, prvič nastopil na olimpijskih igrah in še posebej, bil sem prvi zastavonoša slovenske zastave. Več kot dovolj dogodkov in dogajanja za zanimanje javnosti. K sreči sem lahko vsak trenutek prestopil v življenje stran od skakalnic in bučne javnosti, v svet študija geografije, v svet mojih prijateljev iz otroštva, v svet moje družine, ki me nikoli ni ocenjevala po uspehih ali neuspehih na skakalnici.

BITI ŠPORTNIK – SPOZNATI IN SPREJETI KONEC

Moja kariera vrhunskega športnika je od prvega nastopa na olimpijskih igrah trajala le še tri sezone, do poletja leta 1995. To obdobje je bilo večinoma v znamenju neuspešnega prilagajanja tehnike odskoka in leta na držo smuči v obliki črke V. Zaradi prevelike grobosti pri učenju, neučakanosti, saj so si tekme sledile druga za drugo, so se mi vrstili številni grobi spodrsljaji. Med njimi tudi taki, ki so privedli do petih hudih padcev na skakalnici. Dva od njih sta zahtevala tudi večmesečno telesno rehabilitacijo. Vendar sem se vedno znova vrnil na skakalnico in poskušal. Počutil sem se nemočnega. Bil sem razočaran nad seboj, da ne zmorem usvojiti gibanja, ki bi mi omogočal začutiti tisti neopisljiv občutek. Izgubil sem držo, ki mi je še ne daleč nazaj omogočala uživati v hitrosti in letu. Ujet sem bil v mislih, ki so prikazovale dobre rezultate na tekmovanjih in aplavze javnosti.

Pravo olajšanje je prineslo spoznanje in priznanje samemu sebi, da so padci poleg telesa še huje poškodovali mojo dušo in čustva. Da se je nekje v podzavesti naselil strah, ki je ves čas vlekkel ročno zavoro. Da nisem znal spoštovati malih napredkov. Da sta se v meni naselila lakomnost in častihlepje. Da nisem zmožgal spoštovati in ceniti sposobnosti mojih skakalnih kolegov. To nisem bil jaz.

Začutil sem, da tako in tak ne želim nadaljevati. Prišel je čas za končanje enega poglavja in začetek novega.

KDO JE ŠPORTNIK?

Po odločitvi o koncu kariere sem naredil načrt, ki je vseboval dokončanje študija in utrjevanje vezi z družino in prijatelji. Po diplomi sem nadaljeval s podiplomskim študijem geografije in se zaposlil v raziskovalni dejavnosti. Leta 2007, ko sem dobil povabilo za funkcionarsko mesto pri slovenskih smučarskih skokih, se je v meni prebudil tisti del mene, ki ga je neizbrisno gradil šport. Od takrat sem s športom tudi poklicno povezan skoraj nepretrgoma.

Način življenja, ki ga narekuje šport, pa v meni ni nikoli zastal. Tudi v obdobjih, ko nisem bil formalno vpet v športno organizacijo, sem bil vedno športno, telesno aktiven. In tako je še danes. Brez kakršnihkoli analiz sam pri sebi ugotavljam, da mi telesna aktivnost krepi duha, da mi telesna utrujenost prežene psihično utrujenost, da sem po telesni aktivnosti bolj veder in napolnjen z močjo, da se tak lažje soočam z večjimi dnevnimi in življenjskimi izzivi. S športom sem okrepil vztrajnost in pogum, naučil sem se prepoznati sposobnosti in vrline soljudi in pokazati spoštovanje do tega.

Šport, gibanje, telesna aktivnost so za vsakega posameznika v današnji sedeči družbi skoraj preživitvenega pomena. Zagotovo pa se z rednim gibanjem doseže boljša kakovost življenja in manj zdravstvenih težav.⁴ Prihodnost učinkovite, ustvarjalne in zdrave družbe bi bila potemtakem v veliki odvisnosti od tega, kako uspešni bomo pri transformaciji pretežno sedeče v gibalno aktivno družbo.

Slovar slovenskega knjižnega jezika navaja pod geslom športnik zelo preprosto obrazložitev: »kdor goji šport«.⁵ Nadalje slovar pod geslom šport navaja: »*po ustaljenih pravilih izvajana telesna dejavnost za krepitev telesne zmogljivosti, tekmovanje, razvedrilo*«. ⁶ Sam sem v preteklosti definicijo športnika razumel veliko bolj specializirano, kot na primer: športnik je oseba, ki se organizirano z namenom priprave na tekmovanja na najvišji ravni, ukvarja s športom. Kako ozkogledno. Športnik je lahko vsak, ki mu uspe prepričati svoj udobni del jaza do kolikor toliko rednega gibanja in vadbe. S športom se lahko v dobrobit sebe in posledično svojega okolja ukvarja vsak. In to ne glede na vrsto telesne vadbe. Priporočam vsakemu. Priporočam tudi družbi, da vzpostavi še več vzvodov, ki bodo ljudi navajali h gibanju. Vse z namenom bolj zdrave, ustvarjalne in zadovoljne družbe.

4 Plevnik, 2022.

5 SSKJ, geslo športnik.

6 SSKJ, geslo šport.

Summary

Through an autobiographical account, the author touches upon the circumstances that allowed him to be sporty, to become an athlete and to stay active in sport. In the first part, he describes the primary environment that allowed him to be physically active, to take part in organised training of his own choosing, but particularly important are the family values in which he lived, so that he could take care and responsibility for his activities from a young age.

In the second part, he describes the secondary environment, which, thanks to the attempt to coordinate the educational and sport-selection systems, was a key factor in his positive sporting development, while at the same time he completed his schooling regularly and successfully, preparing him to qualify for the labour market.

In the third part, he touches upon the acceptance of the role of the one who gives back to the system, in order to provide the conditions and conditions for the coming generations. He reveals how he has dealt with public attention, which is not necessarily (over)burdensome.

In the fourth part, the author talks openly about the hardships of being unsuccessful competitively, facing injuries and losing the attitude that otherwise allowed him to balance focusing on competitions and working with the public. Indirectly, he reveals that it is important to recognise that something is coming to an end, to decide to stop, and to bravely start again.

In the fifth and final part, we learn about the positive effects and values that the author believes he has gained from sport. In addition, he shares from his own experience his recommendation to the individual and to society that physical activity contributes to a healthy, creative and satisfied society.

Viri in literatura

1. Gabrovec, Alenka, 2020: Kako močno okolje, v katerem živimo, vpliva na nas; Slovenec, 19. september 2022, prebrano na spletu: <https://www.slovenec.org/2020/08/04/kako-mocno-okolje-v-katerem-zivimo-vpliva-na-nas/>
2. Plevnik, Matej, 2022: Gibalna aktivnost je povezana z zmanjševanjem pojavnosti depresivnih motenj; Delo, 10. 2. 2022, prebrano na spletu: <https://www.delo.si/polet/povezava-gibanje-pocutje/>
3. SSKJ, geslo športnik, prebrano na spletu: <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=%C5%A1portnik>
4. SSKJ, geslo šport, prebrano na spletu: <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=%C5%A1port>

izr. prof. dr. Tomaž Pavlin

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport,
Muzej športa, vodja oddelka

E: tomaz.pavlin@fsp.uni-lj.si T: 031 575 335

ŠPORT SKOZI ČAS

Področje telesne dejavnosti in tekmovalnosti zaokrožene v izrazu šport je kulturna stalnica skozi različna zgodovinska obdobja. V zgodovinskem orisu se navežemo na vlogo športa v antični Grčiji, ki ima pomembno mesto zlasti v interpretacijah oživitve olimpijsko-športne zgodovine in moderne gimnastike, in nato na razvojne etape v oblikovanju in organiziranju modernega športa obče in na Slovenskem.

Ključne besede: telesna dejavnost, šport, tekma, Slovenija, zgodovina športa.

Veščina, borba, igra ali vadba in tekma oziroma gimnastika, šport, planinstvo ali/in gornišstvo so kulturne stalnice skozi stoletja in tisočletja človeške kulturne zgodovine. Zgodovinsko je bila socialna podlaga oblikovanju športa stalna naselitev in ureditev mestnih naselbin, družbena stratifikacija in organizacija dela s prostim časom, ki je vodila do velikih civilizacij ob porečjih rek. Veščine so bile primarno vezane na vojaško-plemiški družbeni sloj, ki je moral biti zaradi svoje družbene poklicanosti večč ravnjanja z orožjem in dobro telesno pripravljen, na drugi strani pa so bile igre z večjo socialno odprtostjo. O staroveški športni kulturi vključno s tekmovanji pričajo stari zapisi in umetniška ustvarjalnost (reliefi, kipi, poslikave). Športna kultura je prisotna tako na Kitajskem kot na Indijski podcelini, v Mezopotamiji in Egiptu. Egipt razkriva pestro športno podobo, prepletajoč militantni, tekmovalni in rekreativni vidik. Arheološki artefakti pričajo o lokostrelstvu, rokoborbi, borbi s palicami, akrobatiki in plesih, čolnarstvu ali veslanju s specifičnimi borbami dveh na premcu stoječih borcev, plavanju, vpregah in lovu, igrah z žogo in žongliranju žensk – žoge so bile različnih velikosti in polnjene s slamo ali dlako ali lesene ali glinene. Prav tako so primeri festivalov z veslaškimi in tekaškimi tekmami in vprašanje, ali so glede na kulturne in trgovske stike in vzore ob Sredozemlju Egipčani izumitelji športa?¹

ANTIČNO-GRŠKA PREDHODNICA

V luči ‚zahodne‘ in moderne olimpijske športne zgodbe imajo posebno mesto stari Grki, ki so svojo športno podobo oblikovali po »velikih selitvah« in oblikovanju helenske skupnosti s polisi, demokracijo

¹ Mandel, Sport, a cultural history, str. 1–16; Radan, Pregled historije tjelesnog vježbanja i sporta, str. 5–23; Mechikoff, A history and philosophy of Sport and Physical Education, str. 27–46.

in filozofijo, pa tudi gimnastiko ali splošno vadbo in atletizmom ali tekmovalnostjo. Prav tako so oblikovali športno infrastrukturo, gimnazij in palestro za splošno vadbo in izobraževanje, katerega del je bila tudi gimnastika, ter stadion za tekmovalna atletov in hipodrom za konjske dirke. V sklopu tekmovalj so bila najprestižnejša tekmovalja ob svetišču Olimpija na Peloponezu.²

O začetkih tekmovalj v Olimpiji je več zgodb. Prva se navezuje na Pelopsa in Hipodamejo, v kateri je Pelops v dirki z vozom premagal kralja Oinomaja in se oženil z njegovo hčerko Hipodamejo, dejanje pa je proslavil s konjskimi dirkami, ki so dobile trajno obliko. V zgodbi o Heraklu in čiščenju Avgijevega hleva je Heraklej vojaško zmago nad Avgijem proslavil s tekmo v teku na stadij. In ne nazadnje zgodba iz nemirnih časov po naselitvi Dorcev na Peloponez, ki naj bi bila zgodovinsko resnična zgodba. Ta pripoveduje o težnji po prekinitvi spopadov med polisi Elida, Pisa in Sparta. Zaradi nevdržnih razmer in iztrošenosti, grožnji lakote in kuge, se je elejski kralj Ifitos (živel okrog 9. st. pr. n. št.) odpravil po nasvet v Delfe. Pitija mu je svetovala, naj organizira tekme, za kar so sklenili premirje ali t. i. »sveti mir«, ki je veljal za časa tekmovalj in je prepovedoval nošenje orožja na širšem ozemlju Olimpije ter postal institut grške družbe. Tekmovalja so bila posvečena bogu Zevsu, tekmovali so lahko le Grki, prirejali so jih na štiri leta.

Kot začetek tekmovalj je v zgodovinopisju sprejeto leto 776 pr. n. št. glede na ohranjen popis olimpijcev, ki se začne s tem letom. Prvo tekmovalje je bil tek na en stadij (približno 200 m), a že v 8. st. pr. n. št. se je tekmovalni program širil, s tem pa tudi število tekmovalnih dni in premirja. Tekmovalni program npr. v 6. st. pr. n. št. so tvorile tekme v tekih na en stadij, dva stadija in več stadijev ter tekma atletov v vojaški opremi, peterboj (skok v daljino, met diska in kopja, stadij in rokoborba) in borbe v pestičenju (ali boksu), rokoborbi in pankraciju³, torej samo individualne panoge, čeprav so bile med Grki razširjene in priljubljene tudi igre, npr. episkuros, moštvena igra podobna ragbiju, ali pa kerezein, igra s palico in žogico, podobna hokeju, in druge. Atleti (borci za nagrado) so tekmovali goli, po pripovedi Pavzanija je bilo to pravilo sprejeto na 15. olimpiadi (720 pr. n. št.), ko naj bi atlet Orsip ali odvrigel oblačilo in zmagal ali pa mu je odpadlo med tekom. Koncept nudizma se je nato uveljavil splošno v atletizmu in gimnastiki. Drugi del tekmovalj so bile dirke vpreg (četverovprege in dvovprege) in konjske dirke. Pri teh je bil zmagovalac lastnik vprege, zato je med zmagovalci tudi Spartanka Kiniska (4. st. pr. n. št.), medtem ko je bilo ženskam prepovedano obiskovati tekme. So pa zato ženske imele svoja tekmovalja, Heraje, Zevsovi ženi Heri v čast, kjer so se pomerile v tekih, v Sparti pa so bile deležne tudi telesne vzgoje. Olimpijske tekme so bile zelo priljubljene in spoštovane, ocena je, da jih je obiskovalo od 40 do 60 tisoč gledalcev, po olimpiadah pa so v 4. st. pr. n. št. prevzeli celo štetje let. V 6. st. pr. n. št. so po vzoru olimpijskih tekem/iger podobne tekme uvedla tudi svetišča Delfi – Pitijske igre, tudi na štiri leta, ter Istmij in Nemeja, na dve leti. Tekmovalja so bila uvrščena v eno od let olimpiade. Olimpijska tekmovalja so preživela marsikatero vojno-politično vihro, krizo in rimsko prevlado. Konec je prišel z uveljavitvijo krščanske vere kot državne vere oziroma z dekreti rimskega cesarja Teodozija I. po letu 391 proti poganskemu verovanju in obredju. Domneva se, da naj bi tekmovalja trajala še vsaj do leta 426, ko je bila z dekretom Teodozija II. zaukazana rušitev poganskih templjev v vzhodnem Sredozemlju. Nato so potresi in poplave pospravile pod zemljinjo obličje porušeno svetišče, in so ga arheologi v moderni dobi začeli izkopavati in restavrirati.

2 Za olimpijska tekmovalja se je uveljavil izraz »igre« (games, spiele, jeux), čeprav gre za tekme, kar je opozoril že Anton Sovre v delu Stari Grki (1939, ponatis 2002: str. 59): »Pesem in ples razveseljujeta bogovsko srce enako kakor človeško: od tod obredni raji in himne, od tod že v homerski dobi gimnični agoni. Med temi so se razvile olimpijske tekme – ne igre! – v prave panhelenske praznike, ki so jih obhajali vsaka štiri leta na čast Zeusu v Olimpiji«.

3 Pankracij je bil borilni šport, ki je združeval elemente rokoborbe in pestičenja.

Grški šport je bil posebnost grškega sveta, ki se je z grško migracijo in helenizmom širil po vzhodnem Sredozemlju. V Evropi se je kronološko vzporedno helenstvu širila rimska država, ki je zasedla tudi grško ozemlje. Rimljani tekmovali v Olimpiji niso odpravili. Z grškim športom so se srečali že na Apeninskem polotoku prek Grkov Velike Grčije v južni Italiji, vendar pa ‚grške agone‘ (tekme) niso v tolikšni meri zašle med Rimljane. Cicero jih je npr. označil kot začetek grešnega početja, Tacit pa pozneje povzel nasprotovanje filhelenstvu cesarja Nerona, da grški agoni zastrupljajo rimsko ljudstvo, da so leglo družbene nedejavnosti in nenravnega ljubimkanja in bodo spridili rimsko mladino.⁴ Rimljani so se v prvi vrsti navduševali nad konjskimi dirkami in gladiatorskimi borbami, prosti čas pa so preživljali v termah, ki so vključevale tudi gimnastične prostore. Gladiatorske borbe so izhajale iz pogrebnih ritualov in že v obdobju republike postale sestavni del javnih prireditev ali festivalov s specifično organizacijo borb v amfiteatrih ali arenah (osrednji Kolosej v Rimu, zgrajen konec 1. stoletja). Borci so prihajali iz vrst ujetnikov in sužnjev, pozneje tudi rimskih državljanov – verjetno zaradi zaslužkov, kar je popolnoma drugačen vidik kot grški atlet, ki je izhajal iz gimnazija in svobodne odločitve o športnem udejstvovanju, zato so sporne ali pa vsaj vprašljive primerjave modernega športnika in rimskega gladiatorja.⁵

SREDNJEVEŠKO TURNIRSTVO IN GENEZA ŠPORTA IN NOVODOBNE GIMNASTIKE

S koncem starega veka in zahodne rimske države se je vzpostavila nova športna slika Evrope. Glede na srednjeveško tridelno družbeno ureditev (plemstvo, duhovščina, meščanstvo in kmetstvo) je bil telesne dejavnosti v smislu telesne vzgoje deležen sloj bojevnikov ali plemenitih. Med njimi je bil prav tako razširjen »dvoboj časti«, ki so ga vključevali v svoj specifičen način življenja in udejstvovanja. V športnem pogledu je bilo plemstvo že okrog 11. stoletja inovator turnirskih dvobojev, ki so prešli iz skupinskih borb, simulacij vojn, preko individualnih borb s kopji, zlasti med 14. in 16. stoletjem, in temu sledečemu nabadanju prstanov (npr. podobno štehvanju ali sinjski alki) v zaton v 18. stoletju, izraz turnir pa se je kot oblika tekmovalja prenesel na novodobne športne dejavnosti. Ob veččinah so bile prostočasne igre in med njimi so nekatere prerasle igrivo-družabni okvir ter postale ‚protošporti‘. Med njimi lahko kot primer izpostavimo igre z žogo kot football na Britanskem otoku in podobne soule v Franciji, calcio v italijanskih mestih⁶ ali pa tenisu podobna igra, npr. v Franciji igra z dlanjo (jeu de paume), kjer je dlan zamenjal lopar, na Iberskem polotoku pelota, na Apeninskem giocco di palla (palone) v srednjeevropskem prostoru ballspille in Britanskem otoku court tennis, ali pa igre s palico in žogo kot nizozemski kolv, britanski golf, britansko-keltski hurley in shinny ter bandy, ki so bili npr. podlaga nastanku hokeja na ledu. Med zimskimi radostmi sta pridobila težo smučanje (Skandinavija) in drsanje, ki so ga na Nizozemskem uporabljali za gibanje po zaledenelih kanalih in prirejali tudi hitrostne tekme drsalcev. Novodobni izumi in izboljšave drsalk v 19. stoletju ter umetna drsališča so omogočili nove tehnike drsanja in oblikovanje športnih panog hitrostno in umetnostno drsanje ter hokej na ledu, ki pa je vezan na kanadski prostor, migracijo Evropejcev in stik z avtohtonimi prebivalci. Pomemben nosilec športa je bil na Britanskem otoku v prvi vrsti moderni »football« (nogomet), ki se je na osnovi

4 Mandell, Sport, a cultural history, str. 75.

5 Pavlin, Moderna olimpijska tekmovalja - odmev antičnega atleta?, str. 87–90; Mandell, Sport, a cultural history, str. 37–68; Ćirić, Igre u Olimpiji, str. 61–235, 475–509; Swaddling, The Ancient Olympic Games, str. 7–44, 94–107; Dixon idr., Landmarks in the history of Physical Education, str. 5–35.

6 V Firencah se je ohranil »calcio fiorentino«, ki ga še vedno tradicionalno organizirajo, po načinu igranja je bolj podoben ragbiju.

novih in zapisanih pravil (sredi 19. stoletja) in načina igranja ter standardiziranih igrišč, prvih klubov, objektov in zveze (Football Association, 1863) širil po svetu in izrinjal starejše podobne igre, medtem ko se je v Italiji ime starejšega calcia preneslo na novodobni nogomet. S širitvijo ali difuzijo »football association« pa so se v klubih ob nogometu širile oziroma organizirale kot klubske sekcije tudi druge dejavnosti ali športi kot npr. atletika, težka atletika, tenis, veslanje, plavanje, zimski športi, ponekod tudi kolesarstvo ipd. in so se klubi poimenovali ali preimenovali v »športni klub«, s čimer se je šport hitro širil z Britanskega otočja po Evropi in svetu.

Na drugi strani pa je telesna dejavnost z renesanso in humanizmom ter zlasti razsvetljenstvom (16.–18. stoletje) in odkrivanjem antike, vstopila v intelektualno razpravo. Starogrška gimnastika v moderni preobliki je vstopila v moderne evropske jezike, medtem ko je geneza dejavnosti kot vsebinsko široke vadbe vaj na orodju, z orodjem in brez, skupinskih vajah, borilnih panogah in igrah ter organiziranje na društveni osnovi v veliki meri vezana na nemško-pruski prostor na prehodu 18. v 19. stoletje. Pomembno torišče v njenem nastajanju je bilo filantropistično okolje šol z imenom Philantropinum (izvorna v nemškem mestu Dessau), kjer je bila v šolski predmetnik vpeljana gimnastika kot skupek vaj in panog. Eden filantropističnih učiteljev, Johann Christoff Friedrich GutsMuths (tudi GutsMuths), je leta 1793 izdal delo *Gymnastik für die Jugend* in vplival na Friedricha Ludvika Jahna, ki je sprožil nemški val gimnastičnega organiziranja in dejavnost poimenoval »turnkunst« ali »turnen«. Dejavnost je glede na Napoleonske vojne in v frustraciji pruskega poraza in francoske prevlade preživel z nemškim patriotizmom oziroma nacionalizmom – Jahn je bil tudi udeleženec pruskega poraza proti Napoleonu. S tem je bilo sproženo nacionalistično »turnarsko« gibanje, ki se je razširilo med nemštvom Srednje Evrope, tudi v habsburškem cesarstvu. Vzporedno lahko sledimo razvoju gimnastike v drugih evropskih deželah in vsebinski avtonomnosti, kot npr. švedska gimnastika s svojimi orodji in vključevanjem smučanja. Med Slovani steče proces ustanavljanja gimnastičnih društev in narodnih zvez po letu 1861 in demokratizaciji avstrijskega cesarstva. Razvoj je zaznamoval tudi vstop gimnastike v obsegu 2 ur ali pod tem imenom ali kot telesna vzgoja v reformirana nacionalna šolstva druge polovice 19. stoletja. Na širino dejavnosti pa je vplivala tudi tehnična revolucija in npr. izum in tehnične izpopolnitve kolesa v 19. stoletju, ki je moderno športno kulturo dopolnjevalo oziroma ponekod odpiralo pot športni tekmi kot javni (telesno)kulturni prireditvi na posebnih za to urejenih/zgrajenih dirkališčih ali pa na cesti.

Ob gimnastično-športnem antagonizmu pa je športnokulturni razvoj bistveno zaznamovalo raziskovanje in odkrivanje gora. Zаметki so dejansko vezani na razsvetljenski raziskovalni duh in odkrivanje gorskega sveta ter merjenja višine gora, obenem pa na razblinjanje mitološkega sveta vršacev in strah pred nepremagljivostjo. V evropskih Alpah so prednjačili Angleži, ki so širili gorski turizem z učinkom tudi na poznejši zimski turizem. Edvard Whymper je leta 1865 osvojil Matterhorn, že pred tem pa so leta 1857 v Londonu ustanovili Alpine club in posredno sprožili val alpinizma in društvenih organizacij med alpskimi narodi in širše.⁷

7 Gillet, *Povijest sporta*, str. 41–79; Kos, *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*, str. 3–58; Mandell, *Sport, a cultural history*, str. 106–178; Dixon idr., *Landmarks in the history of Physical Education*, str. 60–149; Stepišnik, *Oris zgodovine telesne kulture*, str. 11–71; Pavlin, *Sokolstvo na Slovenskem*, str. 27–53; Mikša, *Ajlec, Slovenski alpinizem*, str. 21–44.

OBNOVITEV OLIMPIJSKIH IGER

Z gimnastično-športnim organiziranjem na nacionalni ravni so bile konec 19. stoletja organizirane tudi prve mednarodne panožne zveze (npr. že leta 1881 gimnastična, 1888 hokej na travi, 1890 kolesarska zveza, 1892 drsalna in veslaška zveza, 1904 nogometna itd.). V sklopu športnega internacionalizma na prehodu 19. stoletja je bil v Parizu sprejet tudi sklep o obnovitvi olimpijskih tekmovanj. Poimenovanje različnih tekmovanj z antičnim izvirnikom je bilo v zahodnem svetu tega obdobja že prisotno, vendar v lokalnih okvirih (večinoma v Angliji, posamezno v Franciji, Nemčiji, pa tudi v Vojvodini pri Subotici). Predlagatelj oživitve ali obnovitve aktualnih olimpijskih tekmovanj je bil Francoz Pierre de Coubertin (r. 1863, u. 1935). Coubertin je želel umestiti šport kot stalnico v splošno kulturo in prvenstveno v vzgojo. Coubertin je bil humanist s pedagoško afiniteto ter ljubitelj športa in se je po zaključku humanističnega študija vključil v snovanje prenove francoske prosvete in zlasti telesne vzgoje, pri čemer bi morala biti telesna vzgoja športno reformirana. Vendar pa bi bilo treba za to predhodno ali vzporedno v Franciji razširiti britanski šport. Idejo obnovitve antičnih tekmovanj je vključil v dnevni red mednarodnega kongresa francoske športne zveze junija 1894, ko so sklenili obnoviti olimpijska tekmovanja po antičnem štiriletnem vzoru v modernih športih in na amaterski podlagi. Prvo tekmovanje pa naj bilo leta 1896 v Atenah, za vodenje in organizacijo tekmovanj pa je bil oblikovan Mednarodni olimpijski komite (MOK). S kongresom leta 1894 in prvimi igrami v Atenah leta 1896 sta športna antika in atlet vstopila v sedanost, Coubertin pa je uveljavil tudi načelo kroženja prizorišča, s čimer je športu in olimpizmu utrdil mednarodni značaj in klical k mirovništvu, z amaterskim statusom pa krepil telesnovzgojni vidik športa. Ob prvih igrah leta 1896 je npr. poudaril, da vojne izbruhnejo zaradi nacionalnega nerazumevanja drug drugega in miru ne bo, dokler ta ne bodo preživeta in kaj je boljšega kot periodično pripeljati mladino vseh dežel skupaj v prijateljskem merjenju mišične krepkosti in spretnosti. Olimpijske igre, vključno z antičnimi, kontrolirajo atletizem (da ne bi zašel v dekadentni profesionalizem) in promovirajo mir.⁸

V Atenah leta 1896 je nastopilo okrog 240 športnikov v 9 panogah in 43 tekmovalnih disciplinah, ob stoletnici tekmovanj leta 1996 v Atlanti, ZDA, pa že več kot 10 tisoč, od tega več kot 3 tisoč športnic, ki so se pomerili v 26 športih in 271 disciplinah. Leta 1924 so uvedli v olimpijski program zimski del, ki je potekal v istem letu kot poletne igre, po letu 1992 pa je ločen v svoj olimpijski cikel z začetkom leta 1994 v norveškem Lillehammerju. Podatki o olimpijski udeležbi pričajo o rasti in razvoju športa. MOK je bil močan generator športne politike, temelječe vse do osemdesetih let 20. stoletja na amaterskem statusu, medtem ko so se v nekaterih panogah, prednjačil je nogomet, razmere vse bolj profesionalizirale, profesionalci pa po olimpijskih pravilih niso smeli nastopati na olimpijskih igrah. V marsikateri panogi so bila olimpijska tekmovanja v prvi polovici 20. stoletja neformalna svetovna prvenstva, leta 1930 je s svojim ločenim svetovnim prvenstvom začela Mednarodna nogometna zveza, že pred njimi gimnastična zveza, v drugih športih pa so ob olimpijskih tekmovanjih začeli z evropskimi prvenstvi in šele pozneje dodali tudi svetovna (atletika, plavanje, veslanje). Na to je vplivala svetovna širitev športa, zlasti po drugi svetovni vojni in politični preureditvi sveta po procesu dekolonizacije, ko je olimpijsko gibanje podprlo širitev športa na afriški celini, od koder so že v šestdesetih letih 20. stoletja prišli prvi olimpijski tekaški zmagovalci, npr. Etiopijec Abebe Bikila. Z bipolitično delitvijo sveta po drugi svetovni vojni se je stopnjevala rivalsko-prestižna vloga športa, vojaško-politični velesili ZDA in SZ sta se z vstopom SZ v olimpijstvo z letom 1952 merili tudi v športni moči, v kateri pa je v sedemdesetih letih 20. stoletja izstopala s športnimi dosežki in tudi športnim sistemom komunistična Nemška demokratična

⁸ Coubertin, Olympism, str. 351–360.

republika, ki je bila npr. štirikrat manjša kot zahodna nemška sosedna, a na olimpijskih igrah v Münchnu osvojila več medalj kot zahodna sosedna. Olimpijstvo v 20. stoletju za razliko od antičnega predhodnika ni moglo doseči premirja, pač pa sta preprečili izvedbo tekmovanj svetovni vojni, medtem ko je politična bipolarnost vplivala na izrabo športnih tekmovanj za politični pritisk in serijo bojkotov od afriških držav nasproti Južnoafriški državi zaradi politike apartheida do zlasti dveh težkih bojkotov poletnih olimpijskih tekmovanj leta 1980 v Moskvi, SZ, in leta 1984 v Los Angelesu, ZDA. Moskovske igre, prve v komunističnem svetu, je bojkotirala na poziv ZDA večina zahodnih članic MOK zaradi invazije SZ v Afganistan, čez štiri leta pa je sledil povratni bojkot SZ in večine komunističnih članic.

Športna tekmovanja so bila vse bolj promotor nacije ali državne skupnosti in država do športa ni bila brezbrizna. Rivalstvo ali športna zmaga je zahtevala vse več sredstev in v športni boj je bila vključena znanost z dopinškimi učinki ter tudi dopinško smrtno žrtvijo danskega kolesarja na olimpijskih igrah v Rimu 1960. Politika dopinga se je razraščala in postala skorajda samoumevna in destruktivna, MOK in športne federacije pa so odgovarjale (včasih tudi oportunistično) s politiko antidopinga in listo prepovedanih substanc, v olimpijsko prisego pa je bil vključen pasus proti dopingui.⁹ Ne nazadnje pa tudi športna komercializacija, ki je poglobljala vprašanje amaterja in profesionalca in težila k prvovrstnim in komercialno uspešnim dogodkom ter liberalizacijo statusa amaterja.

ORIS RAZVOJA ŠPORTA NA SLOVENSKEM

Na slovenskem prostoru lahko sledimo zgodovinskim primerom športa na vaški (ilirski) situli z motivom dveh borcev z ročkami. Narodni muzej Slovenije hrani t. i. strigil, ki so ga starogrški atleti uporabljali za strganje umazanije s telesa po vadbi ali tekmi, najden pa je bil na Ptujskem. Za srednjeveško obdobje nam Valvasor navaja različne dejavnosti, kot v Ljubljani viteški turnir, borbo čolnarjev, veslaško tekmo in borbo Krakovcev in Trnovcev na pontonskem mostu čez Ljubljano. V 16. stoletju je bil dober tekmovalac viteških turnirjev kranjski plemič Gašper Lamberg, organizirali so se strelci in, vsaj v Ljubljani, organizirali strelsko tekmo v drugi polovici 16. stoletja, kar je koreninilo v turških vpadih in mestni samoobrambi. S prenehanjem vpadov Turkov v naše kraje se je strelstvo v društveni obliki (Rohrschützen Gesellschaft) preneslo v ljubljanski vsakdan meščanske elite, urejeno je bilo strelišče z društvenimi prostori ob mestu, na kar nas spominja Streliška ulica. Podobno je bila v Ljubljani priljubljena »igra z žogo« (ballspiele) in zgrajen »balovž«, kjer so poleg igre gojili tudi sabljanje, učili jahanja ali voltižiranja na lesenem konju ter prirejali plesne prireditve ali »bale«.¹⁰ Prebivalstvo Blok je uporabljalo pozimi svojstveno oblikovane »šmeče« oz. smučke s samoniklo tehniko smučanja – bloško smučanje. Ob pustu so se npr. smučarji pomerili med seboj tudi v znanju in spretnosti smučanja.¹¹ Freska Sveta nedelja ali Nedeljski Kristus¹² v romarski cerkvi v Crngrobu (nad Škofjo Loko), nastala sredi 15. stoletja, prikazuje opravila, ki naj bi jih ljudje ne opravljali ob nedeljah in praznikih, med katerimi so tudi kegljanje, rokoborba, mečevanje, borba s palicami, ples in lov, medtem ko je bilo ob Jadranu priljubljeno balinanje in igra pandolo, ki se je

9 Bouloungne, Presidencies od Demetrius Vikelas and Pierre de Coubertin, str. 29–32; Pavlin, Moderna olimpijska tekmovanja-odmev antičnega človeka?, str. 90–97; Gutmann, Games and Empires, str. 120–141; Gutmann, The Olympics, str. 7–194.

10 Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, str. 102–134.

11 Orel, Ljudske smuči na Bloški planoti, v Vidovskih hribih in v njih soseščini, str. 66–68.

12 Freska je delo slikarja oziroma slikarske delavnice Janeza Ljubljanskega sredi 15. stoletja, glej 100 let športa v občini Škofja Loka 1906–2006, str. 10–12.

igrala s palico in malim lesenim predmetom, ki ga je tolkalec udaril v nasprotnikov prostor. Nedvomno so bile v srednjeveški kulturi in družabno-zabavnem ali prostočasnem življenju prisotne še druge igre in telesne prakse, različno prakticirane med srednjeveškimi družbenimi sloji in v mestu ali na podeželju.

Mejniki v razvoju modernega športnokulturnega življenja je 19. stoletje. Na eni strani prodor humanistične misli o vključevanju telesnih praks v izobraževalni sistem in na drugi strani podružbljenja dejavnosti in društveno organiziranje, ki je v habsburškem cesarstvu nastopilo po letu 1860. Organizacijsko so ob »ostrostrelcih« prednjačila gimnastična ali »telovadna« društva, sledila pa so proti koncu 19. stoletja planinska in športna, s čimer se je oblikovala množična civilna družba, ki je danes zaokrožena v Olimpijskem komiteju Slovenije. Gimnastični začetki so vezani na naselitev demobiliziranega častnika Štefana Mandiča leta 1838 v Ljubljani. Leta 1844 je odprl vadbeni center, prav tako pa v petdesetih letih 19. stoletja vodil vadbo za ljubljanske dijake in tudi vojaštvo. Mandič je bil kot bivši častnik izurjen v sabljanju, jahanju in voltžiranju ter večč tudi drugih vaj in veščin (npr. plavanje) naučenih v vojaški akademiji ter jih ponudil Ljubljančanom.¹³ Z Mandičevo ponudbo se je oblikoval krog ljubiteljev telesne vadbe, ki je po nastopu ustavnega življenja in svoboščin društvenega organiziranja poleti 1862 sprožil akcijo za ustanovitev gimnastičnega društva. Sestavili so pravila in jih predložili oblastem v potrditev, a so jim bila odobrena šele po enoletnem natezanju, kajti z demokratizacijo se je oblikovalo tudi narodno javno in politično življenje na slovensko-nemški polarizaciji oziroma v zahodnih deželah slovensko-italijanski, gimnastična društva (in pozneje tudi planinska in športna) pa so bila vpeta v narodno prebujanje. Nemški gimnastični ‚kolegi‘ so ustanovili svoje društvo (Turnverein), slovenski pa 1. oktobra 1863 Južni Sokol. Poimenovanje je sledeč panslovanstvu sledilo češkemu zgledu praškega Sokola, medtem ko je strokovno izhajalo iz ljubljanskih vadbenih zametkov in Mandičeve šole ter nemških turnarskih priročnikov, ki so bili tudi osnova prvega slovenskega priročnika Nauk o telovadbi,¹⁴ izdanega v letih 1867 in 1869. Južni Sokol je deloval do leta 1867, nakar je bil zaradi spolitiziranega pretepa med sokoli in nemškutarji, t. i. »sokolski ekces«, razpuščen, v letu 1868 ga je nasledil Ljubljanski Sokol, ki je postal matično društvo slovenskega sokolstva. V desetletjih pred prvo svetovno vojno je bilo organiziranih 114 društev in društvenih odsekov z več kot 7500 člani in članicami povezanimi v Slovenski sokolski zvezi (SSZ, ust. 1905), ki se je leta 1907 včlanila v Mednarodno gimnastično zvezo (FIG) in začela nastopati na »mednarodnih tekmah« (danes svetovnih prvenstvih) pod slovenskim imenom in zastavo ter bila leta 1908 soustanovitelj Slovanske sokolske zveze (SSZ) s sedežem v Pragi. V strokovnem pogledu in razvoju je pomembno delo Viktorja Murnika in sodobnikov, ki je bil utemeljitelj sistematične vadbe in strokovnega usposabljanja kadrov (začetki sredi devetdesetih let 19. stoletja) ter je vodil tekmovalne vrste na večja tekmovanja. Njegovo delovanje je povezano z organizacijsko širitvijo društev in članstva ter organiziranji množičnih prireditev ali zletov sokolstva (t. i. »sokolski prepored«), zlasti zleta v Ljubljani leta 1904, ki je prerasel v odmevno narodno in slovansko manifestacijo. V tekmovalnem pogledu je bila prestižna zmaga Staneta Vidmarja leta 1912 na tekmi za naslov slovanskega prvaka v okviru vsesokolskega zleta v Pragi. Poleg njega je bil na tretjem mestu Karel Fuks, kar je bilo za Čehe (ne)prijetno presenečenje. Ob graji svojih tekmovalcev so priznali, da so slovenski telovadci »postali našim tekmovalcem ognjena roka, pišoča svarilo, da je v Sokolstvu vstal na Slovenskem mogočen, silen rod, ki plamteč od enake ideje, s hitrim korakom spelje k vrhunskim ciljem«.¹⁵ Vzporedno so slovenski sokoli s hrvaškimi in srbskimi vzpostavljali tudi temelje južnoslovanskemu povezovanju, ki bi se moralo

13 Stepišnik, Telovadba na Slovenskem, str. 71–75.

14 Ljubljančani so že ob organiziranju Južnega Sokola uporabili izraz telovadba, ki je strokovno prevladal nad gimnastiko.

15 V Gregorka, Zlata doba slovenskega sokolstva, str. 21.

realizirati na zletu leta 1913 v Ljubljani z ustanovitvijo skupne zveze. Zlet pa je bil oblastno prepovedan in prestavljen v leto 1914, ki pa zaradi sarajevskega atentata na prestolonaslednika Franca Ferdinanda in političnega zaostrovanja ni bil izveden.¹⁶

Sokolstvo je pomembno tudi v luči razvoja ženske telovadbe. Pomemben organizacijski vzor je bilo organiziranje Prvega ženskega telovadnega društva v Ljubljani, ki je izšlo iz Ljubljanskega Sokola in opravilo temeljno in vizionarsko vlogo v razvoju ženske telovadbe in ženske telesnokulturne emancipacije in afirmacije sovpadajoče s feminizmom ter vplivalo na prepoved ženske telovadbe po sokolskem načelu »ženska vodi žensko«.¹⁷

Vzporedno sokolstvu je bilo ob neuspelem poskusu katolizacije sokolstva v luči slovenskih nazorskih in političnih delitev in kulturnoboju organizirano katoliško telovadstvo ali orlovstvo. Prvo katoliško telovadno društvo je bilo organizirano leta 1906 na Jesenicah, vzporedno pa so na zboru Slovenske krščansko socialne zveze konec leta 1905 sklenili uvesti telovadne odseke, ki so se povezali v zvezo z imenom Orel. Orel je do konca leta 1913 štel že 168 enot z več kot 5200 člani, medtem ko so bili zadržani do ženske telovadbe.¹⁸

Poleg gimnastike slovenjene v telovadbo sta se v obdobju do prve svetovne vojne organizacijsko vzpostavila planinstvo in šport. V zgodovinskih začetkih dejavnosti so prednjačili Nemci, ki so leta 1874 ustanovili tudi društveno podružnico Deutscher und Österreichischer Alpenverein za Kranjsko, markirali poti in gradili kočice in bivake v slovenskih Alpah ter sprožili proces germanizacije Alp. Slovenski ljubitelji gora so se odzvali relativno pozno in leta 1893 ustanovili Slovensko planinsko društvo, član Jakob Aljaž pa je z odločnim aktom postavitve »stolpa« vrh Triglava leta 1895 Triglav markiral za ‚sveto goro slovenstva‘. Do začetka prve svetovne vojne se je planinstvo razširilo po slovenskih deželah in štelo 26 enot z več kot 3300 člani.

V razvoju športa v tedaj ožjem pomenu besede so prednjačili kolesarji, prvo slovensko kolesarsko društvo je bilo organizirano leta 1887 (Klub slovenskih biciklistov Ljubljana, dve leti pred tem nemški Laibacher Bicycle Club). Sledila so športna društva, npr. nemški Laibacher Sportverein leta 1900 ali pa slovensko Športno društvo Maribor leta 1900 in 1907 Ljubljanski sportni klub ter v letu 1911 Slovenski football klub Ilirija (Ljubljana) in Slovenski football klub Jugoslavija (Gorica). Nogometna Ilirija je dejavnost že pred prvo svetovno vojno širila z atletiko, plavanjem in zimskimi športi ter preraščala v »sportni klub«, na drugi strani pa postala športni organizacijski vzor, uredila nogometno igrišče za več kot tisoč obiskovalcev in ob pomanjkanju domačih nasprotnikov gostila hrvaške klube ter leta 1913 odigrala v Ljubljani javno tekmo s slovanskim nogometnim vzornikom praško Slavijo, zatem pa septembra 1913 v Ljubljani odmevno porazila zagrebški HAŠK. S tem se je poleg kolesarske vnašala športna tekma v kulturni vsakdan, ki pa je imel tudi narodni naboj, saj je z Ilirijo v Ljubljani prevladal slovenski nogomet, ki se je kosal z nemškimi sosedi iz avstrijskih dežel in Hrvači. Obenem ne smemo spregledati tudi nastopov sabljačev Rudolfa Cvetka in Kočvarja Riharda Verderberja v avstrijski olimpijski reprezentanci na olimpijskih igrah leta 1912 v Stockholmu. Resda nastopa nista povezana s športnim razvojem na Slovenskem pred prvo svetovno

16 Pavlin, »Dajati pobudo, priložnost in navad pravilnim telesnim vajam«, str. 47–51; Podpečnik, Ljubljanski Sokol in slovensko sokolsko gibanje do prve svetovne vojne, str. 8–25.

17 Pavlin, »Zanimanje za sport je prodrlo med Slovenci že v široke sloje«, str. 67–68, 71–77.

18 Pernišek, Zgodovina slovenskega Orla, str. 73–83; Šafarič, Sokolstvo in rekatolizacija, str. 75–83.

vojno in sta bila v slovenski javnosti spregledana ter v močni senci sokolskih uspehov, sta pa bila zato krovna sabljača v avstrijskem delu cesarstva in osvojila tudi prve olimpijske medalje, Cvetko srebrno moštveno, Verderber pa srebrno moštveno in bronasto posamezno.¹⁹

V PRVI JUGOSLOVANSKI DRŽAVI

S koncem prve svetovne vojne in organiziranjem jugoslovanske države se je šport znašel v novih okoliščinah. Nemški ‚Turnvereini‘ niso bili več obnovljeni, prav tako ne ‚Alpinvereini‘ in so Nemci, ki so ostali v jugoslovanski državi, telesno dejavnost prenesli na športna društva, npr. v Mariboru Rapid, v Celju Atletik ali pa so se prelili v slovenska, npr. ljubljanski strelci (Rohrschützen Gesellschaft) v Društvo ostrostrelcev. Nasprotno je zunaj jugoslovanskih meja ostala tretjina Slovencev in njihovih organizacij. Najbolj množična so bila telovadba društva, sokolska in orlovska. Na avstrijskem Koroškem so po plebiscitu zamrli, na Primorskem, zlasti na Tržaškem, pa so sokolska društva doživela napade že v letu 1920, ko je julija pogorel Narodni dom v Trstu, tudi sedež Tržaškega Sokola. Prav tako so bile napadene in poškodovane ali uničene telovadnice v okoliških krajih. Orli, ki so bili organizirani le na Goriškem, so dejavnost še ohranili, deloma jih je ščitil katoliški značaj organizacij in v dvajsetih letih slovenstvu še naklonjena Cerkev. Telesna dejavnost je bila marsikje prenesena na šport, v prvi vrsti kolesarstvo, nogomet in atletika, ženske pa so gojile malemu rokometu podobno igro hazeno. Društva so bila povezana v »Udruženju slovanskih sportnih društev«, vendar pa je Mussolini leta 1927 ukinil vsa slovenska društva, športna z utemeljitvijo, da so delovala zunaj CONI²⁰ in s političnimi cilji, ki so nasprotovali nacionalnemu redu.²¹

Medtem je v matici v jugoslovanski državi nastopilo novo razvojno obdobje in državno organiziranje ter vključevanje v mednarodno areno. Slovenski Sokoli so razpustili svojo zvezo in se s srbskimi in hrvaškimi junija 1919 združili pod načelom »en narod, ena država, eno sokolstvo« v centralistično Jugoslovansko sokolsko zvezo (JSZ) s sedežem v Ljubljani in več kot dvajsetimi župami (podzvezami) po jugoslovanskem teritoriju (na Slovenskem jih je bilo pet). Leta 1922 je JSZ organizirala I. vsesokolski zlet v Ljubljani, ki je vključeval tudi »mednarodno tekmo« (svetovno prvenstvo) FIG, na kateri si je Peter Šumi delil prvo mesto s Čehom Pechačkom. Vzporedno je iz JSZ izstopila skupina nezadovoljnih hrvaških sokolov, ki je zahtevala federalizacijo Sokola in v letu 1922 znova organizirala Hrvaško sokolsko zvezo (HSZ). Tako je bilo sokolstvo v jugoslovanski državi do nastopa šestojanuarske diktature leta 1929 razdeljeno med JSZ in HSZ. V FIG, olimpijstvo in SSZ je bila včlanjena JSZ, zato so le njeni predstavniki nastopali na mednarodnih prireditvah in bili nosilci glavnih mednarodnih uspehov v obdobju 1918–1941. Tekmovalne vrste so popolnjevali z redkimi izjemami slovenski telovadci²², s čimer se je nadaljevala in potrjevala sokolska strokovna šola izpred prve vojne, ki jo je vzpostavil s sodobniki Viktor Murnik. Sokolska telovadba je kot telesnovzgojni sistem prestopila šolska vrata, »prednjaška« (vaditeljska) usposobljenost pa je veljala tudi za šolski prostor in učiteljsko mesto telesne vzgoje. V sklopu telovadbe so v medvojnem obdobju

19 Pavlin, »Zanimanje za sport je prodrlo med Slovenci že v široke sloje«, str. 79–81.

20 Rupel, Telesna kultura med Slovenci v Italiji, str. 38; CONI: Italijanski olimpijski komite.

21 Rupel, Telesna kultura med Slovenci v Italiji, str. 23–42.

22 Izmed 26 reprezentantov je bilo 22 slovenskih. Naslova svetovnih prvakov sta osvojila Peter Šumi in Josip Primožič, olimpijske medalje pa so osvojili Leon Štukelj, Josip Primožič in Stane Derganc ter vrsta leta 1928 (Štukelj, Primožič, Malej, Porenta, Antosiewicz, Gregorka, Derganc in Hrvat Ciotti).

pridobili težo tudi smučanje, odbojka (v državnem okviru so prednjačili slovenski sokoli), in košarka (bolj razvita v jugoslovanskih predelih, npr. v Zagrebu in Beogradu in ne med slovenskimi sokoli).

Katoliški telovadci so takoj po vojni obnovili dejavnost in jo potrdili v letu 1920 z velikim mednarodnim »taborom« v Mariboru. Udeležili so se ga tudi hrvaški telovadci, ki so se dejansko šele organizirali in prevzeli orlovsko ime. Sledila je združitev v Jugoslovansko orlovsko zvezo (JOZ) leta 1921, vendar nasprotno sokolskemu centralizmu po federalnem načelu utemeljenem na slovenski in hrvaški podzvezi. Poseben odsek je bil za dekliško telovadbo, sedež zveze pa je bil v Ljubljani. JOZ je bila včlanjena v Mednarodno katoliško zvezo telesne vzgoje in športa (FICEPS, ustanovljena leta 1911) in tekmovala le na njenih prireditvah. Tekmovalni vrhunec je bila zmaga orlovske vrste (popolnjene le s slovenskimi telovadci) in med posamezniki Ivana Kermavnerja leta 1929 na mednarodni tekmi v Pragi.

Poleg sokolske in orlovske je telovadno življenje na Slovenskem zaznamovala delavska telovadba, tako komunistična, npr. v okviru hrastniškega društva Vesna, ki je bila razpuščena po spopadu komunistov in orjunašev²³ v Trbovljah leta 1924, kot še bolj v socialdemokratski Svobodi. V Svobodi so delovali telovadni in športni odseki/klubi, ki so bili včlanjeni v športne panožne zveze.

V telovadno organizacijsko in ideološko razslojenost sta po vpeljavi šestojanuarske diktature posegla kralj Aleksander in vlada z zakonom o Sokolu Kraljevine Jugoslavije (SKJ, december 1929) ter kraljevičem Petrom kot sokolskim starosto. Zakon je določal, da se dotedanje sokolske in orlovske organizacije, če ne bodo vstopile v novo zvezo, likvidirajo. Zakon je takoj pozdravila JSZ in soglasno in kolektivno vstopila v SKJ, medtem ko so Orli vstop zavrnili in bili likvidirani. Katoliški tabor je nato dejavnost prenesel na šport in npr. na telovadišču bežigrajskega Stadiona je čez čas začel z delovanjem športni klub Planina. Po nastopu vlade Milana Stojadinovića z notranjim ministrom klerikom Antonom Koroščem je bila katoliška telovadba obnovljena in so bili v letu 1937 organizirani Fantovski odseki združeni v Zvezi fantovskih odsekov, dekleta pa v Zvezi dekliških krožkov.

Na športnem polju sta v letih po vojni stekla vzporedno obnavljanje redkih starejših klubov kot npr. kolesarskih in ljubljanskih Ilirije in LSK ter organiziranje številnih novih. Med njimi izpostavimo ASK Primorje,²⁴ ki so ga ustanovili v Ljubljano prebegli Primorci, I. Slovenski športni klub Maribor in podoben v Celju, ki sta bila antipol nemškima Rapid (Maribor) in Atletik (Celje). Podobno telovadcem so se športniki z Jugoslovansko nogometno zvezo (september 1919) in Jugoslovanskim olimpijskim odborom začeli združevati v državne zveze s podzvezami. Na Slovenskem sta bili prvi podzvezi nogometna in zatem olimpijska (1920), druge športe pa je nekaj časa povezovala Sportna zveza Ljubljana s tehničnimi odseki za športne panoge, ki so pozneje prerasle v podzveze državnih zvez. Sedež večine zvez je bil v Zagrebu, medtem ko je organiziranje in vodenje smučarskega športa pripadlo Slovencem in Ljubljani. Panožne zveze in podzveze so začele organizirati prve tekmovalne sisteme po podzvezah s finalnimi mitingi ali turnirji za naslov državnega prvaka. V nogometu je v tridesetih letih, z izjemo posameznih let, zaživela nacionalna liga, v kateri je igral tudi slovenski predstavnik. Z reorganizacijo države na osnovi zakona o banovini Hrvaške (1939) in temu primerno reorganizacijo športa na narodni osnovi je liga razpadla na narodna prvenstva in kvalificiranje v finalno skupino za naslov državnega prvaka. Športno delovanje je

23 ORJUNA – organizacija jugoslovanskih nacionalistov.

24 Športni klub Primorje je bil organiziran leta 1920, 1925 se je združil z ljubljanskim akademskim športnim klubom v Akademski športni klub Primorje.

temeljilo na amaterstvu, ki pa so ga, vsaj v nogometu, že najedali prvi primeri profesionalizma. Kljub skromnim financam je bilo urejenih nekaj ključnih objektov, ki so prispevali k strokovni širitvi posameznih športov in slovenske športne uveljavitve. Med objekti lahko izpostavimo 50 m umetni bazen Ilirije (1929) in smučarski kompleks v Planici (dom 1930 in prva skakalnica 1933/34), sicer pa so bila najštevilnejša nogometna igrišča s tekališči. Med panogami sta po številu klubov izstopala nogomet z domačimi derbiji Ilirija-Primorje-I.SSK Maribor in smučanje, sledili so atletika, kolesarstvo, pa tudi plavanje, kjer je bil velik dosežek bronasta medalja na 200 m prsno Ilirijana Toneta Cererja na evropskem prvenstvu v plavanju v Londonu leta 1938. Tega leta je bilo na Slovenskem delujočih 20 športnih panog. V večini panog so bili slovenski športniki in klubi tudi vsaj enkrat državni prvaki, Primorje npr. v tridesetih letih večino let zapored državni moštveni atletski prvak, le v nogometu, tenisu in veslanju korak za jugoslovansko konkurenco in nasprotno v smučanju in hokeju na ledu korak pred jugoslovansko konkurenco. Na olimpijskih igrah je nastopilo 73 slovenskih športnikov in športnic od tega 48 na poletnih igrah in 25 na zimskih. Vse medalje so priborile sokolske vrste, vodilni olimpijski telovadec pa je bil Leon Štukelj.

Šestojanuarska diktatura se športa ni dotaknila, kajti v športu ni bilo nazorske delitve značilne za telovadbo in prav tako ne strelstva, ki je bilo prežeto z vojaštvom. Prav tako je bilo ločeno organizirano planinstvo, na Slovenskem zaokroženo v SPD, ob boku tega pa je bila v povojnih letih organizirana Skala, ki je imela pomemben prispevek pri razvoju smučanja, sicer pa se je usmerila v alpinizem. Zanimivo in pomenljivo pa je, da so se krovne telovadne in športne organizacije imenovala »jugoslovanske«, medtem ko je bilo ime države vse do leta 1929 Kraljevina SHS. Na slovensko športno organiziranost je v letih pred drugo svetovno vojno vplival zakon o Banovini Hrvaški, ki je posledično vplival na reorganizacijo tako centralnih športnih organizacij kot tekmovalnih sistemov. Z zakonom se je vpeljeval športni federalizem in tako so bile v letu 1940 ustanovljene slovenske panožne zveze s Športno zvezo Slovenije, vse pa so bile sestavni del jugoslovanskih državnih zvez. Reorganizacija pa ni zajela SKJ, ki je ohranil centralistično organiziranost na sokolsko-ustavnem načelu »en narod, ena država, eno sokolstvo«, le da je bil sedež z zakonom o SKJ prenesen iz Ljubljane v Beograd.

Še ne dobro zaključeno športno reorganizacijo je prekinil šestoaprilski napad 1941 na Jugoslavijo in razkosanje Slovenije in ponovni posegi v športno življenje, saj so okupatorji vzpostavljali okupacijske sisteme. Nemške zasedbene oblasti so že aprila 1941 razpustile slovenska društva, tekmovalno pa sta bila gorenjski in štajerski športni teritorij priključena avstrijski Koroški in Štajerski. V Ljubljanski pokrajini so imela športna društva nekaj avtonomije, a bila podrejena CONI, sokolska društva pa so bila oblastno razpuščena.²⁵ ASK Primorje je samo prenehalo z delovanjem, po italijanskem vzoru pa je bilo organiziranih nekaj športnih »dopolavorov« (sindikalnih klubov). Tekmovanja so bila omejena na Ljubljano, stikov z ozemljem zunaj Ljubljane do kapitulacije Italije ni bilo. Najbolj konstanta tekmovanja so bila v Ljubljani v nogometu in namiznem tenisu. Na drugi strani pa so bili Sokoli ustanovna skupina Osvobodilne fronte, h kateri so pristopili ali jo podprli tudi športniki in planinci. Nekaj športne dejavnosti se je preneslo tudi v partizanske aktivnosti na osvobojenih ozemljih, kjer izstopata organizacija nogometne tekme septembra 1944 v Ljubnem (nogometaši 4. operativne cone proti XIV. diviziji) in dvodnevna smučarska tekmovanja januarja 1945 v skokih, veleslalomu in tekih patrolj s streljanjem v Cerknem (tekmovalci borci IX. korpusa).²⁶

25 Naredba Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino št. 69. Službeni list Kraljevine Italije za Ljubljansko pokrajino, 16. 7. 1941, str. 427.

26 Uporabljena literatura: Stepišnik, Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem, str. 159–287; Pavlin, »Zanimanje za sport je prodrlo med Slovenci že v široke sloj«, str. 98–122; Pavlin, Sokolstvo na Slovenskem, str. 36–50; Pavlin, Jugoslovanski Sokol, str. 100–134; Pavlin, Ustanavljanje Sokola Kraljevine Jugoslavije, str. 62–66; Pavlin, Oris športne aktivnosti na Slovenskem med drugo svetovno vojno, str. 33–36; Pernišek, Zgodovina slovenskega Orla, str. 109–130; Mikša, Ajlec, Slovenski alpinizem, str. 55–77.

DRUGA JUGOSLAVIJA IN ŠPORT

Z osvoboditvijo leta 1945 in novim političnim režimom se je na torišču starojugoslovanske telovadbe, športa in planinstva vzpostavila fizkultura na federativnem načelu z republiški in državnimi zvezami. Temeljno načelo je bilo »množičnost in vsestranskost«, organizacijsko pa je strnila v nova in enovita fizkulturalna društva predvoino ločene telovadce, športnike in planince. Junija 1945 je bil organiziran Fizkulturni odbor Slovenije, na terenu pa so se širile »osnovne organizacije« ali društva. Pomemben je bil zbor delegatov Sokolstva julija 1945 v sokolskem domu na Taboru v Ljubljani, ki je sklenil, da se Sokolstvo z vso imovino vključi v novo enotno fizkulturno organizacijo, ki je aprila 1946 prerasla v Fizkulturno zvezo Slovenije s tehničnimi odseki za posamezne športne panoge. Število delujočih društev je bilo v začetku leta 1946 že več kot sto, med njimi so organizacijsko in tudi že tekmovalno izstopali kot centralna društva posameznih mest ali področij ljubljanska Enotnost, mariborski Polet (pozneje preimenovan v Branik), celjski Kladivar, trboveljski Rudar, na Jesenicah Jože Gregorčič (preimenovan v Jesenice). S priključitvijo Primorske je bilo v naslednjem desetletju pospešeno delovanje v Kopru in Novi Gorici in drugih primorskih mestih in krajih. Prav tako je bilo obnovljeno avtonomno športno delovanje med zamejstvom v Italiji, kjer je nasledstvo Tržaškega Sokola prevzel tržaški Bor, društva pa so danes združena v Zvezi slovenskih športnih društev v Italiji, v Avstriji pa društva z osrednjim celovškimi Slovenskim atletskim klubom povezuje Slovenska športna zveza. Vzporedno je bil leta 1947 organiziran centralni Jugoslovanski olimpijski komite (JOK), ki je nasledil JOO in olimpijsko članstvo jugoslovanskega športa, Stanko Bloudek pa je bil na osnovi dolgoletnega športnega dela in podpore olimpijstvu leta 1948 izvoljen za člana Mednarodnega olimpijskega komiteja.

Fizkultura je že v letu 1948 doživela reorganizacijo oziroma razdružitve. Telovadci so prešli v telovadna ali telesnovzgojna društva povezana v Telovadni zvezi, športniki v športna s panožnimi zvezami in Športno zvezo ter podobno planinci s Planinsko zvezo. Krovna organizacija je ostala Fizkulturna zveza. Telovadna zveza se je na državnem nivoju poimenovala leta 1951 Partizan in zavrnila predlog o sokolskem poimenovanju, priznavajoč, da je bilo Sokolstvo v Sloveniji ustanovna skupina OF, medtem ko se je v drugih predelih Jugoslavije, »razen izjem, vključilo v četniške formacije ali pa idejno podpiralo boj proti NOV in POJ«. Zato je bilo primernejše ime Partizan, ki pomeni »danes vsem našim narodom največji simbol junaštva, požrtvovanja, nesebičnosti, tovarištva in ljubezni do domovine in naroda« in bo organizacija poklicana, da poleg Zveze borcev nadaljuje s tradicijo NOB²⁷. Šport se je začel razvijati tudi med invalidi, korenine so v zdravljenju ranjenih in poškodovanih vojakov oziroma partizanov. Na Slovenskem so bila prva športna srečanja invalidov leta 1949, naslednje leto pa je bila organizirana Zveza za šport invalidov, ki je prevzela organiziranje in vodenje športa invalidov, podobno so se organizirali tudi gluhonemi športniki.

Fizkulturno stanje in problematiko so po prvem obdobju obravnavali na republiškem fizkulturnem kongresu leta 1961. Izraz »fizkultura« je bil nadomeščen z izrazom »telesna kultura«, dejavnost pa je bila zaokrožena v telesno vzgojo, ki se je vse bolj istovetila s šolskim prostorom, rekreacijo, ki se je raztezala od dejavnosti Partizana, sindikalnih organizacij do krajevnih skupnosti, in športa, ki je zaokrožal tekmovalno dejavnost in alpinizem. Temu primerno se je iz Partizana leta 1963 izdvojila športna gimnastika (starejše vaje na orodju) in je bila ustanovljena Gimnastična zveza Slovenije, Partizan pa je postal krovna organizacija za rekreacijo in telesno vzgojo. Na društvenem nivoju so bila »partizanska« društva vsebinsko precej široka in v marsikaterem kraju uveljavitelj novih športnih dejavnosti (npr.

²⁷ V Pavlin, Oris razvoja celjske telesne kulture in športa po drugi svetovni vojni, str. 246.

odbojka, košarka, rokomet), ki so potem prerasle v samostojne športne klube, prav tako pa se je na račun sprememb zmanjševala športna gimnastika in društva so ponekod tudi prenehala delovati, v kraju ali občini pa je ostal spomin na telovadne začetke preko »telovadnega doma« ali »sokolnice«. Dejavnost se je povezovala preko panožnih zvez in Zveze telesnokulturnih skupnost Slovenije (pozneje Zveza telesnokulturnih organizacij Slovenije – ZTKOS) z občinskimi odbori in ta shema je več ali manj ostala do razpada Jugoslavije in slovenske osamosvojitve.

S fizkulturnim organiziranjem se je vzpostavljala dejavnost. Poletni 1945 je v Ljubljani potekal fizkulturni zlet na bivšem orlovskem telovadišču na Stadionu za Bežigradom, sledili so množični cross country teki in množična tekmovanja za značko ZREN (Za republiko naprej), mladinska organizacija pa je sprožila idejo o začetku Titove štafete.²⁸ Tehnični odseki Fizkulture zveze in pozneje posamezne panožne zveze so obnavljali in organizirali tekmovalne sisteme. Število panog se je širilo in do leta 1960 je bilo na Slovenskem organiziranih 25 športnih panog z več kot 36 tisoč registriranih športnikov in športnic v več kot 890 društvih/klubih. Za zagotavljanje kakovosti in strokovnega telesnovzgojnega in rekreativnega dela je bil leta 1953 organiziran višješolski študij, ki je prerasel v visokošolski oziroma fakultetni (danes Fakulteta za šport, članica Univerze v Ljubljani).

Po fizkulturnih reorganizacijah se je med novimi športnimi klubi kot vodilni slovenski klub v marsikateri športni panogi uveljavila ljubljanska Olimpija, ki so jo organizirali študenti ljubljanske Univerze leta 1954. Hitro je prerasla študentski izvor in postala centralni ljubljanski klub, v katerega so do srede šestdesetih let 20. stoletja prestopili vodilni panožni ljubljanski klubi in prevzeli ime Olimpija. Primerno športni rasti so bili urejeni novi objekti, resda marsikje tehnično skromni, in novi športni centri, kot npr. veslaški na Bledu ali pa v petdesetih letih 20. stoletja prva moderna smučišča z vlečnicami (Krvavec, Pohorje) in umetno drsališče na Jesenicah leta 1953, ki mu je podobno sledilo še leta 1961 v Ljubljani. Leta 1965 je bila v Ljubljani zgrajena in odprta dvorana Tivoli, ki je že istega leta gostila svetovno prvenstvo v namiznem tenisu in 1966 svetovno prvenstvo v hokeju na ledu, s čimer se je slovenski šport dokazoval tudi kot dober organizator – leta 1970 so npr. v »hali Tivoli« potekali finale svetovnega prvenstva v košarki, svetovno prvenstvo v športni gimnastiki in svetovno prvenstvo v umetnostnem drsanju. V tekmovalnem pogledu je slovenski šport tradicionalno dominiral v zimskih športih, v športni gimnastiki se je z obdobjem Miroslava Cerarja (šestdeseta leta) vrnila slovenska tradicionalna (sokolsko-orlovska) prevlada, prav tako so bili slovenski športniki ključni v kolesarstvu in kot člani panožnih reprezentanc na evropskih in svetovnih prvenstvih, vendar odvisno od obdobja in športa. V olimpijskih reprezentancah je po drugi svetovni vojni in do razhoda z jugoslovansko državo nastopilo okvirno 168 športnikov in športnic na poletnih olimpijskih igrah in 225 na zimskih olimpijskih igrah. Osvojili, posamezno ali kot člani moštev, so na poletnih olimpijskih igrah 12 medalj in na zimskih 4, ki so bile vse plod slovenskih smučarjev, medtem ko so hokejisti leta 1968 v Grenoblu zasedli skupno deveto mesto oziroma bili zmagovalci B-skupine. Nosilca zlatih olimpijskih medalj sta v tem obdobju Alenka Cuderman (1984, rokomet) in Miroslav Cerar (1964 in 1968, športna gimnastika). Na drugi strani je bil medijsko in svetovno priznan tudi alpinistični razvoj. Slovenski alpinisti, ki so do druge svetovne vojne več ali manj opazovali svetovno dogajanje in plezali večinoma v domačih Alpah, so se po drugi svetovni vojni z odhodom v tuja gorovja na drugih celinah dvignili v svetovni vrh in ga leta 1978 zaznamovali z jugoslovansko prvenstveno smerjo na Mount Everest.²⁹

²⁸ Podobna štafeta je bila tik pred drugo svetovno vojno sokolska Petrova štafeta (v proslavitev nastopa vladanja sokolskega staroste Petra).

²⁹ Stepišnik, Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem, str. 287–355; 10 let športa v svobodi, str. 9–32; Radan, Pregled historije tje-

ŠPORTNA OSAMOSVOJITEV

Z zaostrovanjem jugoslovanske politične krize v osemdesetih letih in v skladu s političnogospodarskimi in upravnimi spremembami in slovensko odločitvijo o samostojnosti so bili storjeni tudi osamosvojitveni in tranzicijski koraki na športnem področju. V luči mednarodnega včlanjevanja je bila pozornost usmerjena na ustanavljanje samostojnega olimpijskega komiteja in njegovo mednarodno priznanje ter razdružitve panožnih zvez z jugoslovanskimi in mednarodna vključitev. V sklopu preoblikovanja upravnega sistema je bila »telesna kultura« vključena v »šolsko ministrstvo«, na drugi strani pa je poosamosvojitveni čas glede na politične in ekonomske spremembe odprl vprašanja o tranziciji »družbenega« v javno in zasebno zlasti v primerih lastništva telovadnih domov s telovadišči in druge športne infrastrukture. Terminološko se je v letu 1990 področje »športiziralo« in se je stroka odločila, da se »telesna kultura« preimenuje v »šport«, podsistemi pa v »športna vzgoja«, »športna rekreacija«, »kakovostni šport« itd., ZTKOS se je preimenoval v Športno zvezo Slovenije (ŠZS), članstvo Partizana pa se je leta 1993 odločilo preimenovali zvezo v Športno unijo Slovenije. ŠZS je aprila 1991 obvestila centralno jugoslovansko zvezo in JOK o nameri reorganizacije in ustanovitve Olimpijskega komiteja Slovenije (OKS). Sredi aprila 1991 je imenovala Iniciativni odbor za ustanovitev OKS (vodil olimpijonek Miroslav Cerar), ki je poslal pismo o nameri predsedniku MOK J. A. Samaranchu. Sledila je razglasitev slovenske osamosvojitve 25. 6. 1991 in agresija Jugoslovanske armade, ŠZS pa je 28. 6. pozvala slovenske športnike, naj glede na »brutalno agresijo jugoslovanske armade zapustijo jugoslovanske reprezentance in se čim prej vrnejo domov«, saj je »za slovenski narod žaljivo, da športniki Slovenije v takih razmerah nastopajo na mednarodnih tekmovanjih za barve Jugoslavije«. ³⁰ Športniki so bili pred težko odločitvijo in vsak izmed njih se je o odpovedi nastopa in vrnitvi domov, kot je položaj na sredozemskih tekmovanjih pojasnil Rajmond Debevec za časnik Delo, »odločal sam, s svojo odgovornostjo v skladu s svojimi moralno-etičnimi načeli, ne razmišljujoč o posledicah, pa čeprav je vsak zase stal pred odločitvijo, ki ga lahko velja tudi kariere. In vendar se je velika večina odločila, da v selekciji Jugoslavije na teh igrah ne nastopa več«. ³¹ Podobno je evropsko prvenstvo v košarki v Rimu zapustil Jure Zdovc, Jugoslavija pa je pozneje zaigrala v finalu in bila evropska zmagovalka.

Oktobra 1991, po izteku brionskega moratorija, je ŠZS pozvala športne organizacije, naj sprožijo »razdružitve« ³² z jugoslovanskimi športnimi zvezami in začnejo postopke včlanitve v mednarodne športne organizacije. Postopek olimpijskega nacionalnega organiziranja in mednarodne včlanitve je vodil Iniciativni odbor. OKS je bil s podpisom Slovenske olimpijske listine ustanovljen 15. oktobra 1991, na ustanovni in volilni skupščini sredi decembra pa je bil za predsednika izvoljen Janez Kocijančič. Sredi novembra 1991 se je slovenska olimpijska delegacija v Lozani sestala s predsednikom MOK J. A. Samaranchem in se dogovarjala o pogojih za nastop v Albertvillu, ki je bil povezan z mednarodnim političnim priznanjem. Republika Slovenija je konec leta 1991 in v začetku leta 1992 pridobivala mednarodna priznanja in sredi januarja 1992 prejela povabilo MOK na OI, v letu 1993 pa je bil OKS tudi polnopravno priznan in sprejet v MOK. Tako so slovenski športniki na olimpijski paradi narodov v albertvillsko olimpijsko areno vstopili z nacionalno trobojnico. Čez pol leta je sledila Barcelona, kjer

lesnog vežbanja i sporta, str. 153–202; Pavlin, Oris razvoja celjske telesne kulture in športa po drugi svetovni vojni, str. 214–257; Pavlin, Ljubljanska športna pot do Olimpije, str. 18–27; Pavlin Tomaž, Ni pomembno zmagati, pač pa se dobro boriti ali slovenska olimpijska pot, str. 94–101; Mikša, Ajlec, Slovenski alpinizem, str. 78–133.

30 V Pavlin, »Športna zgodba stkana iz dejavnosti tisočev«, str. 90.

31 E. B., Naša odločitev ni mogla biti drugačna.

32 V Pavlin, »Športna zgodba stkana iz dejavnosti tisočev«, str. 91.

so veslači osvojili prve medalje za samostojno Slovenijo: bronaste. Poleg olimpijskega priznanja je potekalo v letu 1992 včlanjevanje v mednarodne športne zveze, ki je zaokrožilo slovensko športno mednarodno priznanje in odprlo novo stran slovenskega športa in, lahko rečemo, tudi nasledstvo nastopov slovenskih Sokolov na »mednarodnih tekmah« FIG pod slovenskim imenom in s slovensko trobojnico ter vpetostjo športa v narodno življenje.

Summary

Skill, combat, game or exercise and competition or gymnastics, sport and mountaineering are cultural constants throughout the centuries and millennia of human cultural history. Historically, the social basis for the formation of sport has been the permanent settlement and organisation of urban settlements, social stratification and the organisation of leisure work, leading to the great civilisations along the river basins. The arts were primarily linked to the military-tribal social class, who, because of their social vocation, had to be skilled with weapons and physically fit, while on the other hand the games were more socially open. In this article we highlight the common development through the example of ancient Olympic competitions and the role of sport in ancient society, outline the genesis of sport and gymnastics in the late medieval and modern periods, and the revival or revitalisation of modern Olympic Games. In the second part, the emergence and organisation of physical activity in Slovenia is discussed, concluding with sports independence parallel with political one.

Viri in literatura

1. Boulongne, Yves Pierre: Presidencies od Demetrius Vikelas and Pierre de Coubertin. V: *The International Olympic Committee-One hundred years*, vol. I. (odg. ur. Raymond Gafner). Lausanne: IOC, 1994.
2. Coubertin, Pierre de: *Olympism: selected writings* (ur. Norbert Müller). Lausanne: International Olympic Committee, 2000.
3. Ćirić, Aleksandar: *Igre u Olimpiji*. Beograd: Vreme, 1996.
4. *10 let športa v svobodi*. Ljubljana: Zveza športov Slovenije, 1955.
5. Dixon J.G., McIntosh, P.C. Munrow, R.F. Eillets: *Landmarks in the History of Physical Education*. London: Routledge & Kegan Paul, 1957.
6. E.(duardo) B.(rozovič): Naša odločitev ni mogla biti drugačna, *Delo*, 4. 7. 1991.
7. *Enciklopedija fizičke kulture* (gl. ur. Marjan Flander). Zagreb: Jugoslovanski leksikografski zavod, 1976.
8. *Encyclopedia of World Sports* (ur. David Leviunson & Karen Christensen). Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, 1996.
9. Gillet, Bernard: *Povijest sporta*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1984.
10. Gregorka, Boris: *Zlata doba slovenskega sokolstva*. Ljubljana: Gimnastična zveza Slovenije, 1991.
11. Gutmann, Allen: *The Olympics*. Champaign: University of Illinois Press, 2002.
12. Gutmann, Allen: *Games and Empires*. New York: Columbia University Press, 1994.
13. Kos, Dušan: *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja: čas bojevnikov*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
14. Mal, Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje*. Ljubljana: Mestni muzej, 1957.
15. Mandell, Richard: *Sport, a cultural history*. New York: Columbia University Press, 1984.
16. Mechikoff, Robert A.: *A History and Philosophy of Sport and Physical Education: From Ancient Civilization to the Modern World*. New York: The McGraw-Hill Companies, 2014.
17. Mikša, Peter, Ajlec, Kornelija: *Slovenski alpinizem*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2011.
18. Naredba Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino št. 69. Službeni list Kraljevine Italije za Ljubljansko pokrajino, 16. 7. 1941.

19. Orel, Boris: Ljudske smuči na Bloški planoti, v Vidovskih hribih in v njih soseščini, *Slovenski etnograf*, 1956, IX, str. 17–91.
20. Pavlin, Tomaž: Sokolstvo na Slovenskem. V *Ko je Soko taj je Jugosloven* (ur. Veselinka Kastratović Ristić). Beograd: Muzej istorije Jugoslavije: 2016, str. 27–79.
21. Pavlin, Tomaž: Ustanavljanje Sokola Kraljevine Jugoslavije, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2002, XLII, 1, str. 55–73.
22. Pavlin, Tomaž: Jugoslovanski Sokol. V *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja* (ur. Tomaž Pavlin). Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014, str. 100–134.
23. Pavlin, Tomaž: »Dajati pobudo, priložnost in navad pravilnim telesnim vajam (ob 150. obletnici ustanovitve prvega slovenskega telovadnega društva Južni Sokol)«, *Šport*, 2013, 61, št. 3–4, str. 44–52.
24. Pavlin, Tomaž: Ljubljanska športna pot do Olimpije. V *Olimpija 1955–2005* (ur. Oto Giacomelli idr.). Ljubljana: Akademsko športna zveza Olimpija, 2007, str. 18–27.
25. Pavlin, Tomaž: Oris razvoja celjske telesne kulture in športa po drugi svetovni vojni. V *Iz zgodovine Celja 1945–1991* (ur. Marija Počivavšek). Celje: Muzej novejše zgodovine Celje, 2006, str. 241–257.
26. Pavlin, Tomaž: Oris športne aktivnosti na Slovenskem med drugo svetovno vojno, *Šport*, 1995, 43, 4, str. 33–36.
27. Pavlin, Tomaž: »Zanimanje za sport je prodrlo med Slovenci že v široke sloje«. Ljubljana: Fakulteta za šport, 2005.
28. Pavlin, Tomaž: Moderna olimpijska tekmovanja – odmev antičnega atleta, *Keria*, 2015, XVII, 1, str. 83–99.
29. Pavlin, Tomaž: »Športna zgodba stkana iz dejavnosti tisočev« (osamosvojitve in šport, tranzicija in dileme). V *Četrto stoletje Republike Slovenije – izzivi, dileme, pričakovanja* (ur. Jure Gašparič in Mojca Šorn). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: 2016, str. 85–97.
30. Pavlin, Tomaž: Olimpijstvo do leta 1914. V *Sabljanje: veščina, tradicija, šport* (ur. Jože Podpečnik in Simona Purš). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2012, str. 37–47.
31. Pavlin, Tomaž: Ni pomembno zmagati, pač pa se dobro boriti ali slovenska olimpijska pot. V *Sabljanje: veščina, tradicija, šport* (ur. Jože Podpečnik in Simona Purš). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2012, str. 89–101.
32. Pernišek, Fran: *Zgodovina slovenskega Orla*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1989.
33. Podpečnik, Jože: Ljubljanski Sokol in slovensko sokolsko gibanje do prve svetovne vojne. V *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja* (ur. Tomaž Pavlin). Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014, str. 8–25.
34. Radan, Živko: *Pregled historije tjelesnog vežbanja i sporta*. Zagreb: Školska knjiga, 1981.
35. Rupel, Aldo: *Telesna kultura med Slovenci v Italiji*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1981.
36. Stepišnik, Drago: *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*. Ljubljana: DZS, 1968.
37. Stepišnik, Drago: *Telovadba na Slovenskem*. Ljubljana: DZS, 1974.
38. *100 let športa v občini Škofja Loka 1906-2006* (ur. Majda Bohinc idr.). Škofja Loka: Športna zveza, 2006.
39. Sovre, Anton: *Stari Grki*. Ljubljana: Slovenska matica, 2002 (reprint 1939).
40. Šafarič, Aleš: Sokolstvo in rekatolizacija. V *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja* (ur. Tomaž Pavlin). Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014, str. 75–83.
41. Swaddling, Judith: *The Ancient Olympic Games*. Austin: University of Texas Press, 1999.

Mateja Ribarič

muzejska svetovalka, Slovenski šolski muzej

E: matejariba@yahoo.com T: 01 25 13 127

TELOVADBA V ŠOLI NA SLOVENSKEM SKOZI ZGODOVINO¹

V članku predstavimo uvedbo telovadbe kot učnega predmeta v šole. Leta 1869 je bil z zakonom uveden obvezen pouk telovadbe v ljudske šole, leta 1871 še v realke in učiteljišča. Že leta 1849 pa so uvedli telovadbo kot neobvezni predmet v gimnazije. Nato pregledno predstavimo razvoj telovadbe v šoli na Slovenskem v času Habsburške monarhije oz. Avstro-Ogrske (1849 do 1914), v obdobju stare Jugoslavije (1919–1941) in v obdobju socialistične Jugoslavije od 1945 do 1991.

Ključne besede: zgodovina telovadbe v šoli, telesna vzgoja, športna vzgoja, šolski učni red.

Skozi zgodovino je imel učni predmet šport – kot se imenuje danes – različna poimenovanja: telovadba, telovadba in otroške igre, telovadba po sokolskem sistemu, fizkultura, telesna vzgoja, športna vzgoja. Spreminjal se je tudi način ocenjevanja predmeta. Vse do leta 1975 je bilo v veljavi številčno ocenjevanje od 1 do 5. Nato so do uvedbe devetletke leta 1998 telesno vzgojo (kot se je takrat imenovala) ocenjevali s tristopenjsko besedno oceno (manj uspešno, uspešno, zelo uspešno), po 1998 se je spet vrnila petstopenjska številčna ocena.

UVEDBA TELOVADBE KOT UČNEGA PREDMETA V ŠOLE

Telovadbo med šolskimi predmeti prvič omenja Načrt osnovnih načel pouka v Avstriji iz leta 1848.² Zaradi revolucionarnega vrenja reforma osnovnega šolstva v Avstriji leta 1849 ni uspela. Je pa istega leta prišlo do prenove gimnazij, ki so postale osemrazredne z maturo kot vstopnico na univerzo. Učni načrt za gimnazije in realke iz leta 1849 je določal telovadbo kot neobvezni izbirni predmet.³ Ker pa niso imele primernih telovadnih prostorov, ne telovadnih učiteljev, niti ni bilo primerne telovadnega učnega načrta, je bilo izvajanje telovadbe nedosledno in ohlapno, odvisno od pogojev, ki so jih imeli na posameznih gimnazijah in realkah. Ponekod so zato lahko telovadili, drugod jim to ni bilo dovoljeno. Je

¹ Članek je skrajšana oblika članka, ki je bil objavljen v Šolski kroniki: Mateja Ribarič, Zdrav duh v zdravem telesu, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 29, 2020, št. 3, str. 488–502.

² Drago Stepišnik: Šolska telesna vzgoja do leta 1945. V: *Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978, str. 6.

³ Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, Wien 1849.

pa država na gimnazijah prevzela plačevanje učiteljev, ki so gimnazijce poučevali telovadbo še vedno kot neobvezen predmet.

Štefan Mandič velja za prvega telovadnega učitelja na Slovenskem, čeprav ni imel telovadne izobrazbe, je pa končal vojaško šolo na Dunaju. Leta 1851 mu je vodstvo ljubljanske gimnazije dovolilo, da je ustanovil zasebno telovadno šolo za gimnazijske dijake. Že prvo leto se je prijavilo okoli sto dijakov. Telovadili so verjetno kar na gimnazijskem dvorišču in to samo v mesecih, ko je bilo za telovadbo ugodno vreme. Telovadba v tem času ni bila šolski predmet v pravem pomenu besede.⁴ Leta 1874 je bil sprejet »telovadni« učni načrt, kakršnega so uvedli v realkah na Češkem. Ta telovadba je potekala po načelih nemškega šolskega telovadnega učitelja A. Spiessa. Uveljavili so jo tudi v gimnazijah, kjer so predmet končno organizacijsko priključili šoli in uveljavili zahtevo, naj tudi tu telovadbo učijo »izprašani« telovadni učitelji, ki so se usposabljali za to dejavnost v učiteljskih tečajih. Postopoma so začeli uvajati obvezno telovadbo v gimnazije šele od šolskega leta 1909/10 dalje.

Pred tem pa je leta 1871 prišlo do uvedbe telovadbe kot obveznega šolskega predmeta na realkah in učiteljiščih, ki so leto prej postale štirirazredne srednje šole. Prvi učni načrt državnega moškega Učiteljišča v Ljubljani iz leta 1867/68 je omenjal tudi učni predmet Teorija telovadbe in stvari iz fiziologije, ortopedije, po eno uro na teden v prvem in drugem letniku ter Praktično telovadbo po dve uri na teden. Poučeval jo je član nemškega telovadnega društva Laibacher Turnverein. Tudi na ženskem Učiteljišču v Ljubljani leta 1871 so se dekleta urila v telovadbi eno uro na teden v obeh letnikih.

V predmetnik osnovne šole je učni predmet telovadba prvič uvedel tretji avstrijski državni ljudsko šolski zakon leta 1869. Smoter in glavne značilnosti poučevanja novega predmeta v ljudski šoli so opredelili v Šolskem učnem redu za občne ljudske šole leta 1870: »Telesnim vajam je prvi nalog, pospeševati, da se v mladini razvija moč, ugibčnost in trnodušje, ljubezen k redu, pogum in up v samega sebe, ter da se čvrsto ohrani telo in duh. Te vaje naj bodo redne in proste s telovadnimi igrami vred, a po zgornjih stopinjah tudi vaje na orodji, ako je orodje pripravljeno. Telesne vaje so razne dečkom in razne dekletom, kakor zahteva sama raznost njih spola.«⁵

TELOVADBA V OBDOBJU HABSBUURŠKE MONARHIJE IN AVSTRO-OGRSKE OD 1849 DO 1914

Pouk telovadbe je bil v osnovni šoli zakonsko sicer priznan, a v praksi je bilo veliko težav. Telovadbi so pripisali pedsodek, da nima znanstvenega značaja. Zaradi težavnih materialnih okoliščin ni bilo dovolj telovadišč in telovadnic. Tudi učitelji niso bili posebej izurjeni v poučevanju telovadbe. Zaradi vsega tega je imela obrobni položaj, na seznamu učnih predmetov jo najdemo čisto na koncu. Učni načrt za ljudske šole je leta 1878 predpisoval dve uri telovadbe na teden, razen za prvi razred, kjer telovadbe sploh niso imeli. Nedoločnost vladne uredbe o pouku telovadbe se je kazala tudi v številu ur, ki so bile dejansko namenjene telovadbi. Velikokrat so ure, namenjene telovadbi, uporabljali za pouk drugih predmetov.

⁴ Drago Stepišnik: Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem, Ljubljana 1968, str. 72–74.

⁵ Šolski in učni red občnim ljudskim učilnicam, 20. avgust 1870. V: Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1876, str. 82.

V učnem načrtu za pouk telovadbe v nerazdeljeni enorazrednici s celodnevnim poukom iz leta 1874 za Štajersko preberemo, da učenci prvega oddelka, ki hodijo v šolo prvo leto, nimajo telovadbe. Učenci drugega oddelka, ki šolo obiskujejo drugo, tretje in četrto šolsko leto, imajo dve uri telovadbe na teden (redne vaje, proste vaje, opora leži naprej, vaje s palicami, dolga vrv za kolebanje, nizka gred, vodoravne lestve, oder z drogovi ali preklami, plezala, igre). Prav tako imajo dve uri telovadbe na teden učenci v tretjem oddelku, ki hodijo v šolo peto, šesto, sedmo in osmo šolsko leto (redne vaje, proste vaje, vaje s palicami, dolga vrv za kolebanje, prosto skakanje, gred, vodoravne lestve-veskanje, navpične lestve, oder z drogovi-plezala, bradla, igre).⁶

Na začetku je bila telovadba domena moških, namenjena le fantom, vodili pa so jih telovadni učitelji. Šele ob koncu 19. stoletja je bila telovadba pri nas omogočena tudi deklicam, za kar ima največ zaslug A. Spiess, telovadni učitelj in vnet zagovornik šolske telovadbe.⁷

V takratnem pedagoškem razmišljanju je bilo prisotno ostro razlikovanje med telesnimi sposobnostmi dečkov in deklic. Nekatere vaje so veljale samo za dečke (deklice niso skakale v počepu, plezale po drogu, stopale po navpičnih lestvah, hodile po gredi ...). V obdobju bolj konservativne vlade so leta 1883 iz učnih načrtov dekliško telovadbo celo izbrisali. Ukrep so leta 1901 nekoliko omilili in spet dovolili dekliško telovadbo, a na prostovoljni osnovi, če se je zanjo prijavilo dovolj učenk (vsaj 15).⁸

Pri pouku telovadbe so si učitelji lahko pomagali s knjigo *Nauk o telovadbi*, ki jo je v letih 1867 (prvi del) izdal Ljubljanski Sokol in 1869 (drugi del) Slovenska matica. V obeh je veliko lepih nazornih ilustracij, ki so ponazarjale posamezne telovadne prvine (npr.: kroženje rok, dvigovanje roke, krčenje noge, nizki počep, vaje na drogu – prečna vesa v leži, kolenja vesa, komolšja vesa na eni roki in na eni nogi ...).⁹

Leta 1872 je Janez Zima napisal prvi slovenski učbenik *Telovadba v ljudskejši šoli*, s katerim je vpeljal sistem šolske telovadbe, ki se je še dolgo ohranil. Namen te knjižice je bil, šolsko mladino seznaniti s telovadnimi izrazi. »Primeren živjež, dobri čisti zrak, zmernost, snažnost na životu, v stanovanji in obleki, delo in počitek – vse to vterjuje naše zdravje. Da pa udje in sklepi k moči pridejo in gibčni postanejo, da se mišice, katere naše kosti obdajajo, vterde, da se pravilni kervotok skoz vse žile in žilice nikoli ne zaderžuje, k temu zelo veliko in zdatno pripomore telovadba.«¹⁰ »Telovadba je pravilna odgoja telesa; ona nas pa zraven tudi deprivadi na red pri vsakem početju. Različne vaje ne vterdijo samo udje, mišice, pljuča i.t.d, temuč dado telesu tudi lepo vzrast in postavnost.«¹¹ V knjižici je avtor v štirih poglavjih opisal redne vaje, proste vaje, nekatere vaje s pripravami in na pripravah ter telovadne igre ter pesmi.

Jože Jeram, učitelj v Kostanjevici, je v dnevniških zapisih ob uvajanju telovadbe zapisal: »14. april 1874. Danes sem začel s poukom telovadbe. Dečki kažejo veliko veselja in tudi močne priprave za ta predmet. Ta pouk bom zdaj imel dvakrat tedensko po šolskih urah in pri večji vadbi v šolskem vrtu telovadil s šolarji.«

6 Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko XVIII, 1874, str. 230–240.

7 Mojca Doupona Topič: Ženske v športu. V: Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 47.

8 Drago Stepišnik: Šolska telesna vzgoja do leta 1945. V: Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978, str. 14.

9 Glej *Nauk o telovadbi*, prvi del, proste vaje (s 50 podobami), Ljubljana: Južni Sokol 1867, *Nauk o telovadbi*, drugi del, vaje na orodji, s 164 podobami in VI obrazci, Ljubljana: Slovenska matica 1869.

10 Janez Zima, *Telovadba v ljudskejši šoli*, Ljubljana 1972, str. 5.

11 Prav tam, str. 6.

Zadovoljstvo z novim predmetom je učitelj že čez nekaj dni izrazil z novim vpisom: »22. april 1874. Ker je danes zelo prijeten topel dan in je v šolskem vrtu zelo veliko dela, sem popoldan peljal šolsko mladino v šolski vrt. Deklice so pulile plevel, dečki pa so na prostem prvič vadili prve vaje iz telovadbe. Zelo prijeten in zabaven učni predmet. Zelo sem bil zadovoljen, da sem po nasvetu našega okrajnega šolskega nadzornika začel poučevati ta učni predmet.«¹²

Učitelj Jakob Dimnik je v drugi pol. 19. st. ugotavljal, da „današnja mladina vedno bolj peša in hira“ in poudaril, da je poleg „obče vzgoje v šoli nujno potrebna tudi telesna.“¹³ Zaradi pogostih epidemij različnih nalezljivih bolezní v šoli je telovadba v 19. st. poleg zdravstvene nege in pouka higijene dobila svoje mesto v šoli. Imela je dvojni namen: podpirati telesni razvoj in zdravje otrok ter na sploh vzgajati njihov značaj in osebnost.¹⁴

Uvedba predmeta je odprla vprašanje prostora in kadra. Učitelji so od leta 1871 dalje dobili osnove pouka telovadbe na učiteljskih. Učni načrt telovadbe v ljudski šoli je bil natančno izdelan, v praksi pa vpeljava telovadbe v redni šolski pouk ni potekala zadovoljivo. Pretežni del ljudskih šol telovadbe sploh ni imel. Pri izpitih za učitelje za ljudske in meščanske šole je obveljal predpis, da lahko izpraševalna komisija v posebnih primerih kandidatu opraviči izpit pri telovadbi, vendar je morala to v spričevalu posebej zabeležiti.¹⁵

Franc Brunet (1852–1916) je bil prvi strokovno izobraženi slovenski učitelj telovadbe. Po končani Filozofski fakulteti v Gradcu je leta 1889 dokončal tečaj za telovadne učitelje na Dunaju. V letih 1889–91 je bil suplent na državni gimnaziji v Ljubljani, od 1891 do smrti pa učitelj telovadbe na višji realki v Ljubljani. Na tečaju na Dunaju je spoznal sistem šolske telovadbe, ki ga je ustvaril Nemeč Adolf Spiess. Bil je prvi, ki je v ljubljanskem Sokolu učil proste vaje po češkem načinu, torej sestave ali kombinacije več gibov v zaporedju, ki sestavljajo vajo in jih poznamo še danes. Uvedel je vaje v gibanju, veliko pozornosti je posvečal vajam na orodju. Z Jakobom Furlanom je 1900 izdal po učnih načrtih prirejeno knjigo za učitelje *Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah, ki je izšla leta 1907* v ponatisu. V njej je razširil slovensko telovadno terminologijo.¹⁶

Med najbolj pomembnimi dejavniki, ki so ovirali hitrejšo vpeljavo telovadbe v šolo, so bile telovadnice oz. primerni vadbeni prostori. Telovadba v šoli brez primernih telovadnic ni mogla napredovati niti ni mogla postati enakovredni šolski predmet.

Prvo šolsko telovadnico na Slovenskem so postavili leta 1874 ob novo zgrajeni realki v Ljubljani. V Mariboru so šolsko telovadnico leta 1887 zgradili pri gimnaziji. V naslednjih letih pred prvo svetovno vojno so telovadnice zgradili pri vseh, prav tako novo zgrajenih gimnazijskih stavbah, pa čeprav telovadba v gimnazijah še ni bila obvezen učni predmet. Najbolj sodobno opremljeno šolsko telovadnico so v začetku stoletja zgradili na škofijski privatni gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano.¹⁷

12 Tagesbuch der Volksschule in Landstrass – Stara šolska kronika kostanjeviške šole 1873–1876 (hrani Slovenski šolski muzej, arhiv, fasc. 25).

13 Jakob Dimnik: Zdravstvo v šoli. V: Učiteljski tovariš 1885, str. 241.

14 Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 31.

15 Prav tam, str. 35.

16 <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi151499/> (pridobljeno 22. 12. 2020).

17 Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 36.

Tako kot ob gimnazijski reformi leta 1849 nobena gimnazija ni imela svoje telovadnice, je ob osnovnošolski reformi 1869 ni imela nobena ljudska šola. Najprej so se telovadnice veselili v II. deški ljudski šoli na Grabnu v Ljubljani leta 1876, nato v Krškem leta 1878. Pred prvo svetovno vojno so na celotnem slovenskem narodnem ozemlju postavili 59 telovadnic. V veliki meri so bile preurejene iz učilnic. Večji del ljudskih šol je že zgodaj imel letna telovadišča, kjer so lahko telovadili samo ob ugodnih vremenskih razmerah (1880. leta je bilo 251 letnih telovadišč). Najpogosteje so tak prostor uredili kar v šolskem vrtu, ki ga je konec 19. stoletja dobila večina šol.¹⁸

Spomladi leta 1906 je iz Slovenske krščanske socialne zveze izšla posebna telovadna organizacija Orel, ki je v kratkem času postala kar mogočna mladinska telovadna in vzgojna organizacija. Eden izmed glavnih namenov te orlovske, ali, kot so jo imenovali, klerikalne organizacije, je bil postati konkurenca sokolskemu oziroma liberalnemu gibanju. Medtem ko je imelo sokolstvo poudarek na telesni vzgoji, cilj orlovstva ni bila izključno telovadba. Telesna vzgoja naj bi predstavljala le eno izmed panog izobraževalnega dela. Kot so napisali, telovadnica ni kraj, kjer bi se bahali s predrznimi vajami, ampak kraj, kjer je vsakemu dano vaditi v pokornosti, smislu za red in snago, točnosti in veselosti duha.¹⁹

Telovadba ves čas od njene uvedbe, pa do razpada Avstro-Ogrske, ni zaživela kot enakopravni učni predmet, prav tako se ni spreminjala njena vsebina.²⁰

TELOVADBA V OBDOBJU STARE JUGOSLAVIJE (1919–1941)

Tudi po prvi svetovni vojni je telovadba še naprej ohranila značaj veščine ali spretnosti in zadnje mesto v predmetniku. Kjer niso imeli ustreznih možnosti, pouka telovadbe ni bilo ali pa je bil nereden. Boljše pogoje za poučevanje telovadbe so imele šole s svojimi telovadnicami ali pa tiste, ki so lahko gostile v telovadnicah sokolskih telovadnih društev.

V novi državi je bila šolska telovadba namreč naslonjena izključno na sokolsko, saj je sokolski program predstavljal temelj za učne načrte v osnovnih in srednjih šolah. Spremembe v učnih načrtih so se pojavile leta 1932. Spremenilo se je ime predmeta – Telovadba in otroške igre se je preimenoval v Telovadba po sokolskem sistemu s poudarki na redovnih in prostih vajah. Vadbena vsebina pa se ni bistveno spremenila. Na višji narodni šoli sta bili leta 1932 predpisani dve uri telovadbe na teden v vseh štirih razredih. Za prvi in drugi razred je učni načrt predpisoval redovne vaje, proste vaje in igre, za tretji in četrti razred pa poleg že omenjenega tudi skakanje, raznoterosti, borilne vaje, vaje poleti (plavanje, sprehodi), vaje pozimi (sankanje, drsanje, kepanje, izleti ...) in tekme. Ni pa več omenjal vaj na orodju, razen če so imele šole ustrezne orodne naprave. V nekaterih krajih z daljšim snežnim obdobjem je bilo šolam dovoljeno, da so namesto zimske telovadbe učence poučevali smučanje. Učenci so z redovnimi vajami sodelovali tudi na sokolskih prireditvah. Telovadba je bila sredstvo tako za izboljševanje

¹⁸ Prav tam, str. 36.

¹⁹ Boris Rozman, Poročilo o knjigi, Pernišek, France: Zgodovina slovenskega Orla; Buenos Aires : Slovenska kulturna akcija, 1989. V: Zgodovinski časopis, Ljubljana 1991, letnik 45, str. 678.

²⁰ Drago Stepišnik; Šolska telesna vzgoja do leta 1945. V: Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978, str. 16.

športnih znanj in telesnih sposobnosti kot tudi za discipliniranje ter moralno in nacionalno vzgajanje. Osnovnošolci in dijaki so lahko nekatere športne igre, nezaželene s strani sokolstva (npr. nogomet), igrali le v prostem času. Sodelovanje v športnih klubih jim je bilo celo prepovedano. Učitelji so bili člani Sokola, leta 1927 je bil zanje organiziran prvi tečaj. Čeprav Sokoli nežnejšemu spolu niso preprečevali vadbe, so bili učni načrti za dekleta in fante napisani ločeno. V Začasnem učnem načrtu je bilo zapisano opozorilo, ki dovolj zgovorno priča o razmerju dekliške in fantovske telovadbe: »Ker so pri dečkih in deklicah velike razlike v anatomskem oziru, posebno v mišičju, morajo za deklice izostati mnoge vaje, kot npr. razkoračna stoja, veliki počep in gibanje v teh stojah, globoko sklanjanje telesa naprej in nazaj, vaje v ležečem položaju, ker so te vaje v direktnem nasprotstvu s splošno dostojnostjo in žalijo čut ženske nežnosti. Poleg tega morajo izostati vaje, ki zahtevajo velik napor mišičja vsega telesa kakor: rokoborba, vaje z znatno brzino in brzi tek. Glavno gradivo za sistematično razvijanje vsega mišičja ženske dece so proste vaje, gibi rok, obrati, poskoki, različne vaje trupa ter vaje na mestu. Kolo in igre tvorijo najbogatejši del vaj za žensko deco; zaradi njihovega ritma in takta jih smatramo lahko za jedro telesnih vaj pri ženski deci.«²¹

Leta 1938 je od 871 osnovnih (narodnih) in meščanskih šol v Dravski banovini imelo svojo telovadnico samo 49 šol, kar je predstavljalo 5,6 % šol.²²

TELOVADBA V DRUGI JUGOSLAVIJI OD 1945 DO 1958

Po drugi svetovni vojni se je pogled na vzgojni sistem spreminjal, s tem pa tudi na telesno vzgojo in njeno pomembnost na področju vzgoje. Proces je bil dolgotrajen, saj je bilo treba najprej urediti prostorske probleme (telovadnice, igrišča), dokupiti potrebno opremo, poiskati vaditelje oziroma izučiti šolski kader in jih ozavestiti o pomenu telovadne vzgoje v šolah, vse pa je za sabo potegnilo finančne težave. Položaj šolske telesne vzgoje je bil glede na preostalo šolsko vzgojo in predmete slab. Poleg vseh drugih težav se je telesna vzgoja takrat borila s časovno stisko v šolskem urniku, kar kaže na odnos do telovadne vzgoje in nerazumevanje njenega pomena.

Leta 1953 je z odlokom o obveznem osemletnem šolanju prišlo do spremembe števila ur tudi pri telesni vzgoji. Do tega leta je bila telovadba na urniku enkrat na teden. Z novim odlokom je pridobila še dodatni dve uri, skupno torej tri ure tedensko.²³ Vsebina telesne vzgoje je v učnem načrtu za osnovne šole še vedno temeljila na redovnih vajah, vajah za oblikovanje ravnotežja, hoji, teku, skokih, metih, plazenju, vajah spretnosti in akrobatiki, vajah v vesi in opori. Pojavljali so se tudi ritmika in ljudski plesi ter igre, kot so rokomet, košarka, nogomet in odbojka.²⁴

V začetku petdesetih let so v šole začeli uvajati svobodne in prostočasne dejavnosti, v katerih so učenci širili in poglobljali znanje in različne interese, predvsem v kulturnih in športnih dejavnostih. Šolsko telesno vzgojo so dopolnjevali različni športni krožki (taborniški, planinski, strelski krožki, atletski ...),

21 Začasni učni načrt, 1932, str. 39.

22 Stane Okoliš: Uvajanje telovadbe v šolo. V: Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 36.

23 Mojca Doupona Topič: Ženske v športu. V: Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2003, str. 49.

24 Objave sveta za prosveto in kulturo LRS 1953, leto IV, št. 6, str. 25–27.

šolska, občinska, medobčinska tekmovanja (telovadni mnogoboj, atletika, odbojka, košarka, roket, nogomet, smučanje, plavanje). Prirejali so množična šolska tekmovanja in manifestacije (Titova štafeta – štafeta mladosti, v Ljubljani pohod ob žici okupirane Ljubljane od leta 1957 dalje, pomladni in jesenski tek čez drn in strn, ...). S športnimi dnevi, uvedenimi z učnim načrtom v šolskem letu 1953/1954, se je v šolski telesni vzgoji pojavil nov način dela, ki je vključeval športne panoge. Enako se je zgodilo pri rednem pouku, ko so športne panoge nadomeščale redovne in proste vaje. V povezavi s športnim delom v šolah so se po letu 1953 začela ustanavljati šolska športna društva, kjer se je zbrana mladina lahko samostojno odločila za vrsto vadbe oziroma športno panogo, s katero se je želela ukvarjati. Smučarske in plavalne tečaje ter šolo v naravi so uvedli leta 1958. Prav tako so s posebnimi testi merili telesni razvoj in zmogljivost mladine. Telesno-vzgojni karton se je v praksi začel uporabljati v šolskem letu 1970/71, v veljavo pa je stopil že 1. septembra 1969. Meritve za telesno-vzgojni karton je moral učitelj izvesti vsako leto v mesecu aprilu in maju: vitalna kapaciteta in obseg oprsja, telesna teža in telesna višina, dotikanje plošč z roko, skok v daljino z mesta, dviganje nog, vesa v zgibi in dviganje trupa, tek in hoja na 600 metrov, zgibe v mešani vesi in tek na 30 metrov, tek 4 x 15 metrov, tek na 60 metrov.²⁵

Pouk v šolah je mladini privzgal telesnokulturne navade na način, da je šport postal njihov vsakdanji spremljevalec, v prostem času ga pa učenci gojijo naprej v različnih organizacijah in klubih. Telesna vzgoja v šolah je prva vsebinsko povezala šport in telovadbo.²⁶

Summary

Gymnastics was first introduced into the primary school curriculum in 1869 by the Third Austrian State People's Education Law, and in 1871 in real schools and teacher training colleges. As early as 1849, gymnastics was introduced as an optional subject in grammar schools. For a long time, due to difficult material circumstances and the prejudice of unscientificness, gymnastics instruction remained marginalised. The aims of gymnastics were more or less the same in all types of primary schools (strengthening of body and mind, love of order, self-reliance). The types of gymnastics exercises prescribed were also similar (regular exercises, free exercises, forward lying, stick exercises, jumping coil, low beam, ladders, climbing exercises, barre exercises, games). There was a shortage of both gyms and teachers. The first school gym was built in 1874 next to the newly-built Realka in Ljubljana. Most of them were converted from classrooms. When the weather was good, they were used outside, most often in the school garden. There was a sharp distinction between the physical abilities of boys and girls.

After the First World War, the situation did not change significantly. Gymnastics continued to have the character of a skill. With the new state, the influence of the Sokol and Sokol gymnastics, with its emphasis on regular and free exercises, became dominant in school physical education, and skiing was a new winter sport. Pupils also took part in Sokol events with regular performances, while membership of sports clubs was restricted.

25 Miha Kimovec: Primerjava učnih načrtov športne vzgoje iz leta 1973, 1984 in 1998, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana 2009, str. 45–46.

26 Drago Stepišnik: Telovadba na Slovenskem, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975, str. 45–48.

After the Second World War came a period of profound change. Gymnastics and sport began to be linked in terms of content. Sports days were introduced in schools from 1952 onwards, and skiing, swimming and outdoor school courses from 1958 onwards. School physical education was supplemented by various clubs (scouting, mountaineering, shooting, sports), school, municipal, inter-municipal competitions (inter-municipal, gymnastic polygon, athletics, volleyball, basketball, handball, football, skiing, swimming).

Viri in literatura

Viri

1. Slovenski šolski muzej, arhiv, fasc. 25, Tagesbuch der Volksschule in Landstrass 1873–1876 (Šolska kronika kostanjeviške šole).

Tiskani viri

1. Heinz, Fr.: *Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschulwesen für Krain/Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Laibach: Deželni šolski svet za Kranjsko I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1895.
2. Objave sveta za prosveto in kulturo LRS 1953, leto IV, št. 6.
3. Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1876, Šolski in učni red občnim ljudskim učilnicam, 20. avgust 1870.
4. Učni načrt za pouk telovadbe v nerazdeljeni enorazrednici s celodnevniim poukom, 1874.
5. Začasni učni načrt za višjo narodno šolo v kraljevini Jugoslaviji, 1932.
6. Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko XVIII, 1874, str. 230–240.

Spletni viri

1. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi151499/> (pridobljeno 12. 12. 2020).

Literatura

1. Brunet, Franc: *Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah*, Ljubljana, 1900, ponatis 1907 (soavtor Jakob Furlan).
2. Dimnik, Jakob: Zdravstvo v šoli, *Učiteljski tovariš* 1885 (15. 8.), št. 16, str. 241–243.
3. Doupona Topič, Mojca: Ženske v športu. *Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana, 2003, str. 44–50.
4. Hočevnar, Ciril: Telovadna ura, *Popotnik* 1932/33, str. 269–274.
5. Kimovec, Miha: *Primerjava učnih načrtov športne vzgoje iz leta 1973, 1984 in 1998*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana 2009.
6. Kozak, Jože: Vzgojni vplivi šolske telovadbe na našo mladino, *Sodobna pedagogika*, Pedagoško društvo: Ljubljana, 3, 1952, štev. 1–2, str. 95–104.
7. Leban, Anton: Nekaj o telovadbi, *Učiteljski tovariš* 1882, str. 149–151.
8. *Nauk o telovadbi, prvi del, proste vaje (s 50 podobami)*, Ljubljana: Južni Sokol 1867.
9. *Nauk o telovadbi, drugi del, vaje na orodji, s 164 podobami in VI obrazci*, Ljubljana: Slovenska matica 1869.
10. Murnik, Viktor: *Redovne vaje*, 1910.
11. Okoliš, Stane: Slovenski šolski muzej v letu 2019, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 29, 2020, št. 2, str. 261–295.
12. Okoliš, Stane: Uvajanje telovadbe v šolo. *Telesna vzgoja in šport v preteklosti, Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana, 2003, str. 30–37.
13. Pavlin, Tomaž: Glasnik novega, zdravega načina življenja, *Zbornik Fakultete za šport Univerze v Ljubljani 1960–2010*, Ljubljana 2010, str. 11–70.
14. *Pedagoški programi SŠM za šolska leta od 2017/18 do 2020/21*.

15. Pivko, Ljudevit: Telesna vzgoja, *Popotnik* 1920, str. 113–125.
16. Pivko, Ljudevit: Telovadne igre I., II., III. del, *Mariborski Sokol*, Maribor 1911–1920.
17. Plevnik, Vinko: *Sokolska telovadba do leta 1914*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana, 2008.
18. Ribarič, Mateja: Zdrav duh v zdravem telesu, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 29, 2020, št. 3, str. 488–502.
19. Rozman, Boris; Pernišek, France: Zgodovina slovenskega Orla; Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1989 (Poročilo o knjigi). V: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 1991, letnik 45, str. 678–681.
20. Sluga, Stanislav: *Telesna vzgoja za višje razrede osnovne šole*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975.
21. Starc, Gregor: Sokolske sledi v učnih načrtih telovadbe med obema vojnoma in njihovi učinki, *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja*, Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014, str. 222–237.
22. Stepišnik, Drago: *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.
23. Stepišnik, Drago: Ob stoletnici obvezne telesne vzgoje v osnovnih šolah na Slovenskem, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.
24. Stepišnik, Drago: *Telovadba na Slovenskem*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.
25. Stepišnik, Drago: *Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1978.
26. Štucin, Živa: *Telovadba na Slovenskem po letu 1945*, magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana 2018.
27. Taufer, Veno: Telesna in duševna vzgoja šolske dece v telovadnici, *Popotnik*, 1931/32, str. 306–307.
28. Tavželj, Josip: Reforma šolske telovadbe, *Popotnik* 1932/33, str. 45–49.
29. Zima, Janez: *Telovadba v ljudske šoli, knjižica za našo šolsko mladino*, Ljubljana 1872.

Žiga Blaj

magister zgodovine, kustos, Zasavski muzej Trbovlje

E: ziga.blaj@muzejZMT.si T: 040 149 176

SKOK V NOGOMETNO PRETEKLOST: OD POŽRTOVALNE IGRE PRVIH TRBOVELJSKIH KLUBOV DO NAJVEČJIH USPEHOV RUDARJA

Prehod od brcanja za zabavo do organiziranega športnega dela je možen samo prek kluba. Prvi delavski nogometni klub so aprila 1922 ustanovili delavci takratnih osrednjih rudniških delavnic. Zora velja za predhodnico današnjega Rudarja, čeprav se je v obdobju med obema svetovnjima vojnoma v Trbovljah zvrstilo kar nekaj nogometnih klubov. NK Rudar Trbovlje je med letoma 1945 in 1990 dosegal odmevne uspehe v slovenskem in jugoslovanskem merilu. V članski konkurenci je osvojil slovenski zimski pokal (1949), slovenski republiški pokal (1952) in osvojil tri naslove slovenskega republiškega prvaka (1972, 1974, 1979). Prav tako je sodil v sam vrh slovenskega nogometa v mladinskih kategorijah. Mladinska ekipa je poskrbela tudi za največji uspeh v zgodovini kluba, saj je leta 1949 Rudar v Skopju postal jugoslovanski mladinski podprvak.

Ključne besede: nogomet, Rudar, Trbovlje, lokalna zgodovina.

Nogometa do 19. stoletja zaradi številnih različnih načinov igranja ne moremo enačiti s sodobnim nogometom. V tistem času je bil nogomet preprosta, divja ljudska igra brez posebnih pravil. Pravila so bila nezapisana in so se prenašala preko tradicije. Pomemben mejnik je razvoj pravil dosegel leta 1863, ko so se v Londonu oblikovala osnovna nogometna pravila, hkrati pa se je ustanovila Nogometna zveza Anglije.¹ Te dogodke lahko označimo za začetek razvoja moderne nogometne igre.

V preteklosti se je za nogomet najprej navduševala mladina, pozneje pa je brcanje žoge priraslo k srcu tudi starejšim, ki so za to obliko druženja imeli čas predvsem po službi, v prostem času. Rekreativna (in z njo povezano športno tekmovalno udejstvovanje) je bila ena od dejavnosti, ki je pritegnila širok krog ljudi.

Po koncu prve svetovne vojne so bili narejeni prvi koraki k vzpostavitvi jugoslovanskega tekmovalnega prostora, šport pa se je organiziral v državnih panožnih zvezah. Kot prva je bila 9. septembra 1919 usta-

¹ Mudražija, Zgodovina nogometa v Kraljevini SHS/Jugoslaviji in v času okupacije, str. 13–16.

novljena Jugoslovanska nogometna zveza (JNZ), v okviru nje pa 25. aprila 1920 še Ljubljanska nogometna podzveza kot organ osrednje zveze s sedežem v Zagrebu.²

Večja mesta so imela že močne nogometne klube, v Trbovljah in na podeželju pa še ni bilo sledu o nogometu. Nogomet se je sprva igral le okoli domačih vogalov z improviziranimi igrišči in rekviziti. Ljubezen do nogometne igre so domov prinesli mladi, ki so študirali ali delali v Celju ali Ljubljani.³ Prehod od zabave do organiziranega športnega dela pa je bil možen samo prek kluba, ki je temeljna organizacijska značilnost športa kot družbeno-interesne in storitvene dejavnosti. Na tej osnovi je zgrajeno vse nadaljnje organiziranje ali interesno povezovanje.⁴

V letih 1921–22 sta se v Trbovljah ustanovila dva nogometna kluba. Oktobra leta 1921 je bil ustanovljen SK⁵ Trbovlje, ki so ga podpirali obrtniki in študenti. Temu so kmalu sledili delavci tedanjih rudniških osrednjih delavnic. 24. aprila 1922⁶ so ustanovili prvi delavski nogometni kluba Zora.⁷ Prva nogometna tekma v Trbovljah je bila odigrana 26. julija 1923 na improviziranem igrišču na Volajevem travniku. Lokacija igrišča je bila na območju današnjega igrišča Rudar, vendar v precej manjšem obsegu. V goste k SK Trbovlje je prišla ekipa SK Celje. Rezultat tekme je bil 9 : 1 za Celjane.⁸ Največje težave tedanjih športnikov so bile finančnega značaja. Običajno so vse potrebne športne rekvizite kupovali posamezniki iz lastnega žepa. V tem pogledu je bil klub SK Trbovlje na boljšem, ker je imel finančno krepkejšo člane iz vrst trboveljskega obrtništva. Klub Zora je bil zaradi svojega članstva od tedanjih oblastnikov neprestano preganjan. Po spopadu delavcev z Orjuno⁹ leta 1924 je bil klub razpuščen, njegovo premoženje pa zaplenjeno. Pozneje so se bivši igralci Zore spet zbrali v klubu Svobode, ki je bil sprva samo sekcija kulturnega društva istega imena, pozneje pa kratek čas samostojen klub, dokler se ni preimenoval v SK Amater. Na začetku tridesetih let 20. stoletja sta oba stara rivala SK Trbovlje in SK Amater dobila dva nova tekmeča, SK Dobrna in SK Retje. V napetem lokalnem rivalstvu je primat najboljšega imel SK Amater, ki je pred začetkom druge svetovne vojne veljal za pomembnega akterja v slovenskem nogometu.¹⁰

Po koncu druge svetovne vojne je bilo treba na slovenskem ozemlju nogomet v vseh pogledih na novo postaviti na noge. Na začetku ni bilo nogometne zveze, ampak je obstajalo poverjeništvu, ki je bilo v bistvu posrednik med navodili Fizkulture zveze Slovenije in njihovim uresničevanjem. Na novo je bilo treba med drugim organizirati tekmovanja in določiti sistem, obnoviti registracijo igralcev, poskrbeti za sojenje in vzpostaviti red na nogometnih igriščih.¹¹

2 Stepišnik, Od Ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije, str. 21; Dobovšek, Zgodovina MNZ Ljubljana, str. 17.

3 Grošelj, Iz zgodovine SK Trbovlje, str. 13.

4 Pavlin, Športne organizacije v Ljubljani do druge svetovne vojne v luči statistike in pravilnikov, str. 386.

5 Sportni klub.

6 AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Register društev, št. 4213, »Pravila delavskega športnega kluba Zora v Trbovljah«.

7 Zora velja za predhodnico današnjega Rudarja.

8 Pinterič in Krasnik, Spomini na SK Trbovlje, str. 22.

9 Organizacija jugoslovanskih nacionalistov.

10 »30 let športa v Trbovljah«. *Zasavski vestnik*, 4. september 1952, 3.

11 Stepišnik, Od Ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije, str. 53.

Ideja o ustanovitvi športnega kluba v Trbovljah se je začela širiti po vrnitvi nogometašev iz vojne.¹² V začetku junija 1945 je bil osnovan iniciativni odbor, ki je pripravljaval vse potrebno za ustanovni občni zbor, enotnega fizkulturenega društva v Trbovljah.¹³

25. avgusta 1945 je nato potekal ustanovni občni zbor novega enotnega fizkulturenega oz. športnega društva z imenom SFD Rudar (Sindikalno fizkultureno društvo Rudar) oziroma SŠD Rudar (Sindikalno športno društvo Rudar), saj se je v prvih povojnih letih športna dejavnost razvijala pod vodstvom sindikatov. Za ime društva je bilo več predlogov: od imenovanja po predvojnem Amaterju do imenovanja po kraju Trbovlje. Društva s takimi imeni so bila aktivna v predvojni Jugoslaviji. Da se zaradi tega ne bi nadaljevalo „klubaštvo“, si je članstvo izbralo ime Rudar. Na začetku je imelo društvo trinajst sekcij: fotosekcijo, namiznoteniško, nogometno, smučarsko, šahovsko, telovadno, teniško, kolesarsko, lahko-atletsko, strelsko, taborniško, plavalno in planinsko sekcijo. V prvem letu obstoja je aktivno delovalo le prvih sedem naštetih sekcij.¹⁴

Igrišče predvojnega SK Amater je bilo med okupacijo preorano in na njivi so posadili krompir. Marca 1946 je bilo usposobljeno staro igrišče in na njem so se spet lahko igrale tekme.¹⁵ Rudar je skupaj z Zagorjem in s celjskima ekipama Olimp in Celje nastopil v okrožni celjski ligi. Rudar je zasedel prvo mesto in na podlagi tega sodeloval na slovenskem zaključnem prvenstvu, kjer je prišel do četrtega mesta.¹⁶

Staro igrišče Amaterja, ki je bilo na mestu današnjega športnega prostora v smeri vzhod–zahod, je bilo kmalu premajhno in ni več ustrezalo potrebam takratnega časa. Prostovoljci so igrišče preuredili in obrnili v smer sever–jug. Dela so bila končana aprila 1947 in novo igrišče je zadostovalo za takratno športno delovanje.¹⁷

Ob prvi reorganizaciji športa se je 29. maja 1948 ustanovila Nogometna zveza Slovenije (NZS), zajemala pa je sedem poverjeništev, ki so jih naslednje leto zamenjali štirje nogometni oblastni odbori. Pozneje so bili razpuščeni in znova zamenjani s poverjeništvimi s to razliko, da je bilo namesto dolenskega poverjenišтва vzpostavljeno trboveljsko.¹⁸ Z namenom, da bi se nogomet razvil tudi v krajih, kjer še ni bilo društev, ki tekmujejo v republiški ligi, se je v Trbovljah formiralo nogometno poverjenišтво za Zasavje.¹⁹

Sezona 1948/49 je bila zaznamovana z uspehi članske in mladinske ekipe Rudarja. Članska ekipa je osvojila tekmovanje za zimski pokal NZS, poleg tega pa je v prvenstvu Slovenije zasedla odlično drugo mesto in se uvrstila v tretjo zvezno ligo,²⁰ mladinci pa so postali slovenski prvaki in jugoslovanski podprvaki.

12 Petrič, Zapiski o nogometu po osvoboditvi, str. 111.

13 Kočar, Kako smo osnovali enotno fizkultureno društvo in njegove organizacijske oblike v 10-letni povojni dobi, str. 11.

14 Jerman, Šport v Trbovljah, str. 8.

15 Petrič, Naj bi bilo naše delo v bodoče še plodnejše ..., str. 25.

16 Petrič, Nogometni klub Rudar, str. 61–63.

17 Kočar, Gospodarska dejavnost društva, str. 20.; »Graditev športnega doma Rudar«. *Zasavski vestnik*, 4. september 1952, 4.

18 Stepišnik, Od ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije, str. 53.

19 »Ustanovljeno je nogometno poverjenišтво za Zasavje«. *Zasavski udarnik*, 9. junij 1950, 4.

20 »Trboveljski Rudar, novi član III. zvezne nogometne lige«. *Zasavski udarnik*, 6. maj 1950, 8.

Člani Rudarja so leta 1950 zasedli predzadnje mesto, tik nad drugim slovenskim predstavnikom Železničarjem iz Ljubljane. Po tej izvedbi je bila tretja zvezna liga ukinjena, Rudar pa se je prek kranjskega Korotana kvalificiral v drugo zvezno ligo v letu 1951,²¹ kar je bil velik uspeh trboveljskega in zasavskega nogometa. Poleg Rudarja je v drugi zvezni ligi nastopal še slovenski Odred (poznejša Olimpija). Rudar je izmed šestnajstih ekip zavzel štirinajsto mesto, Odred pa je bil osmi.²² Tretji strelec druge zvezne lige je bil igralec Rudarja Poldi Opresnik, ki je prispeval kar 28 golov od 35 ligaških zadetkov Rudarja.²³

Z doseženo uvrstitvijo je Rudar izpadel iz druge zvezne lige, a imel priložnost obstati prek kvalifikacijskih tekem. To mu je tudi uspelo, vendar se je liga razpustila in spomladi 1952 so vsi slovenski klubi spet igrali v republiški ligi.²⁴

V republiški ligi je leta 1952 moštvo Rudarja doseglo tretje mesto, poleg tega pa osvojilo pokalno lovoriko. Na svoji poti v tekmovanju za slovenski republiški pokal oz. v tekmovanju za Pokal maršala Tita na območju Slovenije so izločili najprej Bratstvo (Hrastnik), v četrtfinalu velenjski Rudar (tekmo so dobili brez boja zaradi pomanjkanja registriranih igralcev v velenjskem klubu), v polfinalu ekipo ljubljanskega Železničarja in v finalu v Vipavi premagali ekipo Garnizija JLA Vipava z rezultatom 3 : 1.²⁵

S to zmago so se uvrstili v nadaljnje tekmovanje za Pokal maršala Tita na območju celotne Jugoslavije in se uvrstili med šestnajst najboljših v državi. V Trbovljah jih je na dan otvoritve novega športnega doma Rudar v okviru 30-letnice trboveljskega športa premagal Radnički iz Niša z rezultatom 2 : 3.²⁶

V naslednjih dveh desetletjih je članska ekipa Rudarja uspešno nastopala v prvi republiški ligi, vmes pa tudi v različnih edicijah medrepubliških lig (npr. hrvaško-slovenska nogometna liga, varaždinsko-mari-borsko-celjska področna liga). Mladinci trboveljskega Rudarja so v obdobju od leta 1946 do leta 1970 kar šestkrat postali slovenski mladinski prvaki (1949, 1950, 1956, 1958, 1959, 1966).²⁷

”Zlata“ sedemdeseta leta 20. stoletja so članski ekipi Rudarja prinesla največ pomembnih lovorik. V sezoni 1971/72 so premierno osvojili naslov slovenskega republiškega prvaka in si s tem uspehom po več desetletjih priigrali nastopanje v drugi zvezni jugoslovanski ligi – zahod. Tekmovalna sezona 1972/73 ni prinesla želenega obstanka v ligi, saj je Rudar zasedel zadnje mesto in se po enem letu vrnil v republiško ligo, kjer je spet osvojil naslov republiškega prvaka.²⁸ Zadnji naslov republiškega prvaka je Rudar osvojil v sezoni 1978/79.

21 Petrič, Zapiski o nogometu po osvoboditvi, str. 128.

22 Stepišnik, Od ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije, str. 72.

23 Petrič, Nogometni klub Rudar, str. 67.

24 Petrič, Nogometni klub Rudar, str. 67.

25 »Tekmovanje za Pokal maršala Tita«. *Zasavski vestnik*, 17. julij 1952, 4.; »Trboveljski nogometaši v Velenju«. *Zasavski vestnik*, 7. avgust 1952, 4.; »Trboveljski nogometaši v Vipavi«. *Zasavski vestnik*, 23. avgust 1952, 13.; Slovenski republiški pokal, https://slo-nogomet.net/index.php/Slovenski_republi%C5%A1ki_pokal, 16. 8. 2022.

26 »Moštvo Rudarja se je uvrstilo v nadaljnje tekmovanje za Pokal maršala Tita«. *Zasavski vestnik*, 4. september 1952, 6.; »Rudar : Radnički 2 : 3 (0 : 3)«. *Zasavski vestnik*, 11. september 1952, 3.; »Proslava 30-letnice športa v Trbovljah«. *Zasavski vestnik*, 11. september 1952, 3.; Petrič, Nogometni klub Rudar, str. 68.

27 Stepišnik, Od ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije, str. 69.

28 Petrič, 70 let nogometa v Trbovljah, str. 47–51.

Uspehi nogometnega kluba so bili pokazatelj družbene in gospodarske moči mesta Trbovlje. V času, ko je bila pri nas le peščica profesionalnih klubov, so skoraj vse sredine nastopale z igralci iz svojega mladinskega pogona in okolice. V takšnih razmerah je imel Rudar s svojo izjemno vzgojo mladih športnikov izstopajočo vlogo. Kolektivni športi, posebej nogomet, so ob osredotočenosti na domači kader v primerjavi z drugimi predstavljali vrednost neke skupnosti.

Po osamosvojitvi in z zatonom zasavske energetike je tudi Rudar počasi izgubljal korak z boljšimi slovenskimi klubi. Toplo-hladna obdobja kluba v zadnjih desetletjih pa niso spremenila splošnega zanimanja za nogomet, ki je še danes prisoten v vsakdanjem življenju Trboveljčanov.

Summary

A simple game in which teams of 11 players try to score by kicking the ball into the opponent's goal. Football is a universal phenomenon, played all over the world. The past has shaped Zasavje into a working-class region, and this is the basis of its identity. The popularity of football justifies or confirms the laws of proletarian centres. Group sports precede individual sports, and the driving force behind the activity is amateurism, or amateurism based on the heart and commitment of the athletes to their community and town. The article sheds light on the beginnings of the game of football in Trbovlje and the dedicated play of the first Trbovlje clubs, and through the successes of Rudar offers a brief and concise overview of the history of Trbovlje football up to 1991.

Viri in literatura

Viri

1. Arhiv Republike Slovenije, AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Register društev, št. 4213, »Pravila delavskega športnega kluba Zora v Trbovljah«.

Časopisni viri

1. »Trboveljski Rudar, novi član III. zvezne nogometne lige«. *Zasavski udarnik*, 6. maj 1950, 8.
2. »Ustanovljeno je nogometno poverjeništvo za Zasavje«. *Zasavski udarnik*, 9. junij 1950, 4.
3. »Tekmovanje za Pokal maršala Tita«. *Zasavski vestnik*, 17. julij 1952, 4.
4. »Trboveljski nogometaši v Velenju«. *Zasavski vestnik*, 7. avgust 1952, 4.
5. »Trboveljski nogometaši v Vipavi«. *Zasavski vestnik*, 23. avgust 1952, 13.
6. »Graditev športnega doma 'Rudar'«. *Zasavski vestnik*, 4. september 1952, 4.
7. »30 let športa v Trbovljah«. *Zasavski vestnik*, 4. september 1952, 3.
8. »Moštvo Rudarja se je uvrstilo v nadaljnje tekmovanje za Pokal maršala Tita«. *Zasavski vestnik*, 4. september 1952, 6.
9. »Rudar : Radnički 2 : 3 (0 : 3)«. *Zasavski vestnik*, 11. september 1952, 3.
10. »Proslava 30-letnice športa v Trbovljah«. *Zasavski vestnik*, 11. september 1952, 3.

Elektronski viri

1. Slovenski republiški pokal, https://slo-nogomet.net/index.php/Slovenski_republi%C5%A1ki_pokal, 16. 8. 2022.

Literatura

1. Dobovšek, Tim: Zgodovina MNZ Ljubljana. *Zbornik Medobčinske nogometne zveze Ljubljana: 1920–2020* (ur. Leon Lobe), Ljubljana: Medobčinska nogometna zveza, 2020, str. 17–20.

2. Grošelj, Marjan: Iz zgodovine SK Trbovlje. *30 let športa v Trbovljah: 1922–1952*, Trbovlje: Športno društvo Rudar, 1952, str. 13–21.
3. Jerman, Gregor: *Šport v Trbovljah*. Trbovlje: Zasavski muzej, 2010.
4. Kočar, Anton: Kako smo osnovali enotno fizkulturno društvo in njegove organizacijske oblike v 10-letni povojni dobi. *10 let športa v Trbovljah v svobodi: 1945–1955*, Trbovlje: Športno društvo Rudar, 1955, str. 11–20.
5. Kočar, Anton: Gospodarska dejavnost društva. *10 let športa v Trbovljah v svobodi: 1945–1955*, Trbovlje: Športno društvo Rudar, 1955, str. 20–24.
6. Mudražija, Tin: Zgodovina nogometa v Kraljevini SHS/Jugoslaviji in v času okupacije. *Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta UM*. Maribor: T. Mudražija, 2016.
7. Pavlin, Tomaž: Športne organizacije v Ljubljani do druge svetovne vojne v luči statistike in pravilnikov. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 2002, št. 3, str. 385–402.
8. Petrič, Alfred: Zapiski o nogometu po osvoboditvi. *30 let športa v Trbovljah: 1922–1952*, Trbovlje: Športno društvo Rudar, 1952, str. 111–135.
9. Petrič, Alfred: Naj bi bilo naše delo v bodoče še plodnejše ... *10 let športa v Trbovljah v svobodi: 1945–1955*, Trbovlje: Športno društvo Rudar, 1955, str. 24–44.
10. Petrič, Alfred: Nogometni klub Rudar. *50 let nogometne igre v Trbovljah: 1922–1972 (ur. Alfred Petrič)*, Trbovlje: Nogometni klub Rudar, 1972, str. 61–83.
11. Petrič, Alfred: *70 let nogometa v Trbovljah: 1922–1992*. Izlake: Grafex, 2004.
12. Pinterič, Ivo in Krasnik, Mirko: Spomini na SK Trbovlje. *50 let nogometne igre v Trbovljah: 1922–1972 (ur. Alfred Petrič)*, Trbovlje: Nogometni klub Rudar, 1972, str. 21–28.
13. Stepišnik, Drago: Od Ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije. *50 let ustanovitve vodstvene nogometne organizacije na Slovenskem (ur. Drago Stepišnik)*, Ljubljana: Nogometna zveza Slovenije, 1970, str. 7–83.

Irena Lačen Benedičič

muzejska svetnica, Ministrstvo za kulturo, Direktorat za kulturno dediščino

E: irena.benedicic@gmail.com T: 040 428 854

SKALAŠI IN NJIHOV PRISPEVEK K RAZVOJU ŠPORTA

Skalaši, ki jih štejemo za začetnike alpinizma, so bistveno prispevali k razvoju športnih dejavnosti v gorah. Z ustanovitvijo leta 1921 so predvsem mladi želeli hoditi ne le po markiranih, temveč po neznanih, novih poteh. Spodbujali so kulturno-umetniško udejstvovanje povezano z gorami, jamami, kakor tudi tako imenovano strmo turistiko – alpinizem, plezanje, smučanje. Pri slednjem so odigrali vodilno vlogo pri razvoju športnih aktivnosti, ki so danes del priznanih športnih panog, ki delujejo v okviru Planinske zveze Slovenije: športno plezanje, alpinizem, tekmovalno turno smučanje in tekmovalno ledno plezanje. Prav iz vrst skalašev izhajata znani alpinistki Mira Marko Debelak in Pavla Jesih.

Ključne besede: Turistovski klub Skala, skalaši, alpinizem, plezanje, smučanje.

OD PRVIH OBISKOVALCEV DO ZAČETKOV ŠPORTNIH DEJAVNOSTI

Sredi 19. stoletja so začeli ustanavljati prve planinske organizacije. Na Slovenskem so se gorniki vključevali v Avstrijski turistični klub in Kranjsko sekcijo Nemško-avstrijskega planinskega društva. Slednje je bilo nestrpno do Slovencev, kar se je odražalo v ostrem nacionalizmu. Tako so predvsem iz domoljubja ustanovili lastno planinsko organizacijo. Leta 1872 je bilo ustanovljeno gorsko društvo Triglavski prijatelji, ki velja za prvo slovensko planinsko društvo. Dobrih dvajset let za tem (1893) je ustanovljeno Slovensko planinsko društvo (SPD).¹ Ustanavljali so podružnice, gradili kočice, urejali poti. Skoraj sočasno so gore poleg domoljubnega – nacionalnega elementa postale tudi prostor za športne aktivnosti.²

V prvem desetletju 20. stoletja je bilo ustanovljeno prvo slovensko organizirano alpinistično društvo Dren. Z osvajanjem slovenskih gora so želeli preprečiti ponemčevanje imen gora, hkrati pa na vrhove pristopati brez gorskih vodnikov in večinoma brez plezalnih pripomočkov.³ Stalna alpinistična organi-

1 Naslednica je Planinska zveza Slovenije.

2 <https://www.planinskimuzej.si/stalna-razstava/>, 12. 8. 2022.

3 Drenovci- Wikipedija, prosta enciklopedija, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Drenovci>, 21. 8. 2022.

zacija Dren je delovala od leta 1906, ko sta se srečala Rudolf Badjura in navdušen fotograf in jamar Bogumil Brinšek, do leta 1914.⁴

USTANOVITEV TURISTOVskega KLUBA SKALA

Po koncu prve svetovne smo Slovenci najprej vstopili v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, nato v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Etnično ozemlje Slovencev se je po Rapalski pogodbi in koroškem plebiscitu (1920) močno zmanjšalo. Prvenstven motiv delovanja Slovenskega planinskega društva (ohranjanje slovenskega lica slovenskim goram) je prešlo v popravilo planinskih postojank in poti.⁵

Med mlade, ki jim hoja po nadelanih poteh in pretežno ukvarjanje planinske organizacije z gospodarsko dejavnostjo, niso več zadoščali, je zavel duh dosežkov evropskih alpinističnih klasikov. Mikala jih je strma turistika.⁶ Iskali so nove, še nepreplezane smeri v stenah in pristope na vrhove. Krepili so telesni in duševni napor in preizkušali samega sebe. Znotraj Slovenskega planinskega društva niso našli odobravanja. Trenja med mladimi in predvojno miselnostjo vodilnih v Slovenskem planinskem društvu so spodbudila, da so po zgledu nemških alpinistov ustanavljali neformalne, po spolu mešane družine. Skupaj so hodili v hribe, plezali na Šancah na Ljubljanskem gradu in Turncu pod Grmado, brali knjige in spise tujih alpinističnih klasikov. Končno je prišlo do ustanovitve svojstvenega gorniškega kluba. Tako je skupina mladih študentov, dijakov in trgovskih pomočnikov, mlajših od dvajset let, na svečnico, 2. februarja 1921 v Ljubljani ustanovila Turistovski klub Skala. Za prvega predsednika je bil izvoljen Drago Zorko, podpredsednik je postal Metod Badjura, tajnik pa France Rus. Kot so zapisali, je bil namen kluba: »gojiti in širiti turistiko v vseh panogah«.⁷

ALPINIZEM

Skalaše, ki so z alpinizmom začeli tako rekoč od začetka, brez kontinuirane tradicije, štejemo med začetnike organiziranega alpinizma. Svoje društvo so razumeli kot izrazito vzgojno organizacijo. V klubskih pravilih so si med drugim zastavili naloge »gojiti turistiko in smučski šport, pospeševati in širiti oboje v strokovnem športnem smislu, vežbati svoje člane in sploh mladino v strokovnih turistovskih in smučarskih tečajih, prirejati predavanja, tečaje, izlete in ture«.⁸

Zaradi strogih vpisnih pogojev je Skala leta 1931 štela le okrog 300 članov (v istem času je bilo v Slovensko planinsko društvo vpisanih približno 10 tisoč ljudi), a iz nje so prišli odlični in prepoznavni alpinisti, smučarji, sankarji, gorski reševalci, fotografi, literati, predavatelji in filmski ustvarjalci. Pogoji za vstop so bili zelo strogi. Kandidat za člana je najprej moral prestati poskusno dobo in predložiti garancijska podpisa dveh starejših članov. V pripravljalnem obdobju, ki je sprva trajalo tri, nato pa šest mesecev, se je vsak

4 Mikša, Gradnik, Kratka zgodovina, str. 31.

5 Jerič, Skala, ki je postala temelj vrhunskega alpinizma, MMC RTV SLO.

6 Ker so vzpon na goro imenovali tura, so se udeleženci poimenovali turisti, dejavnost pa turistika. Z ustanovitvijo Turistovskega kluba Skala je izraz pomenil tudi plezanje.

7 Gradnik, Trden kakor skala, str. 1, 2.

8 AS 68, Pravila Turistovskega kluba.

kandidat za plezalca ali smučarja moral izkazati s tako imenovano alpinistično kvalifikacijo. Vsi člani so izpolnjevali turne kontrolne pole, v katerih so morale biti zapisane najmanj tri plezalne ture letno. Ena od nalog kluba je bila izgrajevanje članov v alpinistično oziroma gorniško osebnost. Spoštovali so planinsko tradicijo in etiko, zato sta bila neprimerno vedenje in nedelavnost kaznovana z izključitvijo iz kluba.⁹

Skalaši so poleti in pozimi sistematično plezali na slovenske vrhove in stene. Plezanje je postajalo vedno bolj zahteven šport, nepremagljivih ovir ni bilo več, obstajali so le manjši ali večji plezalski »problemi«. V klubu je bila zbrana vsa tedanja slovenska alpinistična elita: Edo Deržaj, Uroš Župančič, Milan Gostiša, Mirko Kajzelj, Miha Potočnik ...¹⁰

Eno od njihovih osnovnih poslanstev je bilo širjenje skalaške misli in ustanavljanje podružnic. Leta 1922 je bila prva ustanovljena v Bohinjski Bistrici, a le za leto dni, ko so se člani priključili novo ustanovljeni, jeseniški podružnici. Organizirali so sankaske tekme ter tekme v smuku in slalomu. Odlično organizirana in izkušena reševalna ekipa, ki jo je vodil Joža Čop, je Jeseničane uvrstila med vodilne v zimskem alpinizmu. Iz nje so izšli nekateri najbolj znani skalaši alpinisti, po katerih se imenujejo prvenstveni vzponi v stenah Julijskih Alp. Leta 1931 je nastala še savinjska podružnica s sedežem v Lučah.¹¹

Do prihoda ideologa Skale, Klementa Juga, leta 1922 so prevladovala lažje plezalne ture. Z jasno domoljubno usmerjeno alpinistično ideologijo jih je spodbudil prav Jug. V gorah je bilo močno čutiti avstrijsko oziroma bavarsko konkurenco in vsak uspeh tuje naveze, ki ji je uspelo preplezati novo smer, je v naših plezalcih zbudil domoljubno tekmovalnost in željo po domačem prvenstvu. Jug je bil prvi pri nas, ki je začel prvenstvene smeri plezati načrtno, pri čemer je uporabljal kline. Njegovo ambiciozno plezalsko pot je 11. 8. 1924 pretrgal padec med solo prvenstvenim vzponom čez zahodni del Triglavske severne stene. To smer sta leta 1930 prva preplezala Pavla Jesih in Milan Gostiša in danes nosi ime Jugov steber. Po krajšem alpinističnem zatišju po Jugovi smrti, so dejavnost okrepili člani ljubljanskih in jeseniških plezalcev. Razvijala se je plezalna tehnika, smeri so postajale vse zahtevnejše in do konca druge svetovne vojne jim je uspelo preplezati večino prvenstvenih smeri v naših Alpah. Prelomnico v njihovih dosežkih pa je pomenil prvenstveni vzpon Mire Marko Debelak in Stanka Tominška po Direktni smeri v severni steni Špika leta 1926, ki je takrat veljala za enega največjih problemov Vzhodnih Alp. Dosegla sta zgornjo V. težavnostno stopnjo. Presežena je bila šele konec druge svetovne vojne, ko sta leta 1945 Joža Čop in Pavla Jesih preplezala Centralni oziroma Čopov steber v Severni triglavski steni. Pavla Jesih je skupno preplezala 18 prvenstvenih smeri. Njene smeri so večinoma dobivale imena Skalaška, kar kaže na njeno klubsko pripadnost.¹²

Skala je prevzela tudi načrt trasiranja zimskih markacij in leta 1926 Jugoslovanski zimskošportni zvezi predala načrt 11 tur po naših Alpah. Obnovili so kočjo na Rožci in zgradili Skalaški dom na Voglu (1933), tako imenovani »slovenski Arlberg«, kjer je bila tudi stalna smučarska šola.

Organizirani moderni alpinizem se je začel med obema vojnoma, ko so plezalci preplezali prve težje plezalne smeri in sledili načelu Kjer je volja, tam je pot. S svojimi dosežki so izstopali predvsem člani Turistovskega kluba Skala.

9 Gradnik, Trden kakor skala, str. 1, 2.

10 Štular, 100 let, str. 10, 11.

11 Gradnik, Trden kakor skala, str. 3.

12 Štular, 100 let, str. 10, 11.

Po drugi svetovni vojni je alpinizem postajal vse bolj šport, rasla je potreba po tekmovanju z drugimi narodi, cilj so postale tuje, najzahtevnejše gore in stene, domače pa so bile prostor za trening, zlasti v zimskih razmerah. Vrstile so se odprave v tujino in slovenski alpinisti so z vzponi na vse osemtisočake, s preplezanimi najtežjimi smermi in ponovitvami doma in v tujini, s solo in lednimi vzponi ter alpinističnim smučanjem postali svetovna velesila. Od konca sedemdesetih let 20. stoletja se je širilo tudi športno in ledno plezanje ter ekstremno turno smučanje.

MED SKALAŠI ODLIČNE PLEZALKE

Nevina Rebek je 24. avgusta 1924 kot prva Slovenka preplezala Triglavsko severno steno. Leto za tem sta v prvi samostojni ženski navezi Pavla Jesih in Dana Kuralt preplezali Slovensko smer. Mira Marko Debelak in Pavla Jesih, ki sta preplezali številne prvenstvene smeri kot vodilni v navezi, sta bili po svojih uspehih prvi in edini dami evropskega alpinizma druge polovice dvajsetih in začetka tridesetih let. Brezprimerna izjemnost je bila v tem, da nista bili odvisni od vodnika ali soplezalca.¹³

Mira Marko Debelak se je zapisala v zgodovino slovenskega alpinizma z devetstometrsko prvenstveno smerjo v severni smeri Špika (danes imenovana Direktna). V navezi je ves čas plezala kot prva. Preplezala je več prvenstvenih smeri tako doma kakor tudi v tujini. Na Škotskem je leta 1937 preplezala prvenstveno Slovensko smer v severovzhodni steni Ben Nevisa. Skupno je opravila okrog sto alpinističnih vzponov, od tega triindvajset prvenstvenih smeri. Svoje plezalne izkušnje je povzela v priročniku Plezalna tehnika iz leta 1933.¹⁴

Pavla Jesih je v svojem najplodnejšem obdobju od leta 1927–1934 preplezala več kot 18 prvenstvenih smeri v Julijskih Alpah. Njeno plezalno pot je leta 1934 prekinil padec in huda poškodba. Leta 1945 je v navezi z Jožem Čopom v Triglavski severni steni preplezala največji plezalski problem predvojne generacije in takrat najtežjo smer, ki so jo prvi preplezali Slovenci. V steni je omagala in peti dan s pomočjo reševalcev sama izplezala. Danes se imenuje le po soplezalcu, Čopov steber.¹⁵

OD SMUČANJA DO ALPINISTIČNEGA SMUČANJA

Skalaši, ki so razvijali tudi smučanje, so na razvoj smučanja vplivali enako, kot je smučanje vplivalo nanje. Nov tip gorništva je začel vključevati tudi smučanje kot obliko udejstvovanja v gorah. Če je planinska organizacija z markiranji gorskega sveta spodbujala predvsem poletno obiskovanje gora, so skalaši iskali tudi zimske izzive. Nadaljevali so izročilo drenovcev, ki so s smučmi in fotografijo divji in nevarni zimski svet vzpetega sveta približali širši javnosti. Skalaši so odnos do smučanja izražali v turnem smučanju, saj so imeli večini smučarskega znanja in zimskega obvladovanja gorskega sveta, ki so ga pridobivali z rednimi smučarskimi turami. Tako so pripomogli, da je smučanje postalo slovenski nacionalni šport.¹⁶

¹³ Jerič, Skala, ki je postala temelj vrhunškega alpinizma, MMC RTV SLO.

¹⁴ Gradnik, Mikša, Kratka zgodovina, str. 28.

¹⁵ Gradnik, Mikša, Kratka zgodovina, str. 27.

¹⁶ Batagelj, Skala in smučanje, str. 45–55.

Skala se je v prvih letih predstavljala kot izrazito športno-tekmovalni klub. Šele pozneje, ko so na Slovenskem nastala druga športna društva, zveze in odseki, ki so se ukvarjali s smučanjem, je Skala športno-tekmovalno smučarsko udejstvovanje izpustila iz svojega programa. Zlata doba smučarskih dejavnosti skalašev je bila tako med letoma 1922 in 1928, takrat so bili skalaši člani državne smučarske reprezentance, sodelovali so na mednarodnih tekmah in celo olimpijskih igrah.¹⁷

Smučarsko znanje in zimsko obvladovanje gorskega sveta so smučanje kot udejstvovanje skalašev uvrstili na vidno mesto. Njihova tekmovalna prodornost se je povečala, ko je vodenje smučarskega odseka pri Skali prevzel Ante Gnidovec. A to se ni skladalo z miselnostjo Skale, ki se je po letu 1928 izrazito posvečala filmsko-književniški dejavnosti. Tekmovalnosti niso odobraval, ampak so jemali smučanje kot turno smučanje za doseg izhodišč na plezalne ture. Ko so maja 1928 ukinili smučarski odsek, je Gnidovec ustanovil Smučarski klub Ljubljana, ki je postal vzor za ustanavljanje smučarskih klubov.¹⁸ Gnidovec, katerega doprsni kip hranijo v Muzeja športa, se je uveljavil kot vodilni smučarski organizator in funkcionar ter prvi slovenski mednarodni sodnik pri smučarskih skokih.¹⁹

Obdobje delovanja Skale od ustanovitve leta 1921 velja za eno najbolj vsestransko bogatih v slovenski planinsko-gorniški zgodovini in pomeni začetek organiziranega slovenskega alpinizma. Skrbeli so za plezanje in alpinistiko, smučanje in sankanje, za kulturno dejavnost, gradnjo turistovskih in smučarskih zavetišč, markiranje poti in reševanje ponesrečencev, pa tudi za razvedrilo in izlete. V dvajsetih letih delovanja je zrasel v močno avantgardno organizacijo. Skala se je na občnem zboru 14. novembra 1940 preimenovala v Alpinistični klub Skala.²⁰ V začetku druge svetovne vojne je zaradi obvezne priključitve italijanski organizaciji raje prenehal delovati. Znova je oživel v devetdesetih letih (23. junija 1997), z ustanovitvijo Slovenskega gorniškega kluba Skala – zveze gorniških klubov, v duhu vrednot in tradicije skalašev, ki so »izoblikovali lik alpinista, lik gornika, ki še danes številnim ljudem služi kot vzor in bo tak tudi ostal«.²¹

Danes delujejo v okviru Planinske zveze Slovenije športne panoge: športno plezanje, alpinizem, tekmovalno turno smučanje in tekmovalno ledno plezanje.

Summary

The Slovenian Alpine Museum, of which I was the Director from its foundation in 2010 until March 2022, preserves the cultural heritage of Slovenian mountaineering, hiking, and related activities. Committed to respecting the cultural and natural uniqueness of the Alpine world, we organised a symposium and published a booklet with our partners on the occasion of the centenary of the Skala Mountaineering Club in 2021. The topics covered in the booklet range from the first visitors to the beginnings of sporting activities in the mountains. It presents the period of the club's foundation,

17 Vladimir Kajzelj (Chamonix 1924), Peter Klofutar, Boris Režek in Stane Bervar (vsi St. Moritz 1928) v smučarskih tekih ter Ciril Praček, Franci Čop, Emil Žnidar in Hubert Heim leta 1936 v Garmischu v alpskem smučanju. Njegova sestra Erika Heim je bila prva dama alpskega smučanja vse od prve državne ženske tekme, ki jo je izvedla Skala leta 1939 v alpski kombinaciji.

18 Batagelj, Skala in smučanje, str. 45–49.

19 Šafarič, Pavlin, Dediščina Turistovskega kluba, str. 168, 169.

20 Mikša, Od Turistovskega do Alpinističnega kluba, str. 24.

21 Lačen Benedičič, Ob stoletnici, str. 4, 5.

the formation of branches, the socially engaged group of young, different-minded people who were limited by the regulations of the mountain organisation, the Slovenian Mountaineering Society, founded in 1893. The role of the rock climbers is highlighted, especially their pioneering work in sports activities in the mountains, which is now recognised by the Slovenian Mountaineering Association. They searched for new, as yet unclimbed routes in the cliffs and approaches to the summits. They strengthened their physical and mental effort and challenged themselves. They did not find approval within the Slovenian Mountaineering Association. The friction between the young people and the pre-war mentality of the leaders of the Slovenian Mountaineering Society encouraged them to set up informal, mixed-sex societies, following the example of the German mountaineers. We should mention the ladies - climbers, alpinists, who are recognisable in the wider European area, as both Pavla Jesih and Mira Marko Debelak climbed many new routes, also as the first in a team. It is no coincidence that many of their first routes are called Skala routes. Members have already qualified for the Olympic Games in both alpine and cross-country skiing before the Second World War. It was this organisation that provided the conditions for the development of „steep tourism“ - climbing, mountaineering and skiing, later only touring, which is the basis of today's alpine sfing.

Viri in literatura

Arhivski viri

1. Arhiv Republike Slovenije, AS 68 Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po katastru št. 3435, Pravila Turistovskega kluba Skala v Ljubljani.

Elektronski viri

1. <https://www.rtvlo.si/1920/skala-ki-je-postala-temelj-vrhunskega-alpinizma/569592>, Jerič, Slavko, 18. februar 2021 ob 06:42, Ljubljana - MMC RTV SLO, Intervju Mikša Peter, 30. 8. 2022.
2. <https://www.planinskimuzej.si/stalna-razstava/>, 3. 8. 2022.
3. Drenovci – Wikipedija, prosta enciklopedija, <https://sl.wikipedia.org/wiki/Drenovci>, 21. 8. 2022.

Literatura

1. Gradnik, Elizabeta, Mikša, Peter: *Trden kakor skala: kratka zgodovina Turistovskega kluba Skala*, PZS, 2017.
2. Gradnik, Elizabeta: *Trden kakor skala*, Katalog muzejske razstave ob 90-letnici ustanovitve Turistovskega kluba Skala, Gornjesavski muzej Jesenice, 2011.
3. Kvišku kakor skala vodi naša pot, *Perspektive*, Zbornik znanstvenih monografskih izdaj Združenja Retrospektive, 2021.
4. Občni zbor Turistovskega kluba Skala v Ljubljani, *Planinski vestnik* 27, leto 1927 št. 7, str. 167, 168.
5. Štular, Natalija: 100 let Turistovskega kluba Skala, *Življenje in tehnika*, št. 11/2021, str. 10, 11.
6. Batagelj, Borut: Skala in smučanje, Kvišku kakor skala vodi naša pot, ob stoletnici nastanka Turistovskega kluba Skala, *Perspektive 1*, zbirka znanstvenih monografskih izdaj Združenja Retrospektive, (uredili Peter Mikša, Maja Vehar, Irena Lačen Benedičič, Matija Zorn), Ljubljana 2021, str. 44–55.
7. Mikša, Peter: Od Turistovskega do Alpinističnega kluba Skala (1921–1941), Kvišku kakor skala vodi naša pot, ob stoletnici nastanka Turistovskega kluba Skala, *Perspektive 1*, zbirka znanstvenih monografskih izdaj Združenja Retrospektive, (uredili Peter Mikša, Maja Vehar, Irena Lačen Benedičič, Matija Zorn), Ljubljana 2021, str. 11–27.
8. Lačen Benedičič, Irena: Ob stoletnici Turistovskega kluba Skala, Kvišku kakor skala vodi naša pot, ob stoletnici nastanka Turistovskega kluba Skala, *Perspektive 1*, zbirka znanstvenih monografskih izdaj Združenja Retrospektive, (uredili Peter Mikša, Maja Vehar, Irena Lačen Benedičič, Matija Zorn), Ljubljana 2021, str. 4, 5.
9. Šafarič, Aleš, Pavlin, Tomaž: Dediščina Turistovskega kluba Skala v Muzeju športa, Kvišku kakor skala vodi naša pot, ob stoletnici nastanka Turistovskega kluba Skala, *Perspektive 1*, zbirka znanstvenih monografskih izdaj Združenja Retrospektive, (uredili Peter Mikša, Maja Vehar, Irena Lačen Benedičič, Matija Zorn), Ljubljana 2021, str. 166–180.

Vilja Lukan

kustosinja, Tržiški muzej Tržič

E: viljalukan@gmail.com T: 040 518 478

SMUČANJE SKOZI ČAS. RAZVOJ SMUČANJA IN SLOVENSKI SMUČARSKI MUZEJ

Prispevek obravnava razvoj smučanja na Slovenskem ter pomen smučanja za narod in njegovo identiteto. Osredotoči se predvsem na razvoj alpskega smučanja, ki predstavlja temelj športnemu oziroma tekmovalnemu smučanju. Predstavi bloško smučanje, ki sicer ni imelo velikega vpliva na razvoj modernega alpskega smučanja v Sloveniji, imelo pa je velik propagandni vpliv in je tako povečalo smučarsko zavest pri uveljavljanju identitete Slovencev kot "smučarskega naroda" doma in v tujini. Prispevek predstavi Slovenski smučarski muzej, ki s predmeti, fotografijami, osebnimi zgodbami in videoposnetki predstavlja ta pomemben del naše zgodovine.

Ključne besede: Slovenski smučarski muzej, razvoj smučanja, alpsko smučanje, bloško smučanje.

UVOD

Alpsko smučanje ima v Sloveniji bogato zgodovino. Za Slovence je bil eden izmed pomembnejših piscev habsburški diplomat in potopisec Žiga von Herberstein. V obdobju 1517–1526 je kot cesarski odposlanec veliko potoval na Poljsko in v Rusijo in je imel tako možnost поблиže spoznati rabo smuči. Leta 1549 je v latinščini izdal delo Moskovski zapiski, eno prvih evropskih del o moskovskih razmerah v zgodovini. V omenjenem delu je nazorno opisal rabo smuči, v Rusiji imenovane arte. Ta zapis velja za enega izmed najpomembnejših zapisov iz tistega časa, med drugim služi kot dokaz, da se je smučanje razvijalo tudi južneje od Skandinavije.¹ Prvi pisni dokaz o začetkih smučanja v srednji Evropi je knjiga Janeza Vajkarda Valvasorja Slava vojvodine Kranjske iz leta 1689. V knjigi opiše bloško smučanje.² Smuči so na začetku pomenile zgolj sredstvo za pomoč pri hoji ter vsakodnevnih opravilih, uporabljali so jih za premikanje po zasneženih površinah. Konec 19. stoletja pa predstavlja prelomnico v razvoju sodobnega smučanja tako v srednji Evropi kot tudi v Sloveniji. Za pionirja modernega smučanja štejemo učitelja Edmunda Čibeja, ki je leta 1888 z Norveškega naročil prve smuči, ki so jih na Trnovski planoti imenovali snežke.³ Po vzoru Čibejevih smuči je lokalni mizar izdelal dvojnike in jih razdelil med gozdarske delavce. Nordijske smuči so bile dolge skoraj tri metre, široke približno osem centimetrov in debele od dva do tri centimetre. Zaradi dolžine so bili začetki smučanja težki, a kmalu so se navadili preproste tehnike drsenja in k smučanju

1 Batagelj, Izum smučarske tradicije, str. 17.

2 Guček idr., Smučanje 2000+ gradiva teoretičnih predavanj.

3 Batagelj, Izum smučarske tradicije, str. 59.

pritegnili vedno več ljudi. Poleg uporabne vrednosti med lovci, oglarji, gozdnimi delavci ter drugimi, so smuči dobivale tudi športno tekmovalen pomen. Leta 1895 so organizirali prvo tekmovanje na smučeh.⁴

IZVOR SMUČI

Pojav prvih smuči sega v obdobje kamene dobe pred več kot 8000 leti. Takrat so bile smuči namenjene premagovanju poti pri selitvah, lovu in na splošno premikanju po snegu. Prve smuči naj bi uporabljali predniki uralско-altajskih ljudstev na območju Bajkalskega jezera in severozahoda Kitajske v gorovju Altaj. Začetki smučanja so zabeleženi s petroglifi, skalnimi reliefi, najdbami smuči in nekaj opisi. Ne vemo točno, kje se je smučanje pojavilo najprej, a zgodovinska dejstva kažejo na to, da je bila zibelka smučanja Norveška. Na otoku Rødøy v okraju Alstahaug na severu Norveške so našli petroglif izpred 2500 let pr. n. št. Smučar na upodobitvi stoji na približno 4,5 metra dolgih smučeh in ima v rokah krajšo palico. Največ močvirskih najdb smuči iz obdobja približno 3200 let pr. n. št. je bilo odkritih v kraju Kalvaträsk na severu Švedske, najstarejše najdbe pa naj bi datirale celo v 7. in 6. tisočletje pr. n. št., ko so bili ostanki smuči najdeni ob jezeru Sindor v Rusiji.⁵

Prazgodovinski smučar je največkrat le hodil in drsal po snegu. Ker se je sneg oprijemal golih smuči in zaviral hojo in drsenje, je podložil na drsno ploskev smuči krzno.

RAZVOJ SMUČANJA NA SLOVENSKEM

Slovenci imamo svoje staro ime za smuči, pripomoček za drsenje in krmarjenje po snegu. Drugi jeziki so izraz večinoma prevzeli iz skandinavščine oziroma švedščine (ski). Izraz smuči izvira iz staroslovanske dediščine poimenovanja drsanja, vlečenja, plazenja ali podobno. Šmeci, smic, smuc, smyčok, smyček itd. so pomenile tako sani kot smuči. V slovenskem jeziku pa lahko najdemo dosti različic, ki so pomenile le smuči: šmeče, smuke, smukalce, smeče, smuče, smučke ...⁶

Bloško smučanje

Obstoj bloškega smučanja povezujemo z našo bližnjo in daljno zgodovino. Bloško smučanje predstavlja pomemben temelj pri razvoju naroda na določenem področju delovanja ter pri razvijanju lastne identitete. Za vzpostavitev temeljev proučevanja in raziskovanja starosvetnega smučanja je najbolj zaslužen Janez Vajkard Valvasor, ki je leta 1689 v Slavi vojvodine Kranjske opisal bloško smučanje. V četrti knjigi je поблиže predstavil tematiko bloškega smučanja in tako postavil temelje kasnejšega proučevanja in raziskovanja starosvetnega smučanja ter poznejšega ugotavljanja povezav z modernim smučanjem.

»Imajo pa kmetje na Kranjskem ponekod, posebno pri Turjaku in tam naokrog, še en poseben izumek, česar nikoli in drugod pri nas po deželi nisem videl, s čimer se pozimi, ko zapade sneg, z neverjetno naglico spuščajo z visokega hriba navzdol. Tu si vzamejo dve leseni deski, približno četrta kole debeli in pol

4 Batagelj, Izum smučarske tradicije, str. 158.

5 Batagelj, Izum smučarske tradicije, str. 17. Guček, Po smučinah od pradavnine, str. 14–15.

6 Guček, Po smučinah od pradavnine, str. 20.

dolžine navadnega čevlja široki ter približno pet čevljev dolgi. Deske so s konca zakrivljene, v sredi pa je pritrjen usnjat stremen, v katerem tiče nogo. Na vsako nogo se natakne po ena deska. Poleg tega drži kmet v rokah po en močan kolec pod pazduho, je nagnjen precej nazaj in se opira nanj ter krmari na ta način tudi po najbolj strmih brežinah navzdol.»⁷

Obstajajo različna prepričanja o izvoru bloških smučí. Ena od tez je, da naj bi smučí na Bloke prišle v 17. stoletju, v času tridesetletne vojne. Na to ozemlje naj bi jih prinesli švedski vojaki. Ta teza je bila kmalu zavrnjena, saj že vezi na bloških smučeh niso imele nič skupnega s stremeni, ki so bile na švedskih smučeh iz tistega časa. Druga možnost je, da je smučí v naše kraje prinesel baron Žiga Herberstein iz Rusije v 16. stoletju, vendar tudi za to ni trdnih dokazov. Obstaja velika možnost, da so smučí nastale iz krpelj ali pa iz bloških domačih smučí, zgolj iz potrebe.⁸ Območje Bloške planote je relativno majhno in geografski in klimatski pogoji so od nekdaj nudili dobre možnosti za pojav smučanja na tem področju. Zime so bile dolge in mrzle, sneg se je tam obdržal tudi pet mesecev. Značilen za te kraje je bil tudi stalen veter, ki je pozimi delal tudi od štiri do pet metrov visoke zamete, ki jih je bilo treba premagovati s smučmi.⁹ Na Blokah je bila doma lesna domača obrt in prebivalci so bili večji pri obdelavi lesa. Smučí so izdelovali predvsem iz bukovega lesa, lesa makovice ali jerebike, jesena, javorja, tise in pušpana. Deske so razžagali ter cepili na zeleno dolžino in debelino. Krivine smučí pa so oblikovali tako, da so deske kuhali v svinjskem kotlu, nato pa so jih vpeli v lestev in jih na koncu obtežili. Čevelj so si ljudje na smučko pritržili z jermenom, vpetim v uho kovinske palice, ki so jo vstavili skozi luknjo, narejeno v leseno desko. Na mestu pod čevljem so na smučko pritržili klobučevino, ponekod pa so na petni del pritržili še leseno deščico, ki je preprečevala zdrs čevlja s smučke.¹⁰ Povprečna mera odraslih smučarskih desk je bila 1,5 metra, lahko pa so bile različnih dolžin in širin. Ožje smučí so bile široke približno 8 cm, najširši primerki pa so v širino merili tudi do 20 cm. Poleg smučí so ljudje uporabljali še leseno palico oziroma kol, ki so ga uporabljali zlasti domačini iz bolj hribovitih območij bloške planote.¹¹ Rudolf Badjura je leta 1956 zapisal, da so bili ti starodobni smučarji resnično mojstri na področju uporabe smučí, če pomislimo, kako spretno so jih znali uporabljati.¹² Danes si težko predstavljamo, kakšne strmine so premagovali z leseni smučmi, brez robnikov in vezi, kakršne poznamo danes. V tistih hudih zimah, ko je zapadlo tudi več metrov snega, ljudem ni preostalo drugega, kot da so si pri premagovanju razdalj in pri vsakodnevnih opravilih pomagali s temi doma narejenimi smučmi. Z njimi so ženske hodile v mlin po moko, moški so na njih hodili v gozd na lov. Ob nedeljah so z njimi odšli v cerkev k maši. Ko je kdo v vasi umrl, so spredaj vlekli krsto na za to prirejenih smučeh/saneh, ki se jim je reklo pogrebne smučí.¹³

Tradicija ljudskega starosvetnega smučanja je na Blokah skozi desetletja oziroma stoletja počasi dosegala vrhunec. Ko so konec 19. stoletja v uporabo prišle sodobne, moderne, športne smučí, je bloško smučanje počasi začelo zamirati. Ker so bile nove smučí po svojih lastnostih bolj uporabne za smučanje, so bloške smučí ljudje uporabljali večinoma le še za hojo po celem snegu. Bloško smučanje ni imelo velikega vpliva na razvoj modernega alpskega smučanja v Sloveniji, vseeno pa predstavlja pomemben del zgodovine slovenskega smučanja.

7 Guček, Po smučinah od pradavnine, str. 18.

8 Jeločnik, Začetki in razvoj smučanja.

9 Orel, Bloške smučí, str. 30.

10 Jeločnik, Začetki in razvoj smučanja.

11 Orel, Bloške smučí.

12 Badjura, Bloško starosvetno smučanje, str. 30–40.

13 Orel, Bloške smučí.

Začetki alpskega smučanja

Konec 19. stoletja so se na podlagi velike publicitete vrstila naročila nordijskih smuči iz Skandinavije. Smuči so začeli uporabljati alpski oddelki avstro-ogrske vojske, lovci, gozdarji in tudi planinci iz vrst planinskih društev, ki so jih začeli ustanavljati v tistem času. Nordijski stil smučanja je bil namenjen zlasti hoji po ravnem, spuščanje po bregu in preprosto vijuganje je bilo zaradi mehke smučarske vezi še zelo oteženo. Prvi, ki je oporekal uporabnosti nordijskih smuči, je bil Mathias Zdarsky iz Lilienfelda v Avstriji. Potem ko jih je že nekaj časa preizkušal, je ugotovil, da so predolge, zato jih je skrajšal na dolžino 180 cm. Težavo je videl tudi pri uporabnosti nordijskih vezi, saj čevelj ni bil fiksno pripet na smučko in je posledično peta opletala sem ter tja. Zato je razvil novo kovinsko vez, ki je omogočala boljši oprijem in posledično lažje smučanje. Zdarsky je razvil lilienfeldsko plužno tehniko in s tem postal prvi, ki je preizkušal zavoje,¹⁴ v pogledu srednjeevropske zgodovine pa je predstavljal temelje alpskemu smučanju, ki se je razvilo pozneje.¹⁵

Prva smučarska društva, smučarski tečaji in popularizacija smučanja

Konec 19. in v začetku 20. stoletja je smučanje še vedno dokaj povezano z določeno dejavnostjo, kot je na primer delo v gozdu in lov. Počasi pa so ljudje v tej dejavnosti videli tudi zabavo. Začeli so se povezovati v društva in klube. Takrat se je opazilo tudi večje zanimanje za obiskovanje planin in ustanovljeno je bilo Slovensko planinsko društvo (1893). V njem je bil tudi Rudolf Badjura, ki je bil vojaški častnik, poveljnik prve slovenske alpske čete, pisec prve slovenske knjige o smučanju, jezikoslovec, geograf, kartograf, pisec prvih slovenskih turističnih vodnikov, smučar, smučarski učitelj ... Glavno vodilo mu je bilo gibanje na smučeh v zimskem času in v letu 1908 je ustanovil Planinsko društvo Dren. V društvu so leta 1910 naročili prve Zdarskyjeve smuči z eno palico in leta 1911 je Badjura organiziral prvi skupni izlet na Rog v Polhograjskih Dolomitih. S tem so postavili mejnik, ko se kažejo prvi zametki zimskošportnega turizma v Sloveniji. Prvi smučarski tečaj je Badjura vodil leta 1914, udeležilo se ga je dvanajst lovcev, gozdarjev in pooblaščenih vodnikov. Takoj za tem je organiziral še tečaj v današnjem Tivoliju, ki se ga je udeležilo štirideset tečajnikov, med njimi deset žensk.¹⁶

Prva leta po prvi svetovni vojni je zanimanje za smučanje naraščalo med vsemi sloji prebivalstva. Kot najbolj aktivno deželo na področju smučanja v nekdanji skupni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, so nas kmalu označili kot smučarski narod. Smučanje pa je zaradi svoje popularnosti veljalo za "nacionalni šport".

Leta 1931 je Ilustrirani Slovenec objavil novico o bloškem smučanju (Smučanje slovenski narodni šport): »Samo v skandinavskih deželah je smučanje tako staro kot na Slovenskem, sicer pa nikjer v Evropi. Ima namreč 700-letno tradicijo in že Valvazor nam pripoveduje o smučanju bloških kmetov. V zadnjih letih se je pa z neverjetno naglico razširilo po vsej Sloveniji in danes smučata kmet in meščan, moški in ženska, staro in mlado.«¹⁷

14 Jeločnik, Začetki in razvoj smučanja, str. 7–10.

15 Batagelj, Izum smučarske tradicije.

16 Povzeto po Guček, Po smučinah iz pradavnine.

17 Ilustrirani Slovenec, 1931, str. 35.

Tekme alpskega smučanja

Obdobje po prvi svetovni vojni še vedno zaznamuje vpliv norveškega smučanja. Temu je bila podvržena tudi izvedba tekem. S spremembo vezi in pojavom smuči s kovinskimi robniki pa se v tridesetih letih prejšnjega stoletja smučanje loči na alpsko in klasično. Alpsko smučanje se je razvijalo v samostojno smučarsko panogo. Prva prava tekma v alpskem smučanju v Sloveniji se je zgodila februarja 1926, na pobočju Tovsta pri sedanji Celjski koči. Šlo naj bi za neke vrste slalom, s progo v dolžini približno 200 metrov in dvajsetimi vratci. Na njej je nastopilo deset tekmovalcev. Prvo tekmo v smuku so priredili februarja 1928 na Zelenici.¹⁸

Partizanske smučarske tekme

Med slovenskimi partizani se je pozimi 1941/1942 porodila ideja o osnovanju partizanske smučarske čete, ki so jo ustanovili 21. januarja 1942 na Blokah. Partizani so na že osvobojenem ozemlju organizirali poletne športne tekme in tako so se odločili, da organizirajo tudi smučarsko tekmo. Tekma je bila 20. in 21. januarja 1945 v Cerknem.¹⁹

Smučanje slepih

Prvi tečaj je v letu 1953/1954 vodil Tine Košir, takrat vzgojitelj v Domu za slepo mladino. Po tem se je zvrstilo še veliko tečajev smučanja za slepe.²⁰

Proizvodnja smuči v Sloveniji

Povečano zanimanje za smučanje v Sloveniji na začetku 20. stoletja, je spodbudilo male obrtnike, predvsem mizarje in kolarje, da so začeli izdelovati smuči. Prvo tako podjetje, ki je izdelovalo smuči za splošno uporabo, je bilo Kolb & Predalič. Predalič in Kolb sta v začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja odprla prvo športno trgovino z imenom Beka, ki je izdelovala tudi smuči. Po koncu druge svetovne vojne je znani smučarski skakalec Rudi Finžgar v Begunjah na Gorenjskem ustanovil Tovarno športnega orodja Elan. Podjetje Elan se je do leta 1960 že zelo uveljavilo tudi v mednarodnem merilu, za njihove smuči so se začele zanimati tudi skandinavske dežele, zlasti Norveška in pozneje tudi Švedska. V tistem času so poleg Elana delovali tudi manjši proizvajalci smuči, kolar Bitenc, Zvonko Debeljak iz Kranja, Mežičan Tomaž Šipek in Tržičan Matevž Lukanc. Prvo tekmovalno smučko je Elan razvil pod trgovsko oznako »RC« in takrat so v svoje vrste dobili Šveda Ingemarja Stenmarka, slavnega smučarskega tekmovalca. Tudi po njegovi zaslugi je Elan postajal vodilni izdelovalec smuči.²¹

Uspehi slovenskih smučarjev

Slovenci so z zmagovalnimi rezultati začeli konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let. Prvi je Bojan Križaj, ki je leta 1977 na slalonski tekmi svetovnega pokala v Madonni di Campiglio v Italiji dose-

¹⁸ Guček, Po smučinah od pradavnine.

¹⁹ Guček, Po smučinah iz pradavnine.

²⁰ Guček, Po smučinah iz pradavnine.

²¹ Povzeto po Guček, Po smučinah iz pradavnine.

gel tretje mesto. Križaj je v svoji smučarski karieri dosegel 33 uvrstitev na zmagovalni oder in še danes spada med najboljše slovenske alpske smučarje. Med zmagovalce uvrščamo tudi Borisa Strela, Jureta Franka, Roka Petroviča in Matejo Svet, ki je sredino osemdesetih let prejšnjega stoletja zaznamovala z odmevnimi uspehi s svetovnih tekmovanj.²² V devetdesetih letih so dobre rezultate dosegali Katja Koren, Alenka Dovžan, Jure Košir, Nataša Bokal, Urška Hrovat in Špela Pretnar. V zgodovino alpskega smučanja se je zapisal tudi Andrej Jerman, ki velja za najboljšega slovenskega smukača.²³ Rekordnih 26 zmag pa je v svoji 16-letni karieri nanizala najboljša slovenska alpska smučarka Tina Maze.

SLOVENSKI SMUČARSKI MUZEJ

Slovenski smučarski muzej je bil v pritličnem delu Pollakove kajže Tržiškega muzeja postavljen aprila 2014. Velik pobudnik je bil Aleš Guček, smučar, arhitekt, zbiratelj smučarske opreme in velik strokovnjak za zgodovino smučanja. Z očetom Svetozarjem Gučkom in ženo Vlasto Guček je zbiral smuči in drugo smučarsko opremo in nastala je dragocena zbirka, za katero so iskali prostor. Ko je bilo dogovorjeno, da se postavi Slovenski smučarski muzej, je zanj izbral eksponate in prispeval opise za kratek pregled svetovnega in zgodovino slovenskega smučanja, Janez Kavar, poznavalec zgodovine tržiške smučarije, pa je prispeval opise za bogato tržiško zgodovino smučanja.

Sodobna razstava v prvi sobi na kratko predstavi zgodovino smučanja v svetu, bolj podrobno pa se osredotoči na slovensko smučarsko zgodovino. Muzej prikazuje razvoj smuči in vezi od bloških smučarjev do začetkov alpskega smučanja. Na ogled so razne bloške smuči in oprema bloškega smučarja, videti je mogoče tudi smuči Mathiasa Zdarskyja, ki je predstavil tehniko smučanja, ki jo je pozneje poimenoval lilenfeldska alpska smučarska tehnika. Med obema svetovnima vojnama se je uveljavilo športno smučanje in takrat je eden izmed glavnih pobudnikov športnega smučanja Rudolf Badjura, začel organizirati množične tečaje. Muzej prikazuje dokumentarne posnetke bloškega smučanja, ki jih je zbral Metod Badjura in prikazujejo prve tekme v Sloveniji in različne tehnike smučanja. Po drugi svetovni vojni so se vezi že dobro razvile in so že spojile smuči in čevalj. Smučarske tekme so bile vse številnejše. V sedemdesetih letih 20. stoletja dalje pa je bil razvoj smuči in smučanja še bolj intenziven, smučanje je med Slovenci postalo izjemno priljubljeno. Muzej nam predstavi smuči, ki so jih uporabljali v tekmovalnem smučanju. V drugem prostoru Slovenskega smučarskega muzeja je predstavljena bogata zgodovina tržiškega smučanja. Na začetke smučanja v Trziču so na prelomu iz 19. v 20. stoletje vplivali nemški zgledi. Pomembna pobudnika smučanja sta bila bivša pripadnika avstro-ogrske vojske Anton Jelenc in Anton Seljak. Prva smučarska tekma v Trziču je bila 6. februarja 1927. Na razstavi je na ogled del zeleniške sedežnice, ki predstavlja pomemben del zgodovine tržiškega smučanja. Na Zelenici je namreč začelo smučati veliko naših najbolj uspešnih smučarjev. Eden takih je zagotovo Bojan Križaj, ki mu je posvečen del muzeja. Križaj je v sedemdesetih in osemdesetih letih nizal uspeh za uspehom ter postal najuspešnejši moški smučar pri nas. Uspelo se mu je prebiti v svetovni vrh, kar je odločilno prispevalo k temu, da je smučanje postalo del slovenske nacionalne identitete. Del muzeja je posvečen Žanu Koširju, Trzičanu in enemu izmed najboljših deskarjev na snegu v alpskih disciplinah.

²² Križaj, Vogrinec idr., Bele arene.

²³ Dekleva, V službi smučanja.

Razstava se zaključi s slalomom slavnih, ki predstavlja naše najboljše alpske smučarke in smučarje, ki so dosegali največje dosežke na velikih tekmovanjih.²⁴

Summary

Slovenians have always been considered a skiing nation, our collective consciousness is linked to a skiing tradition that is more than 300 years old. A historical overview of alpine skiing in Slovenia shows us the decades-long tradition of this winter sport. The history of Slovenian skiing certainly includes a number of milestones that have had a major influence on the development of skiing around the world. The first skiing on Slovenian territory was Bloke skiing, which survived unchanged until World War II. Bloke skiing is a phenomenon that marked the beginning of skiing in Central Europe. One of the first skiing competitions in Central Europe took place above Ajdovščina in 1895 and the beginning of the 20th century is considered to be the beginning of sport skiing in Slovenia. The pioneer was Rudolf Badjura, who organised the first ski course. Skiing then developed rapidly, with the founding of the Sports Federation with ski sections (1920) and the Yugoslav Winter Sports Federation (1922), marking the beginning of organised skiing in Slovenia. However, the awareness of skiing as a national sport was most evident later, in the late 1970s and 1980s, when Slovenians, then still under Yugoslavia, achieved their first top results. In alpine skiing, we were represented by Bojan Križaj, Rok Petrovič, Mateja Svet and others. Skiing continued to develop and the enthusiasm for the results of the skiers did not wane. The Slovenian Ski Museum, with its modern presentation, preserves and presents to the public an important part of Slovenian history, as well as world history. It presents memories to the older generations, and offers younger generations an insight into the development of a sport that is still an important part of Slovenian identity today. The museum space is quickly filling up with precious medals and victories of our best skiers who have already finished their careers and those who are currently at the peak of their sporting careers. The Slovenian Ski Museum can certainly confirm that Slovenia is indeed the „cradle of skiing“.

Viri in literatura

Literatura

1. Badjura, Rudolf: *Bloško starosvetno smučanje in besedje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956.
2. Batagelj, Borut: »Snežke«: prispevek k zgodovini smučanja na Trnovski planoti. *Kronika Ljubljana*, 50, 2002, št. 1, str. 31–44. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4QM1QBKL>.
3. Batagelj, Borut: *Socialna zgodovina smučanja na Slovenskem*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, oddelek za zgodovino, 2008.
4. Batagelj, Borut: *Izum smučarske tradicije: kulturna zgodovina smučanja na Slovenskem do leta 1941*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009.
5. Dekleva, Jože: *V službi smučanja*. Maribor: Tovo Trade, 2002.
6. Guček, Aleš: *Po smučinah od pradavnine*. Ljubljana: Magnolija, 1998.
7. Guček, Svetozar: *Slovenija, zibelka smučanja v srednji Evropi*. Ljubljana: Kmečki Glas, 1989.
8. *Ilustrirani Slovenec*, VII, št. 5, 1. 2. 1931, str. 35. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-809H694G/4c8f3c60-fa16-4d5b-9f65-70e188490164/PDF>.
9. Jeločnik, Marjan: *Začetki in razvoj smučanja v in Sloveniji in evolucija alpske smučarske tehnike*. Ljubljana: Šolski center za telesno vzgojo Ljubljana, 1981.

²⁴ Povzeto po vodenju Aleša Gučka, arhiv Tržiškega muzeja.

10. Križaj, Bojan, Vogrinec, Tone, Dekleva, Jože, Kaše, Egon: *Bele arene*. Mladinska knjiga Ljubljana, 1983.
11. Orel, Boris: *Bloške smuči. Vprašanje njihovega nastanka in razvoja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Inštitut za slovensko narodopisje, 1964.
12. *Smučanje 2000+, gradiva teoretičnih predavanj*, Ljubljana: ZUTS Slovenije, 2000.

Internetni viri

1. Guček, Aleš: 100 let FIS. Dostopno na: Smucisca.net, http://www.smucisca.net/index.php?prikaz=ogled_novic&akcija=prikaz&id=153&sid=fd92b34697049d3e04ebd6ee405fc5cc, 26. 12. 2010.
2. Guček, Aleš: Prelomnice smučarskih zavojev. Dostopno na: Smucisca.net, http://www.smucisca.net/nova/welcomepage/view/99/Prelomnice_smučarskih_zavojev/, 23. 2. 2010.
3. Guček, Aleš: (12. 2. 2013). Učitelj smučanja, 2. del. Dostopno na: Smucisca.net, http://www.smucisca.net/nova/welcomepage/view/231/Ucitelji_smučanja_2_del/, 12. 2. 2013.

Matej Hrastar

univ. dipl. zgodovinar in rusist, športni novinar Radia Slovenija

E: hrastar.matej@gmail.com T: 040 752 325

BITI ZRAVEN – RAZVOJ SLOVENSKEGA ŠPORTA IN ŠPORTNEGA NOVINARSTVA

Članek obravnava razvoj slovenskega športa in športnega novinarstva ter njuno medsebojno povezanost. Od začetkov lahko spremljamo prednost, ki so jo imeli novinarji, če so poročali neposredno s prizorišč. Od tiska, prek radia in televizije so se razvijali mediji, ki so prinašali športne novice in prenose. Sočasno se je spreminjal tudi novinarski poklic. Slovenski šport so z izjemnimi dosežki sprva predstavljali posamezniki, danes pa je v svetovnem vrhu kopica slovenskih športnikov v zelo različnih panogah. To je razlog – hkrati s pojavom spletnih medijev in pretočnih platform – da se je pred velikimi izzivi znašlo tudi športno novinarstvo.

Ključne besede: šport, športno novinarstvo, zgodovina, mediji, športni prenos.

UVOD

Hladnega novembrskega večera leta 1999 so se trije fantje, pozni osnovnošolci znašli na ekskurziji, ki je prišla v najbolj nepravem trenutku. Nekateri sorojenci, sošolci in prijatelji so bili v tem trenutku na Centralnem stadionu za Bežigradom, tisti manj srečni pa zagotovo vsaj pred televizijskim sprejemnikom. Oni trije pa so že ves dan moledovali pri vzgojitelju, naj jim posodi vsaj svoj prenosni radio. Razlog? Nogometna tekma dodatnih kvalifikacij za evropsko nogometno prvenstvo med Slovenijo in Ukrajino. Po dolgih pregovarjanjih se je učitelj le vdal in za dve uri odstopil napravo.

Fantje so vedeli, da tekme nikakor ne smejo zamuditi, a niti slučajno si niso mogli predstavljati, kaj jih čaka in še manj, da konca sploh ne bodo slišali. Srečanje se je odvijalo po pričakovanjih, favoriti Ukrajinci so v prvem polčasu povedli prek svojega najboljšega igralca Ševčenka, Slovenci v drugem izenačili prek svojega – Zahoviča. Kazalo je na remi. Nato pa se je v 83. minuti zgodilo:

»Slovenci pa že 22 minut z igralcem več na igrišču, zato tudi ofenziva, toda jalovi so napadi slovenske reprezentance. Ukrajinci se uspešno branijo, 1 : 1 je za njih ugoden rezultat, Slovenci pa niso zadovoljni.«¹

Fantje so bolj natančno prisluhnili, eden je morda rekel: »Ššš!«

¹ Vsi prepisi radijskih komentarjev so povzeti po posnetkih, dostopnih v Mediateki RTV Slovenija.

»Poskušajo vse, da bi zmagali. Džoni Novak je poslal zdaj žogo proti Šovkovskemu, ta pa iz svojega kazenskega prostora ... Ačimovič pa sedaj strelja. Proti praznemu голу leti žoga ...«

Obnemeli so in kot okamneli v pričakovanju. Sekunde so postale dolge kot ure. Koliko časa pa lahko žoga potuje skozi zrak? Je streljal s 15 metrov, z 20? Morda 30? Niso več čakali, skočili so v zrak, se začeli veseliti in kričati. Najbolj priseben med njimi se je v trenutku zavedel, da glavnega morda sploh še niso slišali in zavpil: »Tihoooo!!«

»IN ŽOGA JE V MREŽI!!! GOL!! S SREDINE IGRIŠČA!!! /.../ MILE AČIMOVIČ!! DRUGI GOL ZA BEŽIGRADOM!! S SREDINE IGRIŠČA NA PRAZEN GOL! Pa saj to je neverjetno! SLOVENIJA VODI 2 : 1!!!! Trije Ukrajinci so na kolenih!«

Za trenutek so se spogledali in zdvijali, še bolj kot pred nekaj sekundami. Vzgojitelj, ki je doslej njihove krike prenašal, je namrgoden privihral nadstropje višje, prijel radio in ga odnesel s seboj. »Tako se pa že ne boste drli,« je pribil. A fantov to sploh ni več zanimalo. Trenutek, ki so ga doživeli, je bil dovolj. Kaj takega se ne bo več zgodilo. Čeprav daleč stran, so čutili vse, kar je čutila množica na stadionu. Morda celo bolj intenzivno.

OBDOBJE TISKA

Mediji so pomemben del našega vsakdana. Sporočajo nam, kakšen je naš svet in pomagajo oblikovati podobo o njem. Enako velja za muzeje, galerije in podobne ustanove, ki hranijo zaklade in pričevanja preteklosti. S pomočjo medijskega poročanja lahko pridemo zelo blizu dogajanju, v današnjih časih imamo po zaslugi zmogljivih in dostopnih naprav za snemanje celo možnost, da dogajanje praktično kjerkoli na svetu spremljamo v živo. Kar je bilo še pred kratkim znanstvena fantastika, se danes uresničuje.

Ko je slovenski šport žel prve mednarodne tekmovalne uspehe, je bilo edini vir informacij za slovensko javnost časopisje. Pa še to je prineslo zelo skope novice in navadno z večdnevnim zamikom.

Začetke² slovenskega športa lahko postavimo v leto 1863, ko je bilo ustanovljeno telovadno društvo Južni Sokol.³ Telovadci pa so bili tudi prvi, ki so dosegali večje uspehe na mednarodnih tekmovanjih. Zato ni naključje, da iz njihovih vrst prihajajo tudi najbolj izpostavljeni športni novinarji tistega časa. Nekateri so obenem še tekmovali ter bili še predstavniki za stike z javnostjo, vsaj kakor to razumemo danes. A čeprav gre zaradi konflikta interesov za z današnjega vidika sporno prakso,⁴ so takšna poročila bistveno bolj informativna kot poročila prek agencijskih novic. Oglejmo si dva primera.

Ko je leta 1912 na olimpijskih igrah v Stockholmu nastopila avstrijska reprezentanca, je *Slovenski narod* zapisal: »Na tekme je prišlo tudi 64 Čehov. To so bili edini Slovani iz Avstrije, ki so se tekme hoteli udeležiti, toda — niso jih pustili nastopiti. Vodstvo olimpijade se je držalo stališča, da Čehi nimajo svoje samostojne države in da vsled tega ne morejo nastopiti kot samostojna skupina, nego le v splošni »av-

2 Športna zveza, ki svoje začetke postavlja najdlje v preteklost, je sicer Strelska zveza Slovenije, ki naj bi bila – seveda pod drugim imenom, v drugačnih razmerah in v drugačni obliki – ustanovljena najpozneje 1562. Za več glej: Pavlin 2005 in Šugman 1997, str. 96.

3 Pavlin 2005, str. 62; Šugman 1997, str. 92.

4 Okorn 2008, str. 55–58. Prim. Ličof 2015, str. 41.

strijski skupini«, v kateri so sami Nemci.«⁵ V avstrijski reprezentanci sta seveda sodelovala tudi sabljača s Kranjskega Rudolf Cvetko in Rihard Verderber in z moštvo celo osvojila srebrno medaljo. A bodisi zaradi pomanjkljive obveščeniosti bodisi iz nacionalnih razlogov njun nastop v sočasnem slovenskem tisku ni dobil nikakršnega odmeva. Dodaten razlog pa bi lahko bil, da za olimpijem med Slovenci ni bilo posebnega navdušenja.⁶

Drugače so mediji poročali, kadar so poročila prišla neposredno s tekmovališč. Oglejmo si poročilo o telovadni tekmi Orlov v Brnu leta 1922, ki ga je zapisal član zmagovalne ekipe Tomaž Furlan: »To je bila zmaga, kakršne Orli menda ne bomo kmalu zopet doživeli. Niso nas še dobro poznali in zato nas niso smatrali za resne konkurente. Ko smo dan prej opazovali svoje nasprotnike, smo si Slovenci stisnili roke in rekli zmaga je naša. Dobili smo res vse od prvenstva do nižjega oddelka.«⁷

Na omenjeni tekmi v Brnu je v mnogoboju zmagal Ivo Kermavner, ki je pozneje dolga leta urejal športne vsebine pri časopisu *Slovenec*. Te so bile tedaj precej manj obsežne kot v današnjih dnevnikih, športu je bil v povprečju namenjen en stolpec v vsaki izdaji, bolj kot z rezultati pa se je časopis ukvarjal s športno politiko in reportažami. Omenjeni časopis damo lahko tudi kot negativen zgled, ko prisotnost novinarja na prizorišču ne pomeni nujno tudi boljše obveščeniosti za bralce. Na olimpijske igre v Parizu leta 1924, na katerih je Leon Štukelj osvojil dve zlati medalji, je *Slovenec* poslal svojega novinarja, ki pa je ta uspeh skorajda povsem spregledal. Medtem ko je liberalno *Jutro* poročalo o velikem zmagoslavju slovenskih Sokolov, je omenjeni novinar zapisal med drugim: »slovenska sokolska vrsta /ima/ enega prav dobrega telovadca, ki je res kos tekmovalnim vajam in je tudi častno rešil svojo nalogo. Vseh drugih sedem telovadcev pa ne morem — sine ira et studio — vzeti za resne tekmovalce /.../ In če pomislimo, da imamo v Sloveniji še nekaj telovadcev, ki bi se brez dvoma bolje odrezali na olimpijadi kot Sokoli, /se zdi čudno/, da se morejo tudi taki telovadci udeležiti mednarodne tekme, ki vaj ne obvladajo.«⁸ Gre za očiten primer poročanja, ki ga je krojila politična pripadnost.

Na tem mestu je treba omeniti vsaj še dva pionirja slovenskega športnega novinarstva. Prvi je Lavoslav Struna, ki je pomagal zakoličiti slovensko športno terminologijo in bil tudi športni novinar pri časopisih *Jutro*, *Slovenski poročevalec* in *Delo*.⁹

Drugi pa je – prav tako kot Kermavner član Orla – Drago Ulaga. Kot telovadec ni beležil takšnih uspehov kot njegovi kolegi, vseeno pa je zaznamoval več desetletij športnega novinarstva. Sploh potem, ko je štafeto najbolj modernega, najhitrejšega in kmalu tudi najbolj razširjenega medija prevzel radio.

Čeprav je od tistih časov minilo že celo stoletje, je duha obdobja mogoče na lastni koži izkusiti tudi danes. Slovenski šolski muzej v Ljubljani od leta 2018 v okviru pedagoških programov izvaja ure *Telovadbe po sokolskem sistemu* iz leta 1930, kjer se učenci lahko preizkusijo v – kakor so jim rekli tedaj – redovnih in prostih vajah, ob tem pa dobijo tudi občutek za princip avtoritete in poslušnosti, kakršno so pričakovali od otrok in mladine v prvi polovici 20. stoletja.¹⁰

5 *Slovenski narod*, 20. julij 1912.

6 Pavlin 2005, str. 108.

7 Časopis *Mladost*. Navedeno po Ličof 2015, str. 41.

8 Časopis *Slovenec*, št. 166, 23. julij 1924, str. 6.

9 Pavlin 2005, str. 57. Bačar 2020.

10 Več glej v Ribarič 2020.

Ta čas so na področju športa pri nas torej zaznamovali telovadci, pa tudi kolesarji in nogometaši, prvi klubi so nastali že pred prvo svetovno vojno.¹¹

OBDOBJE RADIA

Slovenski šport se je v novonastali jugoslovanski državi začel še bolj živahno razvijati. Sočasno se je začel prodor nove medijske tehnologije, ki je prvič omogočala, da so ljudje spremljali tekmovanje, ne da bi bili na njem fizično prisotni.¹² Radio Ljubljana je začel oddajati leta 1928, že leto zatem je bil prvi radijski prenos nogometne tekme med Primorjem in Ilirijo, s čimer je naš prostor le osem let zaostajal za ZDA.¹³ Ko so obnovili skakalnico v Planici, so se že 25. marca 1934 od tam prvič oglasili radijski novinarji.¹⁴ »Komentiral je Drago Ulaga, ki se je pri komentiranju zelo izkazal – komentiral je navdušeno, z dobrim besednim zakladom, /.../ prenos je bil zelo radijski.«¹⁵ Prvi prenosi so bili zelo opisni, saj so novinarji čutili, da morajo poslušalcem čimbolj živopisno in plastično sporočiti, kaj se dogaja na prizorišču. Denimo takole: »Skače Finžgar Rudi. Starter je zamahnil z zastavico, Finžgar Rudi se v dolgih korakih poganja po zaletišču. Poslušajte ga ... Čuli ste frfotanje hlač in čakamo, da bomo po zvočniku čuli dolžino njegovega skoka.«

Radio je tudi po drugi svetovni vojni omogočal najhitrejši in najpristnejši stik s tekmovanji. Radio Ljubljana je svoje športno uredništvo dobil leta 1948. Sprva so se novinarji uredništva bolj ukvarjali z rekreacijo, pohodništvom in zdravim načinom življenja. Torej s tem, kar bi v duhu tedanjega časa uvrstili pod telesno kulturo.¹⁶ Tu je bil izrednega pomena Drago Ulaga, ki je »ob komentiranju tekem skrbel tudi za zdravje ljudi s t. i. radijsko športno gimnastiko, pri čemer ga je nasledil njegov učenec in osebni prijatelj Stane Urek«.¹⁷ Pozneje pa so vedno več prostora zavzemala poročila o tekmovanjih, seveda v prvi vrsti tistih, na katerih so sodelovali slovenski in jugoslovanski športniki.

Radijski športni novinarji so prvič v živo z olimpijskih iger poročali leta 1972 v Münchnu, kmalu zatem pa se je začelo tudi obdobje, ko je primat za skoraj dve desetletji prevzelo alpsko smučanje. S slovenskimi uspehi na najvišji ravni mednarodnih tekmovanj so v domove segla imena tedanjih športnih junakov (Križaj, Strel, Petrovič, Svet), seveda pa je to pomenilo tudi trenutke slave za športne novinarje, ki so spremljali njihove dosežke. V prvi vrsti je tu treba izpostaviti Francija Pavšerja, ki je bil tedaj sinonim za radijske prenose slovenskih uspehov v alpskem smučanju. Pomembno vlogo pri izpostavljenosti vseh omenjenih imata še vsaj dva medsebojno povezana dejavnika. Napredek slovenskega smučanja je sovpadal z razvojem slovenske želje po samostojni državi, vodilni športni funkcionarji pa so znali navdušenje ljudi spretno usmeriti z akcijo *Podarim – dobim*, ki je alpskim smučarjem zagotovila dodatna sredstva.

11 Prav tam, str. 87.

12 Budna 2016, str. 4.

13 Prav tam.

14 Šugman 2006, str. 106–107.

15 Budna 2016, str. 5.

16 Šugman 1997, str. 21.

17 Šugman 2006, str. 109.

Za priljubljenost Pavšerjevih prenosov, ki med starejšimi ljubitelji športa živi še danes, pa bi želel izpostaviti še njegovo jezikovno spretnost, s katero je znal poslušalcem približati dogajanje, da so ga videli morda še bolj živo, kot če bi ga imeli priložnost spremljati v živo. To pa je storil toliko lažje, saj je večino tekem spremljal na prizorišču. Od tam je imel večinoma boljše razmere za delo, boljši pregled nad dogajanjem in neposreden stik s tekmovalci, zato tudi informacije, ki jih v tistem času ni bilo mogoče pridobiti nikjer drugje.

Za lažjo predstavo si oglejmo njegov prenos dvojne jugoslovanske zmage na tekmi svetovnega pokala v Kranjski Gori decembra 1986:

In sedaj, dajmo Bojan! Številka 13 je to, naj mu prinese srečo! /.../ Cel Vitranc ga bodri, tu je kot v panju. Proga – en sam špalir gledalcev, več tisoč ljudi je tukaj. /.../ Ali bo to dvojna jugoslovanska zmaga? /.../ Tudi on izvrsten v spodnjem delu proge, tako kot Petrovič. Tu gre sedaj za stotinke. Dajmo Bojan! Še teh nekaj metrov, še teh nekaj vratic, da bo ja naša zmaga popolna. JE, JE JE!! Bojan je prvi! Bojan je prvi! Dvojna jugoslovanska zmaga, prvi Križaj, drugi Petrovič!

Navedeni dogodek in prenos po mojem mnenju predstavljata sovpadanje izjemnega trenutka, pravih razmer ter pravega človeka na pravem mestu. Verjetno tudi občinstvo v Kranjski Gori tega dne razpleta ni doživelo tako intenzivno kot poslušalci pred radijskimi sprejemniki.

Z razvojem televizije je radio počasi odstopal mesto vodilnega medija za športne prenose, svojo vlogo aktualnega, hitrega in prilagodljivega medija pa ima še danes.

OBDOBJE TELEVIZIJE

Čeprav sta oba prej omenjena medija obstajala še naprej, pa so s pojavom televizije športni dogodki dobili povsem novo dimenzijo. S tem se začne športno novinarstvo, kot ga poznamo danes, šport pa je zares postal globalni posel.¹⁸ Kamere so igre spremljale že leta 1936 v Berlinu, prvič pa so mednarodni televizijski signal ponudili leta 1964 v Tokiu. O pomembnosti televizije priča tudi dejstvo, da se ji šport prilagaja – tekme se začenjajo ob večernih terminih, ki najbolj ustrezajo televizijskemu občinstvu, v nekaterih športih se spreminjajo pravila, kot so denimo premori za oglase. Največje televizijske mreže imajo odločilno besedo celo pri urniku tekmovanj. Televiziji se šport prilagaja zaradi ogromnega števila gledalcev določenih dogodkov.¹⁹

V Sloveniji smo pri tem precej zaostajali za najbolj razvitimi državami. Čeprav boj za televizijske pravice med javnimi in komercialnimi televizijami v svetu poteka že od petdesetih let 20. stoletja,²⁰ je imela v Sloveniji do leta 1995 na področju športnih prenosov glavno besedo nacionalna TV-hiša.

Pomembni prelomnici sta svetovno prvenstvo v nogometu leta 1986, ko si je slovensko občinstvo prvič

¹⁸ Ameriška TV mreža ABC je za igre v Montrealu leta 1976 plačala 25 milijonov dolarjev, NBC za igre v Seulu 1988 300 milijonov (NY Times 4. oktober 1985); maja 2014 pa je za zagotovitev pravic za prenose skupno devetih zimskih in poletnih iger do vključno leta 2032 NBC plačal 7,75 milijarde dolarjev (USA Today, 7. maj 2014).

¹⁹ Budna 2016, str. 12.

²⁰ Hrvatin 2016, str. 18–21.

lahko ogledalo vseh 52 tekem, večinoma v prenosu,²¹ in olimpijske igre v Sarajevu 1984, ki so bile vsejugoslovanski projekt, pri katerem pa je bila na večini nivojev odločilnega pomena slovenska stroka. Tudi pri prenosih, v prvi vrsti je tu treba izpostaviti režiserja Staneta Škodlarja, ki je več kot 30 let bdel nad prenosi planiških tekem, sodeloval pa je tudi pri prenosih z deveterih olimpijskih iger.

Omeniti moramo tudi t. i. portoroške sklepe, s katerimi so želeli plansko vzgajati športnike in podpirati izbrane športne panoge. »Današnja stroka portoroške sklepe označuje za najslabšo stvar, ki se je kadarkoli zgodila slovenskemu športu. Večino določil, nastalih na podlagi portoroških sklepov, so odpravili šele leta 1987.«²²

V tem obdobju pa so vseeno rasli slovenski športni uspehi. Omenili smo že nekatere podvige alpskih smučarjev, pred tem je bil slovenski športni junak, ki je presejal meje Jugoslavije, telovadni svetovni prvak Miroslav Cerar, Ivo Daneu in Branko Oblak sta bila ključna igralca košarkarske oz. nogometne reprezentance. V sedemdesetih letih je največji uspeh dosegla Mima Jaušovec, zmagovalka odprtega teniškega prvenstva Francije. Že ta zelo kratek pregled nakazuje, da je slovenski šport od nekdaj krasila vsestranskost.

Vsi omenjeni so dobili tudi nagrado za športnika leta, naziv, ki ga Društvo slovenskih športnih novinarjev podeljuje od leta 1968. Tu postane očitno tudi, kako se dojemanje dosežkov močno spreminja skozi čas. Bojan Križaj je na primer leta 1975 postal športnik leta, potem ko je osvojil naslov mladinskega evropskega prvaka v slalomu. Gre za tekmovanje, ki danes sploh ne obstaja več, saj od leta 1982 potekajo zgolj še svetovna prvenstva.

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 se za slovenski šport začne novo obdobje. Zaznamujejo ga prvi uspehi na velikih tekmovanjih, kot prvega, čeprav še pod jugoslovansko zastavo, lahko štejemo skakalca Francija Petka,²³ svetovnega prvaka na mali skakalnici leta 1991. Še naprej se je širil tudi nabor športov, pri katerih so bili udeleženi Slovenci in celo zmagovali. Morda nikjer na svetu ni države, ki bi na tako majhnem prostoru ponujala tako veliko vrhunskih športnikov v tako različnih disciplinah.

Med športnimi novinarji so se v tem obdobju izoblikovali komentatorji, ki so zaznamovali zadnja desetletja. Tom Lajevec (smučarski skoki), Miha Žibrat (košarka), Ivo Milovanovič (veslanje, roket), Andrej Stare (hokej, atletika) in drugi so v tem času dobili priložnost za komentiranje najbolj izpostavljenih dogodkov.

Najbolj inovativen športni reporter tega obdobja pa je nedvomno Igor E. Bergant, saj je v prenose alpskega smučanja prvi vpeljal strokovnega komentatorja (Tomaž Cerkovnik) in v športnih poročilih podajal informacije tudi z zabavnim pridihom.

Prednost omenjenih komentatorjev je bila, da so vse najpomembnejše dogodke spremljali v živo, na prizorišču. Če bi poskušali zmage Primoža Peterke, zlato medaljo dvojca Čop–Špik v Sydneyju ali uvrstitve Olimpije na Final Four pospremiti iz studia, bi bil prenos neprimerno drugačen.

²¹ Časopis *Delo*, 27. maj 1986, str. 9.

²² Sečen 2021.

²³ Več glej v Petek 2022.

In še nekaj v razmislek. Če so v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja športnice počasi dobivale vse večjo veljavo, je bilo na področju športnega novinarstva drugače. In je do neke mere še danes.²⁴ V športnih uredništvih tako tiskanih medijev kot radia in televizije so delale le posamezne novinarke. Pa še njim so bile prepuščene zgolj omejene naloge. Neposredno komentiranje tekem je še vedno v glavnem rezervirano za moške komentatorje. Najbolj izstopajoči izjemi, ki ju je treba posebej navesti, saj sta (oz. sta bili) v športnem novinarstvu prisotni več desetletij, sta Jolanda Bertole na TV Slovenija in Uršula Majcen na Radiu Slovenija.

OBDOBJE INTERNETA

V zadnjih dveh desetletjih je športna ponudba v svetu in pri nas eksplodirala. Ne le, da je tekmovanj več kot kadarkoli prej, postala so tudi neverjetno dostopna. S pojavom specializiranih športnih programov in pretočnega predvajanja na spletnih platformah, si lahko praktično katerokoli tekmo ogledamo v živo. Kar za športnega novinarja prinaša veliko olajšanje delovnega procesa, hkrati pa skušnjavo in težavo.

Skušnjavo predstavlja prav vseprisotnost in dostopnost informacij in tekmovanj. Ker je s pomočjo dobre internetne povezave prek računalnika mogoče spremljati celotno dogajanje, se novinarji pogosto vdajo udobju in dogajanje spremljajo iz pisarne ali celo od doma. V nekaterih primerih tudi tekmovanja, ki potekajo nekaj 100 metrov stran.

Glavna težava pa je v izgubi primerjalne prednosti pred zainteresirano javnostjo. Skoraj vse, kar ima na voljo novinar, si lahko z nekaj truda zagotovi tudi ljubitelj posameznega športa. Zato je za športne novinarje najtežje ohraniti dobro obveščenost in nekaj novega povedati tudi tistim, ki vedo največ. Ker ob neprestanem širjenju športne ponudbe ni več prostora za specializacijo, pač pa zgolj za novinarsko vojsko »mnogobojcev«, je ta naloga še otežena.

Zato se v teh razmerah najbolje znajdejo novinarji, ki so poklicu povsem predani in ki veliko časa preživijo na terenih, skupaj s športniki. Ti imajo najboljše informacije, najboljše poznavanje zakulisnih zgodb, s tem pa si lahko pridobijo tudi zaupanje športnikov in drugih vpletenih.

Dandanes je vrhunski šport slovenski izvozni artikel številka ena. Glede na obetavne mlade športnice in športnike, ki so kljub mladim letom že dosegli najvišjo svetovno raven (Tadej Pogačar, Luka Dončić, Janja Garnbret, Kristjan Čeh, Rok Možič, Jan Oblak), pa se bo ta trend še nadaljeval. To za športne novinarje pomeni hkrati prekletstvo in blagoslov, saj so zaradi večjih uspehov primorani delati več in bolje, hkrati pa s tem uresničujejo bistvo svojega poslanstva. Njihov delež pri ustvarjanju razmer, ki te uspehe omogočajo, ni zanemarljiv, čeprav manj bistven kot talent športnika, delo trenerja in okoliščine za razvoj.

ZAKLJUČEK

Športniki in športni novinarji so od nekdanj medsebojno povezani, dandanes pa to velja še bolj kot kadarkoli. Če so včasih novinarji na tekme prišli zaradi športnega dogodka, so danes tam eni zaradi

²⁴ Baler 2017, str. 20–21.

drugih. Nemogoče si je namreč predstavljati milijonske zneske, ki jih dobivajo najbolj izpostavljeni posamezniki, brez televizijskih prenosov in oglasnega prostora, ki ga mediji namenjajo športu.

Čeprav je v 21. stoletju mogoče večino športnih dogodkov spremljati prek računalnika, nalogi in poslanstvu novinarja s tem še ni zadoščeno. Tako kot je za spoznavanje zgodovine treba stopiti v muzej ali arhiv, prebrati knjigo (ali več njih), je treba za razumevanje športa in športnikov biti zraven, na terenu, prisostvovati dogajanju, veselju, žalosti, biti v dobrih, a hkrati ne preveč prijateljskih odnosih, saj je za ohranitev objektivnosti in s tem profesionalnosti vseeno potrebna določena razdalja. Ker je količina izpostavljenih dogodkov v zadnjem času postala povsem neobvladljiva, je neizbežna vsaj delna specializacija. Vsega namreč ni več mogoče pokriti. Še posebej ne v Sloveniji, kjer smo v zadnjih letih priče nepojmljivemu zaporedju vrhunskih rezultatov.

Ob tem pa se v slovenskih medijih bistveno premalo prostora namenja poudarjanju rekreativnega športa in zdravemu načinu življenja, saj delovanje športnih uredništev poganjajo predvsem tekmovanja in rezultati.

Pred športnimi novinarji in vsemi, ki se s športom tudi znanstveno ukvarjajo, je nekaj pomembnih vprašanj. Čemu služi šport v 21. stoletju? Je to le posel, kjer se obračajo ogromni zneski? Je to orodje za homogeniziranje nacionalnih skupnosti? Sredstvo za doseganje prepoznavnosti Slovenije in njeno promocijo, tudi v turističnem smislu? Je sploh še dejavnost, ki naj služi zdravemu življenju in k aktivnosti pritegne mlade ljudi?

Morda bodo odgovor na to vprašanje prinesla dela mladih raziskovalcev zgodovine, med katerimi je gotovo tudi kakšen, ki se mu zdi komentiranje športnih dogajanj in nasploh športno novinarstvo še posebno privlačno. Dogodek, ki smo ga opisali v uvodu, je namreč za to pot navdušil kar dva od treh omenjenih fantov.

Summary

Slovenian sport has a history of at least 150 years, thus fitting in with European trends of the time. The first notable competitive successes were achieved by Slovenian athletes at the beginning of the 20th century, when the first reports from competitions, mostly gymnastic, appear. This is also the beginning of the development of Slovenian sports journalism. Initially more reportage-oriented, it became more and more an integral part of competitions. There is a noticeable difference between reports that were produced on the scene and those that were summarised second-hand. Already in the period between the two world wars, there is a sense of dramatic information in the reports - for example from Planica. This continues and intensifies into the time when radio takes over as the main medium for sports news and reports, also for the first time providing live coverage for audiences not present at the race. Slovenian sport, which had its first Olympic highlights with Leon Štukelj, finally broke onto the world stage after the Second World War with Miroslav Cerar, Brane Oblak and Ivo Daneu. This was followed by sports journalists, who had to adapt their way of working with the advent of television and the consequent greater demand of the audience. At the end of the century, most attention was paid to Alpine skiing, which even became the vehicle of a national idea, to which journalists contributed abundantly. Although sport became big business in the middle of the 20th century with the rise in the price of television rights, it only really took off in Slovenia after inde-

pendence, when national broadcaster RTV Slovenia got its challengers. The dispersion of Slovenian sport, which had encountered a minor obstacle in the form of the Portorož decisions, only accelerated after 1991, and today Slovenia is one of the countries with the most diverse sports culture in the world. In the face of outstanding successes, sports journalists try to convey the full breadth of material in an accessible format to readers, listeners and viewers. But the new era presents them with new challenges: how to stay ahead of the audience in an age of ubiquitous information, how to extract the most relevant information from the deluge of what is on offer and, last but not least, how to find the right balance between field and office work.

Viri in literatura

Časopisni viri

1. Časopis Delo (vse dostopno v Digitalni knjižnici Slovenije – dlib.si).
2. Časopis Dom.
3. Časopis Jutro.
4. Časopis Slovenec.
5. Časopis Slovenski narod.
6. Mediateka RTV Slovenija.

Literatura

1. Bačer, Karel: STRUNA, Lavoslav (1898–1973). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. (citirano: 25. 8. 2022) Dostopno na naslovu: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/struna-lavoslav/>
2. Baler, Ines: *Ženske v športnem novinarstvu: percepcija vlog športnih novinark na TV Slovenija in Planet TV* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2017.
3. Budna, Boštjan: *Specifike športnega novinarstva glede na tip medija* (diplomsko delo). Maribor: Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko, 2016.
4. Doupona Topič, Mojca: *Objektivnost v športnem novinarstvu*. Ljubljana: Fakulteta za šport, 2010.
5. Hrvatinić, Maja: *Športno novinarstvo in televizijske pravice: primer dnevnoinformativnih oddaj Televizije Slovenija* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2015.
6. Kandare, Andrej: *Jezikovnostilne značilnosti radijskega športnega prenosa* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2015.
7. Ličof, Boris: *Vpliv orlovstva na razvoj slovenskega športnega novinarstva* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za medije, 2015.
8. Okorn, Andreja: *Slovenski športno medijski prostor* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2008.
9. Pavlin, Tomaž: *»Zanimanje za sport je prodrlo med Slovenci že v široke sloje«*. Ljubljana: Fakulteta za šport – Inštitut za šport, 2005.
10. Petek, Franci: *Biti športnik. Šport skozi čas*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 2022.
11. Ribarič, Mateja: *Zdrav duh v zdravem telesu, Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 29, 2020, št. 3, str. 488–502.
12. Sečen, Ernest: *V Portorožu so samoupravno opredelili naloge športa v socialistični družbi*. *Dnevnik*, priloga Objektiv, 17. april 2021.
13. Pirc, Tatjana: *Radio: Zakaj te imamo radi*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
14. Šugman, Rajko: *Zgodovina svetovnega in slovenskega športa*. Ljubljana: Fakulteta za šport, 1997.
15. Šugman, Rajko: *Drago Ulaga*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2006.

mag. Vladimir Vilman

muzejski svetnik, Tehniški muzej Slovenije

E: vladimir.vilman@tms.si T: 01 25 15 404

TEHNIKA ZA ŠPORT

Razstava Tehnika za šport, ki jo je pripravil Tehniški muzej Slovenije, je širši javnosti pokazala še eno pomembno dimenzijo športa – različne izdelke športnih pripomočkov, ki so pomemben del športne tehniške dediščine. Slovenski proizvajalci so pri razvoju te dediščine zelo pomembni, opazen je njihov tehnološki napredek v domačem in svetovnem merilu. Razstava je nadgradila projekt o tehnološkem razvoju Elana, ene izmed mednarodno najbolj prepoznavnih slovenskih športnih znamk. Vsebine, ki jih predstavlja razstava, so zelo zanimive tudi za raziskovanje mladih raziskovalcev zgodovine.

Ključne besede: šport, tehnika, dediščina, športni pripomočki, Elan.

Naslov občasne tematske razstave »Tehnika za šport« zajema dva pojma. Tekmovalni šport in rekreacijsko dejavnost kot eno od oblik izkoriščanja prostega časa. Besedo šport številni ljudje, zavestno ali podzavestno, istovetijo s pojmom tekmovanja; kjerkoli, kadarkoli, s komerkoli na katerikoli način. Da, šport je nesporno izvajanje telesne dejavnosti po ustaljenih pravilih, ki posledično krepi telo, vendar večinoma ne kot končni cilj. Bistvo športa je vendarle tekmovanje med udeleženci, z namenom ugotoviti, kdo je najhitrejši, najmočnejši, najvztrajnejši, najspretnejši, skratka, kdo je najboljši. To velja za šport tako profesionalne kot rekreativne narave.

Merljivih kazalnikov pripravljenosti je veliko. A morda so najuspešnejši prav tisti, ki pri tem občutijo največji užitek. Skupni imenovalac športa in rekreacije na splošno je uživanje v gibanju, ne glede na to, kaj ga generira ter kako in kje se poraja. Pogosto uživamo v športu tudi zaradi samega preizkušanja meja zmogljivosti lastnega telesa in duha.

Srce razstave »Tehnika za šport« so proizvajalci opreme za šport in rekreacijo. To dejavnost si je skoraj nemogoče zamisliti brez ustreznih pripomočkov. Športni pripomoček je osnovno sredstvo vsakega športnika, vrhunskega ali amaterskega. Laiku so lahko, razen po zunanjem videzu, športni pripomočki za neko dejavnost na las podobni, če ne celo enaki. Ampak niso, med njimi so lahko izjemno velike razlike. Na vprašanje, kaj razumemo pod izrazom »kakovostni športni pripomoček«, ni preprosto odgovoriti. Kriterijev za določanje kakovosti nekega športnega pripomočka je namreč veliko, sploh če so izmerljivi. Verjetno ne zgrešimo pomena, če imenujemo za kakovosten športni pripomoček tisti izdelek, ki vrhunskim ali amaterskim športnikom primerljivih zmogljivosti, omogoča boljši športni dosežek. Nobenega dvoma ni, da v športnem svetu lahko kakovosten športni rekvizit odloča o uspešnosti ali neuspešnosti tekmovalca.

Športno tekmovanje poteka na najmanj dveh ravneh: med športnimi udeleženci na tekmovališču in v zakulisju, kjer med seboj tekmujejo proizvajalci športnih pripomočkov. Med slednje uvrščamo razvojnike oz. konstruktorje, načrtovalce in izdelovalce specifičnih orodij in pripomočkov za posamezne sklope, izdelovalce posebnih namenskih strojev, oblikovalce, fizične proizvajalce in seveda tudi promotorje ter distributerje. Prav športnik pa je zastavonoša vseh naštetih. Da bi bili športni rezultati sploh lahko primerljivi, morajo imeti tekmovalci primerljive športne pripomočke. Področje se najlaže uredi s predpisi in z določili o standardih in normativih njihovih karakteristik. Dolgo časa že velja, da je šport velika in pomembna gospodarska dejavnost, pri kateri razen športnih dosežkov štejejo tudi finančni učinki. Velika večina današnje športne in širše javnosti, ne glede na ceno, čisla zgolj najboljše rezultate, najboljše atlete in najboljše športne pripomočke. Konkurenca med proizvajalci je izjemna, zato so organizatorji športnih tekmovanj prisiljeni nenehno preverjati upoštevanje predpisanih tehničnih določil uporabljene športne opreme na tekmovališčih. To velja za vse profesionalne športe.

Tematika razstave »Tehnika za šport« je v bistvu nadaljevanje občasne tematske razstave »Z Elanom do zvezd«, ki smo jo predstavili javnosti v Bistri leta 2016. Že čez dve leti je tovarna, na našo pobudo, v Begunjah na Gorenjskem odprla lasten tovarniški muzej. Že ob pripravi omenjene razstave smo si kot matična ustanova za področje premične tehniške dediščine prizadevali, da bi bili dosežki tovarne stalno razstavljeni. Kljub temu spodbudnemu koraku smo se zavedali, da slovenska športna tematika nikakor še ni docela in ustrezno muzeološko obdelana. Športne zbirke najdemo po vsej Sloveniji. Imamo Muzej športa v Ljubljani, športno zbirko v Planici, Slovenski smučarski muzej v Trziču, športno zbirko v sklopu Škofjeloškega muzeja, Informacijski center Olimpijskega komiteja Slovenije v Ljubljani in še nekatere manjše skupine in posamezne športne izdelke razpršene po številnih slovenskih muzejih. Celo v vitrihah športne dvorane v Ribnici, kjer je manjša zbirka izdelkov nekdanje tovarne Jakoba Oražma.

Zanimiv vpogled v nabor gradiva športne tematike pri nas je pripravil tudi medresorski nacionalni projekt Ministrstva za kulturo RS z razstavo »Umetnost, šport, dediščina« leta 2017. V njej je devet muzejev ter Fakulteta za šport UL, Zgodovinski arhiv Celje, Moderna galerija in Mestna knjižnica Ljubljana predstavilo svoj izbor. Razstava v avli Doma španskih borcev v Ljubljani je bila zasnovana v obliki predstavitve tiskovnega in fotografskega gradiva. Omogočila je nekak splošen vpogled, katera institucija hrani ta specifičen segment naše dediščine.

Skupaj z izdelki tovarne Elan hrani Tehniški muzej Slovenije 180 predmetov, ki izhajajo iz športne oz. rekreacijske dejavnosti. Postopek pridobivanja dodatnih še poteka. Ne zgolj v okvirih tega projekta, temveč tudi splošno. Uspešno dokončanje projekta »Elan« je nekako samodejno generiralo nadaljevanje muzeološke obdelave drugih proizvajalcev športne opreme na Slovenskem. Zato, ker si tudi drugi zaslužijo pozornost kustosov in širše javnosti. Sprva sem se tematike, podobno kot pri Elanu, lotil sam. Že na začetku dela sem si okvirno zastavil tri izhodišča za obravnavo.

Prvo, osnovno vodilo priprave razstave so predmeti posameznih proizvajalcev, ki jih posedujemo ali pa jih še lahko pridobimo z izposajo ali nakupom. Če izdelkov določene blagovne znamke nimamo, slednje ne bomo navajali. Nekatere blagovne znamke so svoje delovanje zaključile že pred desetletji in za njimi ni ostalo veliko materialnih ostankov. Kljub temu smo jih vključili v razstavo, ker so nedvoumno zaznamovale svoj čas in prostor. Torej, ne pozabiti ali spregledati nikogar, ki je na tem področju od druge svetovne vojne dalje izdeloval ali še izdeluje športne pripomočke, ki posamezniku ali večji skupini

Ljudi pomenijo pomembno osnovno sredstvo njihovega športnega oz. rekreativnega udejstvovanja. Za lažje razumevanje razstave je treba določene poglede usmeriti tudi na obdobje med obema vojnama.

Drugo, upoštevati in zajeti vse športne panoge (ne glede na letni čas in ne glede na samo/vrsto tekmovališče/a). To izhodišče pomeni najširši zorni kot predstavitve, ki navdaja z navdušenjem in tudi z zaskrbljenostjo, ker je gradiva veliko. Žal se od nekaterih blagovnih znamk, ki so že dolgo tega zamrle, praktično ni ohranilo ničesar. Niti izdelki, osnovna sredstva, niti reklamno gradivo. Tudi udeleženci številnih delovnih procesov niso več med nami in nam ne morejo pomagati s svojimi pričevanji. Za marsikatero proizvajalca je bilo zelo težko poiskati povsem osnovne podatke o nastanku, razvoju in njihovem zatonu. Kot bi jih zgodovina posrkala vase.

To izhodišče vsebuje pomemben zorni kot. Zato, ker posegamo v dve obdobji, ki imata različno družbeno ureditev. Individualnost v socialističnem družbenem redu pač ni bila pretirano čislana prvina. V primeru individualnih športnih panog že, v večjih proizvodnih delovnih kolektivih pa ne zelo. Genialna inovativna konstrukcijska zamisel, ki je praviloma delo posameznika, je slej kot prej trčila ob pojem generalne socialistične uravnalovke, ki dotičnega ni navdihovala z novimi in novimi inovacijami. Verjamem, da so številne tehniške ideje prav zaradi tega ostale samo v zavesti mnogih tehnologov/inovatorjev. V primeru tovarne Elan sem spoznal kar nekaj tovrstnih primerov. V kapitalizmu bi načeloma moralo biti obratno. Posameznik naj bi imel prosto pot do popolne lastne domače in mednarodne uveljavitve, s polnim imenom in priimkom oz. lastne blagovne znamke, če jo ima. Vsaj na papirju. Ampak tudi tu je veliko pasti, preprek, težav in tudi dvomov, sploh finančnih.

Tretje, velikost proizvajalca ni pomembna. Torej predstaviti tako tiste, ki imajo lahko tudi več sto zaposlenih, kot tudi tistega, ki proizvaja sam ali s pomočjo še kakšnega družinskega člana ali prijatelja. Organizacija proizvodnje je pri vsakem drugačna, motiv pa je enak ali vsaj podoben.

V pripravi razstave je bilo za nas zelo pomembno, kakšen je bil tehnološki postopek izdelave posameznega izdelka, njegovega fizičnega nastajanja. V grobem lahko razvrstimo stroje, naprave, orodja in delovne pripomočke na premične in nepremične. Nepremične so nam bile nedosegljive zaradi velikosti in teže. Premične pa so proizvajalci večinoma zavrgli, prodali ali predelali oz. posodobili za druge delovne postopke. Razen izjem, ki jih vidimo na razstavi. Nekatero elemente strojnih parkov posameznih blagovnih znamk, ki jih posedujemo, smo izločili zaradi omejitev razstavnega prostora.

Splošno znano je, da vrhunski izdelki za šport niso samo rezultat trenutne domislice, navdiha ali dolgoletnih izkušenj. Proizvodnja najzahtevnejših tovrstnih izdelkov gre marsikje z roko v roki z znanstveno-raziskovalnim delom. Zanimalo nas je, ali to velja tudi za Slovenijo. Tega sodelovanja ni bilo zelo veliko. Vsekakor toliko, da smo presodili, da ga bomo izpostavili oz. vsaj opozorili nanj. Med vsemi obravnavanimi proizvajalci ni bilo niti enega, ki bi, podobno kot tovarna Elan, že dobro desetletje po ustanovitvi, zasnovala svoj lasten raziskovalni inštitut.

Domnevali smo, da poteka med slovenskimi proizvajalci precejšnja konkurenca. Vendar za čuda prevladuje sodelovanje, ki ima posledično izrazitejšo sinergijske učinke. V razstavi bomo opozorili na nekaj tovrstnih primerov, ki to potrjujejo. Producerska baza slovenskega gospodarstva je premajhna, da bi se ji izšlo brez medsebojnega sodelovanja. Posamezne faze izdelave športnih izdelkov pa so tako zah-

tevne, da jih obvladajo le posamezniki, najpogosteje samostojni podjetniki. Ti si, za razliko od velikih podjetij, lahko privoščijo večje število raznolikih maloserijskih izdelkov, odvisno od naročil. Sploh v fazi testiranja prototipnih izvedb, ko le večje število preizkusov z različnimi sestavnimi deli ali delovnimi postopki privede do ustreznih rešitev.

Postopno širjenje nabora proizvajalcev mi je kar kmalu narekovalo prvi dogovor s sodelavcem, mag. Borisom Brovinskim, da prevzame in obdela tiste, ki so mu bolj poznani kot meni. Podobno, kot je bilo pri razstavi o Elanu. Skupina slovenskih proizvajalcev športne opreme je preseгла število 35, kar tudi muzeološko gledano ni tako majhen zalogaj. Zaradi tega smo čez čas sprejeli odločitev, da k delu pristopijo še kolegice dr. Estera Cerar, Ana Katarina Ziherl, Milojka Čepon, Ajda Kozjek, Barbara Rezar Grilc, mag. Katarina Batagelj in kolega Jakob Kovačič. Več sodelujočih seveda pomeni tudi več pogledov na omenjeno tematiko. Postavili smo si nekaj dodatnih izhodišč.

In kaj je bil že v samem začetku namen razstave?

Prvo, prikazati večino najpomembnejših slovenskih proizvajalcev opreme za šport in rekreacijo, ne glede na kriterije, ki posamezne športne panoge ločijo med seboj. Postopki izdelave posameznih športnih artiklov se zelo razlikujejo, imajo pa vsaj eno skupno lastnost. Terjajo veliko tehniškega znanja – ogromno izkušenj, veliko sodelovanja med tekmovalci in konstruktorji, predvsem tehniških inovacij, ki produktom zagotavljajo dodano vrednost. To je tisto, kar uporabnika, športnika ali rekreativca prepriča, da bo kupil tak izdelek.

Drugo, popularizirati, ohraniti in predstaviti del naše tehniške dediščine, ki je pomemben sestavni del snovne kulture na Slovenskem. Športni uspehi naših športnikov in tudi užitki športnih rekreativcev so vezani na športne pripomočke, od katerih so številni izdelani v domačih tovarnah in delavnicah. Pod izrazom populariziranje ne štejemo te namere samo znotraj športne in najširše javnosti, temveč tudi znotraj muzejske stroke in vodilnih struktur, da intenzivneje, predvsem celovito in dokončno rešijo status, lokacijo in optimalno delovanje osrednjega slovenskega športnega muzeja kot pomembnega subjekta slovenske kulturne identitete.

Tretje, želimo si, da bi ta razstava bila spodbuda ali izhodišče za postavitev vsaj kakšne stalne muzejske zbirke, če ne celo samostojnega muzeja določene blagovne znamke kot v primeru Elana, čeprav v zanj zelo turbulentnih časih. Pozitivna presenečenja so možna tudi tam, kjer jih ne bi pričakovali. Tehniški muzej Slovenije bo v skladu s svojim poslanstvom še naprej zbiral predmete tehniške dediščine vezane na področje tehnologije proizvodnje športnih pripomočkov. Za občasne razstave, za posamezne vloške v svojih bodočih stalnih postavitvah in tudi za izposajo.

SKLEPNE MISLI

Priprava občasne tematske razstave z naslovom »Tehnika za šport« je zaključena. Potekala je od jeseni leta 2016, ko smo se delavci Tehniškega muzeja Slovenije na svoj način pridružili 70. obletnici obstoja in delovanja blagovne znamke Elan. Prepričani smo bili, da nam bodo izkušnje v zvezi z razstavo o tovarni

v Begunjah na Gorenjskem izdatno koristile pri naslednji. V določeni meri nam seveda so, vendar ne povsem. Izkazalo se je, da je omenjena razstava, v smislu same logistične izvedbe muzeološke priprave, vendarle preprostejša od razstave »Tehnika za šport«. Velika večina proizvodnje v Elanu je potekala oz. še poteka na istem mestu. Tovarna ima razmeroma obsežno in urejeno strokovno in splošno dokumentacijo in fototeko. Večina sedanjih in nekdanjih zaposlenih živi v istem kraju oz. okraju. Razumljivo je, da je delo pri pripravi razstave bistveno lažje, kadar ima kustos koncentrirane gradnike, ki predstavljajo elemente bodočega muzejskega izdelka.

Logistična situacija priprave razstave »Tehnika za šport« je bila zrcalno nasprotje. Proizvajalci športnih pripomočkov tvorijo, glede na športno panogo, lokacijo, čas delovanja, številnost kolektiva, ohranjeno tehniško in drugo dokumentacijo in kopico drugih merljivih elementov, izredno heterogeno skupino, ki ji je skupni imenovalec verjetno le pojem športnega oz. rekreacijskega udejstvovanja. To nam je seveda v veliki meri otežilo delo. Resno težavo je predstavljalo tudi dejstvo, da so nekateri pomembni proizvajalci športnih izdelkov zaključili svoje delovanje že pred desetletji, niso ohranili poslovnega gradiva, nobenih strojev ali delovnih pripomočkov, komaj kakšen izdelek, od udeležencev pa so le redki še živeči. Pričevanja slednjih so verodostojna v tolikšni meri, kolikor jim pač zaupamo. Večinoma se nanašajo na njihovo delovno pot in njihov osebni odnos do delovnega kolektiva, ki najpogosteje ni osredotočen na opis tehnoloških procesov njihovega podjetja. Njihovih izjav ni bilo moč ustrezno preveriti v arhivskih virih, v poslovni dokumentaciji ali v literaturi.

Razstava »Tehnika za šport« vključuje približno 60 proizvajalcev športne opreme. Ta številka je približna zato, ker pri marsikaterem izdelku sodeluje več proizvajalcev, ponekod en proizvajalec izdeluje določene sestavne dele za več drugih. Nekateri proizvajalci sodelujejo s podizvajalci, ki jih niti niso natančneje poimenovali. Vse to nakazuje precejšnjo prepletenost med deležniki delovnih procesov in nakazuje presenetljivo dejstvo, da je med številnimi izmed njih veliko več sodelovanja kot konkurenčnega boja. Slovenija je s svojimi resursi vendarle tako majhna dežela, da so lahko le redki povsem samozadostni. Postopno poglobljanje v delo posameznega izdelovalca športnega pripomočka je razgrinjalo vedno izrazitejše spoznanje, koliko teoretičnega znanja in praktičnega dela je bilo potrebno, da je posameznik zadostil pričakovanja zahtevnega domačega in mednarodnega tržišča. Nekateri proizvajalci so celo poiskali pomoč pri znanstvenoraziskovalnih ustanovah, kar dokazuje, kako kompleksni so lahko proizvodni procesi športnih artiklov. Zahtevnost obravnavane tematike je narekovala tudi timsko delo znotraj našega kolektiva. Izkazalo se je, da tak pristop ni preprost, saj več sodelujočih pomeni več različnih pogledov na zasnovo, potek oz. koordinacijo izvajanja dela. Ampak nič ne de, vaja dela mojstra, tudi pri tem.

Nosilni element vsake muzejske razstave je seveda eksponat. Razpršenost dosegljivih predmetov na terenu, glede na posamezne proizvajalce, je bila zelo neenakomerna. Nekaterih je bilo na pretek. Glede na razpoložljiv razstavni prostor smo jih imeli skoraj »preveč«, pri drugih nobenega ali komaj kakšnega. Nekateri pomembni nam niso bili dosegljivi zaradi različnih razlogov. Škoda, želeni predmeti bi vendarle pomembno obogatili pestrost razstave. Upamo in verjamemo, da še kakšnega pridobimo na novo in nadejamo se, da kakšen izposojeni izdelek ostane v trajno last muzeju.

V snovanju razstave smo si zastavili tri osnovne cilje razstave: ohraniti čim več tovrstnega gradiva, popularizirati slovensko športno tehniško dediščino in spodbuditi nastanek še kakšnega muzeja s tovrstno tematiko. Ali smo bili glede tega uspešni, je še preuranjeno soditi. Čas bo podal odgovore na vsa tri

vprašanja. Iskreno upamo, da bodo pozitivni. Natančneje, preveva nas optimizem, da bo prav občasna tematska razstava »Tehnika za šport« sprožila odziv, ki bo lepo presenečenje tudi za nas.

Pomen razstave »Tehnika za šport« v bistvu presega prikaz preseka slovenskih proizvajalcev športnih pripomočkov. V luči prizadevanj vodstva in celotnega kolektiva k ustrezni vsebinski prenovi stalnih zbirk Tehniškega muzeja Slovenije bo zagotovo prispevala nekaj pomembnih sestavnih elementov bodoče predstavitve prostočasnih dejavnosti ljudi, ki jim je prav po zaslugi tehnike to omogočeno. Šport oz. rekreacija je nedvomno izredno pomembna sestavina prostega časa številnih posameznikov. V kolikšni meri bo za ta cilj uporabno zbrano gradivo sedanje razstave, lahko zgolj ugibamo, a verjamemo, da izdatno. Dejstvo je, da muzeju ostanejo za vedno pridobljeni eksponati, tehniška dokumentacija in fotografsko gradivo. Pričujoča razstava, tako kot tudi vse druge, niso samo trenutni izdelek kolektiva za enkratno uporabo. Verjamemo, da je pomembno izhodišče za neko drugo, naslednjo, boljše, ko pride ustrezen trenutek. Znotraj matičnega kolektiva ali tudi zunaj njega. Prihajajo mladi rodovi. Imajo svoje ideje, zamisli, videnje in želje. Če bodo želeli, so jim rezultati našega dosedanjega dela v celoti na voljo. Tudi nam so bili dosežki naših predhodnikov. V primeru te razstave bo to še lažje izvedljivo. Pri pripravi in zlasti pri izvedbi smo sodelovali tako starejši kot tudi mlajši člani kolektiva. Zato bodo slednji pri bodočem delu lahko poglobili in razširili tisto, kar so pred časom zastavili že sami.

Dobro je, da je razstava zaključena in predstavljena javnosti. Vendar zgodba ni končana. Prav nasprotno. V muzejskem kompleksu v Bistri bo na ogled obiskovalcem najmanj eno leto, verjetneje še dlje. V tem času načrtujemo bogato in pestro bero spremljajočih aktivnosti. Aktivne demonstracije posameznih proizvajalcev športne opreme, predavanja, delavnice, predstavitve posameznih športnikov, tekmovalnih aktivnosti, teden športa in morda še kaj. Zanesljivo se nam bo čez leto porodila še kakšna zamisel, za katero se bomo potrudili, da jo izpeljemo. Razstava sama po sebi naj bi bila kot novoletna jelka, na katero bo možno tudi naknadno obešati okraske, da bi kot celota zadovoljila namen izvajalcev in pričakovanja obiskovalcev.

Čaka nas odziv športne in širše javnosti. Čas, ko nam bodo lahko skupine in posamezniki povedali, kaj smo izvedli dobro, kaj povprečno in kaj slabo. Predvsem nas zanima tisti del konstruktivne kritike, iz katere bomo lahko povzeli, kaj smo spregledali, koga bi veljalo predstaviti bolj poglobljeno ali komu smo morda namenili preveliko pozornost. Povratnih informacij bo zanesljivo precej. To je razumljivo, sploh ob podmeni, da smo Slovenci športni narod. To pomeni, da se spoznamo tudi na športne pripomočke. Morda ne prav vsi, številni pa. Vsaj velika večina zanesljivo meni tako.

Ko govorimo o odzivu športne in širše javnosti, imamo v mislih seveda tudi mladino. V prvi vrsti šolo-obvezno. Morda je za njihova leta preuranjeno misliti o premični športni tehniški dediščini, vendar je ravno pravi čas, da šolske oblasti, starši in družba kot celota prav pri mladih popularizirajo športno oz. rekreacijsko dejavnost v največji možni meri. Morda sta tudi že dozorela čas in spoznanje medicinske stroke, da je vsakodnevna ena ura telovadbe normativ, ki je v dobrobit prav vseh. Nekaj, kar bo za vekomaj zapisano v telo in spomin slehernega mladostnika in nekaj, kar utegne prerasti v sestavni del vsakdanjega življenja tudi v odrasli dobi. Nekaj kar lahko spodbudi v sleherni osebi čišlanje telesne kulture, športnih in rekreacijskih dosežkov velike večine ljudi in tudi njihovega odnosa do ljudi, ki so veliko naporov, truda in znanja vložili v izdelavo pripomočkov te dejavnosti. Danes mladini posredujemo

številna znanja in vedenja, ki so nujna za njihovo življenjsko pot. Morda ne bi bilo napak, da izvedo tudi nekaj o področju, o katerem govorimo. Ni nujno za oceno, zadostuje za neko splošno razgledanost.¹

SUMMARY

This article presents the sports technology heritage in Slovenia. The sports equipment is a basic tool for every athlete, top or amateur. Although they often look very similar on the outside, there can be quite significant differences between them. What it takes to create a good sports aid that enables either an amateur or a professional athlete to perform well is a long and complex story. All this diversity and the way to get there is presented in the exhibition *Technology for Sport*, organised by the Technical Museum of Slovenia. The exhibition includes some 60 manufacturers of sports equipment, from the renowned Elan to many other Slovenian manufacturers. The subject matter can offer young history researchers a very interesting exploration into the world of the creation of various sports equipment and their role in the development of particular sporting disciplines.

Viri in literatura

1. Batagelj, Katarina et al.: *Tehnika za šport* (2020, Bistra). Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije, 2021.
2. Vilman, Vladimir: *Z Elanom do zvezd: Elan in njegovi predhodniki*. Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije, 2016 (1. natis), 2017 (2. natis).

---

¹ Razstava je nastala na podlagi literature in številnih arhivskih, časopisnih, tiskanih, ustnih in elektronskih virov. Podrobnejši podatki o tem so dostopni pri avtorju prispevka.

Vojko Korošec

soustanovitelj Šolske košarkarske lige (ŠKL)
Zveza ŠKL Med dvema ognjema in Tee ball Slovenije, Trzin

E: vojko.korosec@skl.si T: 030 630 010

ŠKL KOT USPEŠEN ZGODOVINSKI PROJEKT – ALI MORDA TUDI PROJEKT PRIHODNOSTI?

Ta prispevek je zapisan z namenom, da se strokovni javnosti predstavi izjemno inovativen in uspešen projekt ŠKL (Šolska košarkarska liga), ki je vrsto let optimalno povezoval izobraževanje, šport, kulturo, zabavo, druženje ipd. in generacijam mladih omogočil kakovostno življenje in izpolnjevanje sanj in želja v letih odrasčanja. Njihovi mentorji so poleg rednega dela v šoli lahko uspešno delali tudi kot mentorji na določenem področju, starši pa so bili zadovoljni s šolo, ki je mladim to omogočila. Obenem je Slovenija v ekipnih športih in na plesnem področju, ki so bili temelji ŠKL, dosegla vrhunske rezultate v svetovnem merilu in ti uspehi so postali tudi glavni element prepoznavnosti, pripadnosti, turizma in drugih področij družbe. V prispevku so predstavljeni razlogi za prekinitev delovanja ŠKL-ja.

Ključne besede: ŠKL, zunajšolska dejavnost, šolska tekmovanja.

ŠKL (Šolska košarkarska liga) je začela izvajati tekmovanja in prireditve leta 1995, pripravljati pa smo jo začeli že nekaj let prej. Projekt ŠKL s tekmovanji v ekipnih športih se je leta 2018 po 24 letih dela zaključil iz razlogov, ki jih navajamo kasneje, zagotovo pa bi se zaključil v takšni obliki z ukrepi zaradi epidemije covid-19. V letu 2022 šolska in zdravstvena stroka ugotavljata pomembne negativne vplive dveletne socialne izolacije na zdravje in življenje mladih, na žalost pa je veliko predlaganih rešitev usmerjenih v iskanje virtualnih rešitev in stikov na daljavo, namesto da bi iskali in razvijali dejavnosti, ki aktivno povezujejo deležnike v realnem, zdravem okolju, in omogočajo uspešno in enakovredno kakovostno sodelovanje vsem udeležencem.

Glede na to, da gre pri projektu ŠKL za izjemno uspešen koncept, ki bi ga v današnjem času, ko spet poskušamo uveljavljati povezovanje in druženje mladih v živo, še kako potrebovali, je pred nami velik izziv – kako pripraviti posodobljen, inovativen projekt za slovensko mladino. Pri tem se kaže velika možnost, pa tudi naloga za proučevalce zgodovinskega razvoja ŠKL in analize posameznih obdobj in rešitev ter priprave izhodišč za delo v prihodnje – saj bi bilo izjemno smiselno pripraviti dejavnosti, ki so se pokazale kot uspešne. Izjemna priložnost za to se pojavlja tudi v času, ko se pripravlja Bela knjiga o izobraževanju. Tudi z namenom in morda tudi s ciljem, da bi se našel kak minister ali ministrica, ki bi podprl nastanek takšnega ali podobnega koncepta in projekta v slovenskem šolstvu.

V Sloveniji je bilo v ŠKL vključenih več kot 300 osnovnih in srednjih šol in to v različnih obdobjih, različno dolgo in z različnimi dejavnostmi. Veliko šol je bilo vključenih v projekt ves čas in to so bile šole, ki so praviloma veljale za šole z največjo skrbjo za mlade, odličnimi rezultati in veliko stopnjo zadovoljstva in sreče vseh deležnikov (učenci, dijaki, pedagogi, starši, občani).

Želimo si, da bi na šolah izvedli raziskave, s katerimi bi ugotovili stanje v času delovanja šole v okviru ŠKL, pozitivne in negativne elemente, ocenili sedanje stanje in pripravili predloge za nove koncepte, rešitve in dejavnosti. Kot pomoč pri delu in razmišljanju s stališča organizatorjev na nacionalnem nivoju smo pripravili svoj pogled in oceno, kar bo verjetno pomagalo raziskovalcem na šolah, da bodo lahko dopolnili, korigirali in nadgradili ugotovitve v predloge novih rešitev.

Najprej želimo razložiti, zakaj smo se projekta ŠKL sploh lotili. Ideja za ŠKL se je porodila po osamosvojitvi Slovenije, ko smo po razpadu »jugoslovanskih« izobraževalnih konceptov in vrednot iskali nove poti in predvsem možnosti ter priložnosti za kakovostno udejstvovanje mladih in njihovih mentorjev na podlagi načela, da je vsak talentiran in sposoben na določenem področju, samo priložnost mu je treba dati. S tem je povezano tudi spoznanje, da ima vsak človek svoje posebne potrebe. Sistem to upošteva, prijazen je do vseh deležnikov in ne pozna izmeta ali »odpadkov«, logično vključuje vse in ne potrebuje posebnega etiketiranja posameznikov. Ob tem smo upoštevali tudi dejstvo, da želijo mladi delati samo konkretne in smiselne zadeve, ki so jim všeč, ter se želijo ob delu tudi veseliti in zabavati. S pregledom stanja po svetu in na osnovi izkušenj pri delu v šoli in športu smo ugotovili, da ustrezno organiziran in izvajan šolski šport predstavlja praktično edino možnost za uresničenje vizij in ciljev, ki smo si jih zastavili v ŠKL.

Na drugo mesto smo postavili zahtevo, šola naj ne bo samo priprava na življenje, temveč mora biti tudi sestavni del življenja v času med 8. in 16. uro, ko so starši v službah, in da naj mladim zagotovi vse, kar v tem času potrebujejo in česar jim doma ne morejo dati, skratka, varno bivanje, učenje in vzgojo, športne, kulturne in druge dejavnosti, počitek in prehrano. Popoldan pa naj bo namenjen družini, in ne prevažanju na prešteviline dejavnosti. Izhodišče je bilo tudi, da naj bi imeli vsi mladi v šoli vsak dan uro športnih in uro kulturnih dejavnosti. Takratni interes klubov, danes je na žalost podobno, je bil, da se v šoli izvedejo samo tekmovanja in testiranja, potrebna za pridobitev talentov za klub, za druge pa jim ni bilo mar.

Kot tretjo, zelo pomembno zahtevo smo postavili enakovredno sodelovanje deklet in fantov, zato smo pri vseh športnih tekmovanjih uvedli enakovredno zastopanje dekliških in fantovskih ekip ter skupno vrednotenje rezultatov. S tem smo zagotovili, da so začeli v šolah in klubih enakovredno upoštevati ženski šport, nastali so številni novi športni klubi, popolnoma na novo pa so nastale plesne in navijaške skupine, v katerih je vsako leto vadilo in tekmovalo nekaj tisoč članov, predvsem deklet. ŠKL je dala do zdaj največjo veljavo dekletom v slovenskem prostoru.

Redna šolska vadba mladih športnikov v izbranem športu (košarka, odbojka, nogomet, plesne in navijaške skupine ...) ter redna tekmovanja v domačih in drugih šolah so zagotavljali celoletno treniranje in pripravo kandidatov za šolsko ekipo iz višjih razredov, obenem pa so bili tudi velik motiv za redno vadbo nižješolcev. Samo zaradi ŠKL je v posameznih šolah redno vadilo po 100 in več mladih. Tekmovanja so bila organizirana kot športno-družabne in zabavne prireditve, ki so jih pripravili učenci in dijaki sami, v šolah je bilo vključenih tudi po 30 mladih (organizatorji, tehnična podpora in ureditev dvorane, voditelji, časomerilci ...). Na vsaki prireditvi so dobili možnost za nastop ansambli, pevci, posamezniki z zanimivimi točkami, šola pa je lahko

predstavila svojo dejavnost. Na prireditvah so prišli praktično vsi učenci in dijaki šole, pa tudi številni starši in krajanje. Prireditvah je imela protokol z igranjem državne himne in drugimi dejavnostmi, s katerimi smo v slovenski šport začeli ravno prek ŠKL uvajati kulturno vedenje in navijanje na prireditvah. Prireditvi sta sledila pogostitev in druženje učencev, dijakov, mentorjev in vodstev šol, pogosto pa so si gostje ogledali še krajevne znamenitosti. Velik prispevek ŠKL je, da so imele vse novozgrajene šolske telovadnice od časa nastanka ŠKL tudi tribune in so tako postale prireditvene dvorane.

Zelo pomemben del ŠKL so bile tudi medijske dejavnosti. Tedenska TV- in radijska oddaja, spletni portal ter mesečni ŠKL-časopis so bili osrednji mediji, vsaka šola pa je imela še svoje. Predvsem pa je imela svoje mlade novinarje, fotografe, oblikovalce, video in spletne mojstre, ki so pripravljali prispevke za svoje, lokalne in osrednje medije ŠKL ter izvajali medijsko predstavitev in promocijo svojih šol. Na ta način smo zagotovili, da je bilo delo mladih predstavljeno, na ta način tudi osmišljeno in upoštevano, šolam in tudi občinam pa smo omogočili predstavitev širši javnosti.

Na vsakem področju delovanja ŠKL smo imeli zaključne prireditve in tekmovanja, na katerih se je zbralo več tisoč gledalcev, prireditve pa smo neposredno prenašali na eni od večjih TV-postaj, predvajane pa so bile tudi na lokalnih postajah. Pri tem smo navdušili za delo v medijih, izobrazili in vzgojili številne mlade, ki so našli možnosti na več kot 150 TV- in radijskih postajah, ki so nastale v medijski eksploziji po letu 2000, na preštevilnih spletnih portalih in prireditvah, ki jih je bilo vsako leto nekaj sto.

Zelo pomembno je dejstvo, da smo v šole prek medijev in dogodkov smiselno uvajali sodobne tehnologije ter izobraževali mlade za njihovo koristno in varno uporabo. Tudi na podlagi spoznanj in potreb ŠKL po sodobnem izobraževanju je nastal IAM – Inštitut in akademija za multimedije, ki je danes vodilna izobraževalna institucija za višje- in visokošolsko izobraževanje v tem delu Evrope.

Na zaključnih prireditvah so dobili priznanja vsi udeleženci, posebne nagrade pa najboljši košarkarji, nogometaši, odbojkarji, plesalci, navijači, novinarji, fotografi ipd., pa tudi v celoti najuspešnejše šole. Praviloma so »svoje« šole nagradili tudi v lokalnem okolju, saj so bile ŠKL-šole ter njihovi učenci in dijaki uspešnejši od šol, ki pri tem niso sodelovale. V posebnem tekmovanju smo predstavili šolske bende, ki so nastopali tudi na prireditvah in v ŠKL-oddajah, njihove pesmi pa smo izdali na zgoščenki v več tisoč izvodih. Tako so mladi lahko spoznali in poslušali svoje vrstnike. Ob tem lahko samo pomislimo, kako pa je danes.

Zelo pomemben dosežek ŠKL je bil, da so ravnatelji in učitelji, pa tudi učenci in dijaki spoznali, da med njimi niso uspešni samo tisti, ki imajo dobre ocene pri glavnih predmetih, ampak da vsakdo na določenem področju izstopa, če mu damo možnost. Videli so, da k prepoznavnosti in ugledu šole enako ali še bolj prispevajo športniki, umetniki ... kot tisti, ki so najboljši v znanju, zato so v šoli zanje bolj poskrbeli in jim pomagali pri učenju. V šolah se je povečala stopnja zadovoljstva in sreče, kot se danes moderno označuje takšno stanje.

V ŠKL-šolah zato ni bilo težav s slabimi ocenami športnikov, nedisciplino, neopravičenim izostajanjem, drogo ipd., pri čemer pogosto prednjačijo tisti, ki imajo preveč energije in težko prenašajo »običajne« šole. V ŠKL-šolah je bilo tudi izmišljanje o res posebnih potrebah otrok bistveno manj, saj v taki šoli praktično vsak lahko uresniči svoje posebne želje in potrebe, zelo pomembna pa je tudi pozitivna korelacija med zadovoljstvom pri delu in dosežki ter učnim uspehom.

Takratne razmere so bile izjemno ugodne za novosti, želja po drugačnem, boljšem, mednarodno primerljivem, po možnostih dokazovanja in sodelovanja je ustvarila izjemno pozitivno klimo v družbi in pripravljenost zagotoviti mladim optimalne pogoje za izobraževanje in razvoj, ki je postala ena od glavnih družbenih vrednot. Tudi pokrovitelji, takrat še slovenska podjetja, so se z veseljem pridružili našemu projektu.

Kot smo omenili že v uvodu, pa želimo predstaviti tudi svoje mnenje o tem, zakaj je ŠKL leta 2018 zaključila delovanje. Osnovni problem je, da ŠKL iz projekta ni prešla v redni sistem slovenskega izobraževalnega sistema, v katerem bi našla svoje mesto v ciljnih in programih šol ter tudi ustrezno financiranje.

Omeniti je treba tudi občasne težave s športnimi klubi in zvezami, ki se oklepajo športnikov in jim pogosto tudi prepovedo, da se udeležujejo v drugih disciplinah. Tisti, ki je dober, je pač dober v večini športov. Vendar nam je uspelo doseči, da je v Sloveniji prevladalo stališče, da je za mladega športnika šola ključna in poleg družine osnovna celica ter da je treba za razvoj mladih delovati usklajeno, tudi s klubi, mladim pa omogočiti svobodno izbiro. Precej dela smo imeli s prepričevanjem, da je treba v klube enakovredno vključiti tudi dekleta in uspešno delovanje številnih ženskih športnih ekip kaže, da smo imeli kar precej uspeha.

Pri financiranju se je pojavil problem na dveh ravneh. Država Zavodu ŠKL, ki je vodil projekt, ni dala nobenega denarja, tako da je moral pridobiti vsa sredstva od pokroviteljev in oglaševalcev. Ta sredstva so se s povečanjem števila medijev in manjšo gledanostjo posameznega medija zmanjševala, obenem pa se je omejilo tudi oglaševanje določene hrane in pijače in drugih izdelkov za mlade in možnosti za prisotnost pokroviteljev v šolah. Zaradi istih razlogov so se zmanjšale tudi možnosti šol za pridobivanje pokroviteljev, vendar so občine z veseljem pomagale šolam, saj so se na ta način predstavili Sloveniji, le Ljubljana se sistemu ni priključila. Iz tega sledi sklep, da bi morala država in občine za šolski šport in prireditve zagotoviti sistemska sredstva, saj so praktično ukinjene možnosti za pridobivanje pokroviteljskih sredstev.

Praktično ves slovenski šport je finančno podhranjen, podobno velja za kulturo, klubski funkcionarji in trenerji se z nostalgijo spominjajo starih časov in skupaj s šolniki opozarjajo, da so mladi preveč za računalniki. Ker omenjam veliko težav, želim predstaviti še kakšno rešitev. ŠKL je nazorno pokazala, kako je s kombinirano športno-kulturno in družabno dejavnostjo v šoli, mogoče doseči spontano druženje in pripadnosti mladih, učiteljev, njihovih staršev in krajanov. Menimo, da bi bile izkušnje ŠKL lahko dragocena podlaga za nadaljno delo. Če pa ne, bodo starši ŠKL-jevci pripovedovali svojim otrokom, kako jim je bilo včasih lepo.

Vodstva šol, učitelji, profesorji in mentorji imajo v sodelovanju s starši izjemno pomembno vlogo in nalogo, da pripravijo mladim pogoje za kakovostno življenje, pot do tja pa je tudi proučevanje že obstoječih rešitev v Sloveniji in tujini, poznavanje trendov v svetu in seveda konkretno delo, pri čemer bodo mladi z veseljem sodelovali. Želimo, da bi profesorji zgodovine v sodelovanju s profesorji iz drugih strok pripravili zanimive raziskovalne in tudi razvojne projekte, v katere bi vključili učence, dijake in deležnike iz okolja in tako k popestritvi pouka in življenja tudi prispevali svoj ustvarjalni delež.

Zavod ŠKL je v pomoč proučevalcem in raziskovalcem izdal obsežno publikacijo in celovečerni film 1000 obrazov športa, na voljo pa so tudi podatki na spletni strani <http://www.skl.si/sport/> in v arhivih sodelujočih šol.

Summary

The ŠKL (School Basketball League) started competitions and events in 1995, and the idea for the League was born shortly after Slovenia's independence, while looking for new ways and opportunities for quality participation of young people and their mentors.

Over 300 primary and secondary schools in Slovenia have been involved in the League at different times. Regular school training of young athletes in their chosen sport (basketball, volleyball, football, dance and cheerleading groups, etc.), as well as regular competitions at home and in other schools, provided year-round training and preparation for the senior school team, and were also a great motivation for the regular training of junior school pupils. The League alone resulted in 100 or more young people training regularly in individual schools. The competitions were organised as sports, social and entertainment events, organised by the pupils themselves, with up to 30 young people involved in each school (organisers, technical support and hall set-up, presenters and many others). At each event, ensembles, singers and individuals were given the opportunity to perform, and the school was able to showcase its activities. Media activities were also an important part of the School's activities (weekly TV and radio broadcasts, a web portal and a monthly School magazine, etc.).

The League ended its activities in 2018 for several reasons, the main one being that it did not move from a project to the mainstream of the Slovenian education system, but depended on donated funds from project sponsors and advertisers.

After the coronavirus epidemic, it seems that this successful project should be re-established with updated and innovative content for Slovenian youth. In this context, research assignments by young historians with an insight into the past will be welcome, from which guidelines for the future can also be drawn.

Viri in literatura

1. Arhiv ŠKL med letoma 1995 in 2018.

Andreja Zupanec Bajželj

višja kustosinja, Muzej novejše zgodovine Slovenije

E: andreja@muzej-nz.si T: 01 30 09 624

V ČEVLJIH ZMAGOVALCEV: SLOVENKE IN SLOVENC TER NJIHOVI ŠPORTNI DOSEŽKI

Dejstvo, da smo Slovenci športni narod, potrjujejo polna športna igrišča, športne dvorane in vadbišča. Slovenski športniki pa dosegajo najvidnejše uspehe v domala vseh športnih panogah. Letos mineva tudi trideset let od uspehov slovenskih športnikov, ki so na POI v Barceloni 1992, osvojili prva olimpijska odličja za samostojno Slovenijo.

Muzej novejše zgodovine Slovenije, kljub dejstvu, da v slovenskem prostoru ni primarna institucija, ki bi svoje poslanstvo usmerjala na področje športa, leto 2022 posveča športu. V središče osrednjega razstavnega projekta, ki nosi naslov V čevljih zmagovalcev: Slovenke in Slovenci ter njihovi športni dosežki, postavlja posameznike in posameznice, uspešne slovenske športnike ter njihove najvidnejše športne trenutke zadnjih tridesetih let. Poleg posameznikovih zgodb razstavo dopolnjujeta še dva elementa. To so športni rekviziti in oblačila, s pomočjo katerih so športniki osvajali odličja ter spomini in citati, ki nakazujejo njihove poti do tako zelenih uspehov. Razstava je vsebinsko razdeljena na pet večjih tematskih sklopov. V prvem prostoru obiskovalcem predstavimo nekaj največjih slovenskih športnih imen, legend. Leto 1991, in z njim nastanek samostojne države, obiskovalca nato popelje v osrednji del razstave. Le-ta ponuja pregled športnih dosežkov zadnjih enaintridesetih let. Posamezne športne discipline so razporejene v štiri večje tematike: strmine, ekipni športi, vodni športi ter panoge, kot so atletika, orodna telovadba, borilne veščine in strelstvo. Obiskovalce k aktivnosti spodbujajo posamezni interaktivni elementi, ki so razporejeni skozi celotno razstavo.

Razstava zagotovo ponuja prostor za nadgradnjo in napredovanje, saj je bilo treba v množici uspehov večkrat sprejeti tudi kakšno neljubo odločitev. Nas pa veseli, da so h končni podobi razstave, s svojimi predmeti in poudarki prispevali tudi športniki sami. Vsakdo od pozvanih je glede na čas in razpoložljivost dodal svoj kamenček k razstavi, za kar smo športnikom izjemno hvaležni. Želimo si, da je dana razstava razumljena tudi kot poziv k ureditvi stalnega razstavnega prostora, ki bo športnikom in njihovim dosežkom dal primerno mesto tudi v slovenski kulturi.

Ključne besede: šport, športni dosežki, razstava, zgodovina.

NAMESTO UVODA

Dejstvo, da smo Slovenci športni narod, potrjujejo polna športna igrišča, zapolnjene gorske in hribovske kočice, polne športne dvorane in vadbišča. Udejstvovanje v športu potrjujejo tudi zanimivi statistični podatki, ki jih beleži Statistični urad Republike Slovenije. S športom se je v letu 2017 najmanj 5 ur na teden ukvarjalo skoraj 40 odstotkov prebivalcev Slovenije.¹ Od leta 2017 v Slovenijo letno uvozimo več kot 80.000 koles, od tega zgolj v letu 2020 16.400 električnih.²

Trendi rekreativnega ukvarjanja s športom se seveda spreminjajo. Nanje v določeni meri vpliva starost, stopnja fizične pripravljenosti in tudi finančna sredstva, ki smo jih ljudje pripravljeni vložiti v to. Eden od trendov, zlasti pri mladih, so tudi uspehi, ki jih na športnih igriščih, telovadiščih in različnih športnih stezah dosegajo slovenski športniki in športnice. Če kdaj, smo namreč Slovenci in Slovenke enotni vedno, ko pred malimi ekrani ali s polnih športnih tribun dodamo svoj navijaški prispevek h končnemu uspehu športnika/športnice. Tako je npr. kar dve uri trajajoč kolesarski kronometer na OI v Tokiu, na katerem je Primož Roglič osvojil zlato olimpijsko medaljo, kljub dopoldanskemu in dopustniškemu času³ preko televizijskih ekranov v povprečju spremljajo 140.000 posameznikov oz. kar 61 odstotkov takratnih gledalcev RTV Slovenije.⁴ S podobno vnemo so po celotni Sloveniji spremljali tudi olimpijske boje slovenske košarkarske reprezentance, kjer je delež televizijskih gledalcev nad četrtem letom starosti presegel 70-odstotni delež.⁵

V obdobju samostojne Slovenije so se športnice in športniki udeležili sedemnajstih olimpijskih iger, na katerih so osvojili 52 odličij. Ob 23 bronastih in 17 srebrnih je kar 12-krat zadonela slovenska himna.⁶ Olimpijskih odličij nam ni uspelo doseči zgolj na treh zimskih olimpijskih igrah, izkupički preostalih olimpijskih iger pa so bili osvojeni različni kompleti medalj. Tako so slovenski reprezentanti na zadnjih zimskih OI v Pekingu osvojili sedem olimpijskih odličij, Slovenija pa je med 28 državami, ki so stale na zmagovalnem odru ob koncu tekmovanja zasedla 15. mesto.⁷

Prvega avgusta je minilo trideset let od osvojenih prvih olimpijskih odličij v samostojni Sloveniji. Gre za osvojitve dveh bronastih medalj, ki sta jih na POI v Barceloni leta 1992 osvojila dvojec brez krmarja, v katerem sta veslala Iztok Čop in Denis Žvegelj, ter naslednji dan še četverec brez krmarja, z veslači Milanom Janšo, Janezom Klemenčičem, Sašem Mirjaničem in Sadikom Mujkičem.⁸ Od leta 2020 naprej je športu in v znak spoštovanja izjemnih športnih dosežkov Državni zbor RS razglasil 23. september za državni praznik dan slovenskega športa.⁹ Izbrani dan je posvečen osvojitvi dveh zlatih medalj na POI v

1 <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9728>, 19. 8. 2022.

2 <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10440>, 19. 8. 2022.

3 Moški kronometer je bil na sporedu 28. 7. 2021, ob 7. uri. Edini slovenski tekmovalec Primož Roglič se je na cesto podal ob 9.01 uri. Več na: <https://www.rtvlo.si/sport/oi-2020/sporti/kolesarstvo/primo-z-roglic-bo-kronometer-v-sredo-zacel-ob-9-01/588897>, 20. 8. 2022.

4 Vir: RTV Slovenija iz raziskave AGB Nielsen Media Research, panelni vzorec 450 gospodinjev, starost nad 4. letom, gledanost v živo in z zamikom v istem dnevu.

5 Košarkarsko tekmo med Slovenijo in Francijo, ki je potekala 5. 8. 2021, si je v povprečju ogledalo kar 26,6 % oz. 505.500 posameznikov, ki so bili v času tekme pred televizijskimi zasloni. Košarkarska tekma s Francijo je tako bila najbolj gledana vsebina v letu 2021 na TV Slovenija. Vir: Prav tam.

6 <https://www.olympic.si/olimpijski-wiki/olimpijske-igre>, 23. 8. 2022.

7 <https://www.sta.si/v-srediscu/olimpijske-igre-pekings>, 23. 8. 2022.

8 <https://www.olympic.si/dogodek/63>, 24. 8. 2022.

9 <https://danslovenskegasporta.si/>, 24. 8. 2022.

Sydneyju, ko so v razmaku zgolj nekaj ur medalje osvojili trije slovenski športniki: veslača Iztok Čop in Luka Špik v dvojnem dvojcu ter strelec Rajmond Debevec. »Pred mojo tekmo me je trener vprašal, ali že vem, kaj sta naredila veslača, ki sta v Avstraliji veljala za favorita. Ne, sem mu odgovoril ... Povej mi samo, ali se lahko sprostim. Lahko se, je dejal, in tako mi je z ramen padlo nekaj bremena,«¹⁰ se občutkov pred tekmo danes spominja olimpijonec Rajmond Debevec.

Najuspešnejša slovenska udeleženka olimpijskih iger je alpska smučarka Tina Maze, ki je v svoji karieri ob 26 zmagah v svetovnem pokalu¹¹ osvojila še dve srebrni in dve zlati olimpijski odličji. Zgolj del v članku izpostavljenih uspehov so slovenski športniki in športnice z odličnimi nastopi dopolnjevali še na svetovnih in evropskih prvenstvih. Pri tem ne smemo spregledati niti uspehov parašportnikov in parašportnic,¹² ki so v obdobju samostojne države osvojili triindvajset olimpijskih odličij, ter slovenskih reprezentanc v moštvenih športih, ki so z naslovi evropskih prvakov,¹³ evropskih podprvakov¹⁴ ter z uvrstitvami na evropska in svetovna prvenstva¹⁵ ter olimpijske igre neprekinjeno navduševali svoje navijače in jim dokazovali, da trdo delo in odločnost prinašata uspehe. Prav dani uspehi so Muzej novejše zgodovine Slovenije spodbudili k odločitvi, da letošnji osrednji razstveni projekt posveti slovenskemu športu z osrednjim vprašanjem: »Kako je stati v čevljih zmagovalcev?«.

MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

Muzej novejše zgodovine Slovenije v slovenskem prostoru ni primarna institucija, ki bi svoje poslanstvo evidentiranja, pridobivanja, hranjenja in raziskovanja ter promoviranja gradiva slovenske novejše zgodovine usmerjala na področje športa. Osrednjo vlogo na tem področju izpolnjuje Muzej športa¹⁶, ki ga s svojim delovanjem dopolnjujeta še Fakulteta za šport na pedagoškem področju ter Olimpijski komite Slovenije, ki svojo promocijsko dejavnost opravlja v okviru delovanja slovenskega olimpijskega izobraževalnega centra.¹⁷ Kljub temu je tudi naš muzej tesno povezan z različnimi športnimi temami. V zadnjem obdobju smo sprejeli dve športni donaciji: zapuščino alpinista in vodje kar šestih himalaj-

10 <https://siol.net/sportal/sportal-plus/kmalu-bo-50-let-od-prvega-strela-o-upokojitvi-pa-se-ne-razmislja-525526>, 25. 8. 2022.

11 Tina Maze je v svoji športni karieri osvojila štirinajst zmag v veleslalomu, po štiri zmage v slalomu in smuku ter tri v superkombinaciji. Svojo prvo zmago v svetovnem pokalu je osvojila 26. oktobra 2002 v veleslalomu v Söldnu, v sezoni 2012/2013 pa je nanizala enajst zmag in se z rekordnim seštevkom točk (2414 točk) osvojenih zgolj v eni sezoni zapisala v svetovno zgodovino alpskega smučanja. Dostopno na: <http://www.tina-maze.com/>, 25. 8. 2022.

12 Prva paraolimpijada je potekala leta 1960 v Rimu. Gre za vrhunsko tekmovanje za osebe z ovirami gibanja ter za slepe in slabovidne, ki poteka neposredno po olimpijskih igrah. Oznaka para tako pomeni paralelno, vzporedno in ni oznaka, ki bi pomenila, da so udeleženci paraplegiki. Prva paraolimpijska odličja v samostojni Sloveniji so paraolimpijci osvojili že na POI v Barceloni leta 1992, kjer je dve zlati odličji v metu diska in suvanju krogle C7 osvojil atlet Franjo Izlakar, uspeh pa je ravno tako v suvanju krogle THW5 z bronasto medaljo dopolnila atletinja Dragica Lapornik. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/sport/paraolimpijske-igre/paraolimpijske-igre-2020/zgodovina/591522>, 26. 8. 2022.

13 Septembra 2017 je slovenska košarkarska reprezentanca na evropskem prvenstvu z odličnimi tekmami in s končno zmago nad reprezentanco Srbije s 93 : 85 osvojila naslov evropskih prvakov. Več o dogodku v: Jerič, S. Čista desetka, str. 11–15.

14 Končno drugo mesto in naslov evropskih podprvakov so tretjič zapored na zadnjih štirih evropskih prvenstvih osvojili slovenski odbojarski reprezentanti. Zaključni boji so potekali na Poljskem. Več o dogodku v: Jerič, S. Čista desetka, str. 49–51.

15 Slovenski nogometni reprezentanci se je na svetovno prvenstvo v nogometu uspelo uvrstiti dvakrat. Prvič leta 2002, in sicer na SP na Japonskem in Južni Koreji ter leta 2010 z uvrstitvijo na SP v Južni Afriki. Več o dogodkih v: Jerič, S. Čista desetka, str. 101–105.

16 Muzej športa je bil ustanovljen 20. aprila 2000, novembra 2001 pa je začel delovati v prostorih na Kopitarjevi 4 v Ljubljani, od 1. februarja 2022 poteka pridružitve Muzeja športa k Slovenskemu šolskemu muzeju. Več o muzeju: <http://museums.si/sl-si/Domov/Muzeji/Muzej?id=10193>, 27. 8. 2022.

17 Več informacij: <https://www.olympic.si/olimpijski-wiki/slovenski-olimpijski-izobrazevalni-center>, 28. 8. 2022.

skih odprav Aleša Kunaverja ter gradivo pomembnega telesnokulturnega in športnega funkcionarja Tomaža Levovnika.¹⁸ Našim obiskovalcem smo športno tematiko поблиže osvetlili tudi s tremi manjšimi razstavnimi projekti. Ob 40. obletnici olimpijskih iger v Münchnu leta 1972 smo preko fotografskih posnetkov, ki jih je posnel fotoreporter Edi Šelhaus, osvetlili olimpijsko dogajanje in športne uspehe takratne jugoslovanske odprave.¹⁹ Enako smo s pomočjo ohranjenih fotografij ob gostovanju evropskega prvenstva v košarki v Sloveniji leta 2013 pripravili pregled svetovnega prvenstva v košarki leta 1970. Na prvenstvu, ki je potekalo v Ljubljani, je takratna jugoslovanska reprezentanca osvojila naslov svetovnih košarkarskih prvakov. Člana zmagovalnega moštva sta bila tudi košarkarja slovenskega rodu, kapetan Ivo Daneu in Aljoša Žorga. Zaključni košarkarski boji so poskrbeli za številne nepozabno športno lovoriko. Obiskovalci so namreč zaključno tekmo z reprezentanco ZDA proslavili z napisom »Luna vaša, zlata naša!«, zapis pa se je za vedno zapisal v športno zgodovino.²⁰ Šport in uspehe športnikov smo kot enega vidnejših elementov mlade slovenske države obeležili tudi v sklopu razstave Republika Slovenija 30 let, ki jo je muzej pripravil leta 2021. Ob obravnavi številnih ekonomskih, gospodarskih in družbenih tematik, ki so Slovenijo zaznamovale v obdobju zadnjih tridesetih let, smo snovalci razstave kot eno najbolj povezovalnih tem predstavili ravno šport. Zaradi vsebinskih in zlasti prostorskih omejitev smo morali šport osredičiti zgolj na prikaz dosežkov slovenskih športnikov na olimpijskih in paraolimpijskih igrah. Prijetno nas je presenetil odziv obiskovalcev na razstavo, ki je poskrbela tudi za obujanje prijetnih spominov na športna zmagoslavja. Odziv obiskovalcev je bil povod za odločitev muzeja, da tematiko športa poglobi ter pripravi večji razstavni projekt.

V ČEVLJIH ZMAGOVALCEV: SLOVENKE IN SLOVENCİ TER NJIHOVI ŠPORTNI DOSEŽKI

Razstava, ki je nastala v letošnji jeseni, predstavlja osrednji razstavni projekt muzeja. V središče zgodbe postavlja posameznike, uspešne slovenske športnike, dobitnike evropskih, svetovnih in olimpijskih odličij. Ob osrednji zgodbi izpostavljam tudi nekatere vidnejše športne trenutke, ki so se s svojo enkratnostjo zapisali v spomin večine javnosti. Nastala je razstava, ki v ospredje postavlja tri stvari: lovorike posameznih športnikov, ki so na evropskih in svetovnih prvenstvih posegli po najvišjih mestih, športne rekvizite in oblačila, s pomočjo katerih so se dosegali uspehi ter spomine in citate športnikov ob doseženih uspehih. Razstavo dodatno dopolnjujejo še interaktivni elementi, preko katerih v čevlje športnikov stopijo tudi obiskovalci sami.

Zgodbo razstave tvori pet večjih tematskih sklopov, ki so se oblikovali tudi glede na razstavni prostor, s katerim razpolaga muzej. V uvodnem prostoru tako obiskovalcem sprva predstavimo nekaj največjih slovenskih športnih imen. Gre za izbor 35 športnikov, ki so svoje športne zgodbe pisali še pred uradnim nastankom samostojne države. Njihovi dosežki predstavljajo temelj slovenske športne zgodovine in so odličen pokazatelj, da Slovenci smo in zmoremo biti uspešni kot športni narod.

¹⁸ Več o donaciji in obsegu zbirke si lahko preberete na: <https://www.muzej-nz.si/si/blog/kabinet-cudez/1478-O-donaciji-gospoda-Toma-Levovnika>, 19. 8. 2022.

¹⁹ <https://www.muzej-nz.si/si/razstave/arhiv-razstav/1007-Munchenski-olimpijski-utrinki-1972>, 22. 8. 2022.

²⁰ Več o razstavi in dogajanju na SP v košarki leta 1970: <https://www.muzej-nz.si/si/razstave/arhiv-razstav/997-Kosarka-1970-Luna-vasa-zlata-nasa>, 19. 8. 2022.

Leto 1991, in z njim nastanek samostojne države, obiskovalca popelje v osrednji del razstave, ki ponuja pregled športnih dosežkov zadnjih enaintridesetih let. Zgodbo prvega razstavnega prostora oblikujejo športne discipline, ki so povezane s strminami. Preko kratkih opisov predstavljamo različne zimske športe. Izpostavljamo rekordni sezoni v alpskem smučanju in smučarskih skokih, aktualne svetovne in olimpijske prvake ter dobitnike kristalnih globusov. Njihove zgodbe dopolnjujejo še zgodbe iz resničnih skalnatih sten, ko se z vzponi dotaknemo uspehov slovenskega alpinizma ter športnega plezanja. Mala plezalna stena, umeščena na razstavo, nagovarja obiskovalce, da se še sami preizkusijo na enem od najtežjih odsekov trboveljskega dimnika, ki je oktobra 2020²¹ postal prava plezalna stena in izziv eni najbolj uspešnih športnih plezalk vseh časov. Prvi prostor dopolnjujejo še športni dosežki v cestnem kolesarstvu ter motociklizmu, kjer se dotaknemo tudi adrenalinskih športov.

Drugi razstavni prostor na razstavi posvečamo predstavitvi petih največjih ekipnih športov, in sicer košarki, rokometu, odbojki, nogometu in hokeju. Prek odličnih sodelovanj s krovnimi zvezami so v osrednji razstavni vitrini na ogled najprestižnejše osvojene lovorike: pokal evropskih košarkarskih prvakov iz leta 2017, pokal evropskih podprvakov v odbojki iz leta 2019, plakete in spominska odličja ter medalje. Vitrino dodatno dopolnjujejo podpisane žoge, različni športni dresi in copati največjih ekipnih športnih zvezdnikov. Besedilni del razstave tvorijo opisi najpomembnejših tekmovanj, katerih del so bile tudi slovenske reprezentance. V prostoru smo načrtovali tudi navijaški kotiček, kjer lahko prek zvokov slovenskih športnih komentatorjev obiskovalci preizkusijo svoj spomin in sluh. Najiminenitnejši predmet razstave predstavlja državna zastava predsednika države Boruta Pahorja, podpisana s strani številnih slovenskih športnih asov.

Po predstavitvi ekipnih športov sledijo panoge povezane z vodo. Naslovnice športnih revij so v poletnih mesecih polnili izjemni dosežki. Slovenija je dobila evropskega prvaka v kanuju na divjih vodah, na prvenstvu v Augsburgu se je naslova ekipnega svetovnega prvaka razveselila slovenska moška reprezentanca v kanuju, kajakašice pa so postale svetovne podprvakinje. Neposredno z vodo sta povezana še dva športa: jadranje in veslanje. Prav blejski veslači so pred tridesetimi leti bili prvi, ki so Republiki Sloveniji priveslali prvi olimpijski medalji. Za obiskovalce smo v sodelovanju z Univerzitetnim rehabilitacijskim inštitutom Soča pripravili še prikaz pravih tehnik plavanja in veslanja, preizkusijo pa se lahko še v izzivu čisto pravega potopa na vdih.

Zadnji razstavni prostor ponuja možnost za nova raziskovanja. Predstavljeni so najvidnejši rezultati na področju atletike, obiskovalcem so na voljo tudi atletski rekviziti. Z zgodbami se posvetimo še uspehom na področju tenisa, namiznega tenisa, športnega plesa in strelstva. Svoj sklop tvorijo še borilne discipline boks, judo in ju jitsu. Pravi športni izziv za obiskovalce je umeščen na konec razstave. To je predstavitev orodne telovadbe, ki z umestitvijo male bradlje na razstavo vabi obiskovalce, da izvedejo nekaj čisto pravih orodnih elementov.

Kako je torej stati v čevljih zmagovalcev? Če v spomin priključimo zgolj športne trenutke, ki so se končali z zmago ali zgodbo o uspehu, bi verjetno zaključili z besedo odlično. Najuspešnejše športnike povezuje izjemno močna motivacija in goreča želja, dosežen uspeh pa je večkrat splet tudi srečnih naključij. A če bi ob nastopih športniki zgolj zmagovali, bi bil šport dokaj dolgočasna aktivnost. Nepredvidljivost je tisto, kar športu daje dodaten čar, zgodbo.²²

²¹ <https://siol.net/sportal/drugi-sporti/janja-in-domen-na-trboveljskem-dimniku-preplezala-najdaljo-umetno-plezalno-smer-na-svetu-video-544441>, 25. 8. 2022.

²² Jerič, Čista desetka, str. 136.

Enako je tudi z razstavnimi projekti. Začne se z idejo, razvije se v projekt, realizacija je dostikrat odvisna od številnih dejavnikov. Veseli nas, da so h končni podobi razstave s svojim sodelovanjem ogromno pripomogli ravno športniki. Vsakdo od pozvanih je glede na čas in razpoložljivost prispeval svoj delček k skupni razstavi. In to je še ena skupna točka uspešnih športnikov. Odklonilnega odgovora namreč nismo slišali. Razstava, ki je na ogled, zagotovo ponuja tudi še prostor za nadgradnjo in napredovanje. Omejeni tako s prostorom kot časom, smo morali izpustiti marsikaterega posameznika/posameznico. Izpustili smo tudi tekmovanja in dosežke na svetovnih, sredozemskih, mediteranskih igrah, državna tekmovanja in tekmovanja v nižjih mladinskih sekcijah. A dosežki zadnjih enaintridesetih let, v skorajda vseh športnih panogah, nas lahko navdajo s ponosom. Prav zagotovo so in ostajajo športniki ter njihovi uspehi eden od največjih promotorjev in ambasadorjev države in naroda. Dana razstava naj bo tako razumljena tudi kot poziv k ureditvi stalnega razstavnega prostora, ki bi tako na profesionalni kot tudi na pedagoški ravni strokovno in predano obravnaval športne dosežke ter dal športu primerno mesto tudi v kulturi.

Summary

This year marks thirty years since Slovenian athletes won the first Olympic medals for an independent Slovenia at the 1992 Summer Olympics in Barcelona. At the same time, it is also one hundred and ten years since Rudolf Cvetko, the first Slovenian, won silver in the team sabre event at the 1912 Olympic Games in Stockholm as a member of the Austrian fencing team. The Museum of Contemporary History of Slovenia is using sport as the central exhibition theme for 2022 to mark these anniversaries. The story focuses on individuals, successful Slovenian athletes and their most prominent sporting moments of the last thirty years. The exhibition is further complemented by interactive elements that allow visitors to step into the shoes of the athletes themselves.

Viri in literatura

Literatura

1. RTV Slovenija iz raziskave AGB Nielsen Media Research, panelni vzorec 450 gospodinjev, starost nad štiri leta, gledanost v živo in z zamikom v istem dnevu.
2. Jerič, Slavko: Čista desetka. Desetletje izjemnih športnih junakov, dosežkov in zgodb 2011–2020. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2021.

Elektronski viri

1. Statistični urad Republike Slovenije - Prebivalci Slovenije smo zagrizeni športniki. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9728>, 19. 8. 2022.
2. Statistični urad Republike Slovenije – Uvoz koles večji kot pred desetletjem, vse bolj priljubljena tudi električna kolesa. Dostopno na: <https://www.stat.si/statweb/News/Index/10440>, 19. 8. 2022.
3. Jerič, Slavko: Primož Roglič bo kronometer v sredo začel ob 9.01. Dostopno na: <https://www.rtvlo.si/sport/oi-2020/sporti/kolesarstvo/primoz-roglic-bo-kronometer-v-sredo-zacel-ob-9-01/588897>, 20. 8. 2022.
4. Olimpijski komite Slovenije – Olimpijske igre. Dostopno na: <https://www.olympic.si/olimpijski-wiki/olimpijske-igre>, 23. 8. 2021.
5. Slovenska tiskovna agencija – ZOI Peking 2022. Olimpijske igre za zgodovino. Dostopno na: <https://www.sta.si/v-srediscu/olimpijske-igre-pekings>, 23. 8. 2022.
6. Olimpijski komite Slovenije – POI Barcelona 1992. Dostopno na: <https://www.olympic.si/dogodek/63>, 24. 8. 2022.
7. Dan slovenskega športa. Dostopno na: <https://danslovenskegasporta.si/>, 24. 8. 2022.

8. Kavčič, Simon. Kmalu bo 50 let od prvega strela, o upokojitvi pa še ne razmišlja. Dostopno na: <https://siol.net/sportal/sportal-plus/kmalu-bo-50-let-od-prvega-strela-o-upokojitvi-pa-se-ne-razmislja-525526>, 25. 8. 2022.
9. Tina Maze, Team to aMaze. Dostopno na: <http://www.tina-maze.com/>, 25. 8. 2022.
10. Paraolimpijske igre. Prvi interaktivni multimedijski portal, MMC RTV Slovenija. Dostopno na: <https://www.rtvlo.si/sport/paraolimpijske-igre/paraolimpijske-igre-2020/zgodovina/591522>, 26. 8. 2022.
11. Museums.Si. Muzej športa. Dostopno na: <http://museums.si/sl-si/Domov/Muzeji/Muzej?id=10193>, 27. 8. 2022.
12. Olimpijski komite Slovenije – Slovenski olimpijski izobraževalni center. Dostopno na: <https://www.olympic.si/olimpijski-wiki/slovenski-olimpijski-izobrazevalni-center>, 28. 8. 2022.
13. Muzej novejše zgodovine Slovenije - Kabinet čudes. O donaciji gospoda Toma Levovnika. Dostopno na: <https://www.muzej-nz.si/si/blog/kabinet-cudez/1478-O-donaciji-gospoda-Toma-Levovnika>, 19. 8. 2022.
14. Muzej novejše zgodovine Slovenije–Arhiv razstav. Münchenski olimpijski trenutki. Dostopno na: <https://www.muzej-nz.si/si/razstave/arhiv-razstav/1007-Munchenski-olimpijski-utrinki-1972>, 22. 8. 2022.
15. Muzej novejše zgodovine Slovenije - Arhiv razstav. Košarka 1970. Luna vaša, zlata naša. Dostopno na: <https://www.muzej-nz.si/si/razstave/arhiv-razstav/997-Kosarka-1970-Luna-vasa-zlata-nasa>, 19. 8. 2022.
16. Teran Košir, Alenka: Spektakel: Janja in Domen preplezala trboveljski dimnik # video. Dostopno na: Sportal, SIOL NET, <https://siol.net/sportal/drugi-sporti/janja-in-domen-na-trboveljskem-dimniku-preplezala-najdaljo-umetno-plezalno-smer-na-svetu-video-544441>, 25. 8. 2022.

Komisija za delo zgodovinskih krožkov pri ZPMS

ZLATA PRAVILA

ZLATA PRAVILA SESTAVLJANJA RAZISKOVALNIH NALOG

Raziskovalna naloga je skupno delo mladih raziskovalcev, ki pod mentorskim vodstvom naredijo prve korake na področju raziskovanja preteklosti. Namen naloge je spodbujanje uvajanja v raziskovalno delo, spoznavanje metodologije dela, literature in virov ter usmerjanje k naklonjenosti do širokega področja kulturne dediščine.

1. Obseg pisnega izdelka naj bo skupaj z grafičnim gradivom (tabele, grafikoni, fotografije ...) 20 do 30 strani, besedila 30.000 do 40.000 grafičnih znakov. Format strani A4, zvezanih s spiralo. Na naslovnici naj bosta poleg raziskovalne teme in posebnega naslova raziskave tudi ime in kraj šole. Na eno od prvih strani sodijo tudi ime, priimek in delovno mesto mentorja ter obvezna navedba avtorjev raziskave (učenk in učencev) z navedbo njihove starostne skupine – razreda.
2. Vsak zgodovinski krožek z enim mentorjem praviloma predloži le eno raziskavo. Namen programa je skupinski izdelek mladih raziskovalcev. Če učenci opravijo več ločenih raziskav, so vendar te toliko sorodne (na isto razpisano temo), da jih je mogoče povezati v eno zgodbo. Komisija je pripravljena v ocenjevanje sprejeti le predhodno dogovorjene in dobro utemeljene izjeme.
3. Nalogi mora biti dodano kratko poročilo mentorja, kjer naj bodo na kratko popisani potek dela in posebne značilnosti ter predstavljeni tudi učenci, ki so nalogo delali (starost, razred).
4. Raziskovalna naloga mora biti sestavljena smiselno: utemeljitev izbrane teme, načrt in metode raziskovalnega dela, potek raziskave in posamezni rezultati dela, skupne ugotovitve in sklep, priloge, sezname (posebej tudi uporabljene literature in virov), kazalo. Vsebina raziskovalne naloge naj bo podana smiselno, pregledno, povzeti in v zaokroženi obliki naj bodo izpeljani tudi izsledki raziskave.
5. Iz besedila mora biti jasno razvidno, od kod je informacija, ki jo navajate. Za ta pojasnila uporabite opombe. Opombe morajo biti pisane enotno, priporočljive so opombe pod črto na vsaki strani (fotnote). Na koncu besedila je obvezen seznam literature ter arhivskih, časopisnih, ustnih in drugih virov. V seznamu navedete **za literaturo**: priimek in ime avtorja, naslov dela ter kraj in leto izida (npr.: Studen Andrej, *Rabljev zamah*, Ljubljana 2004). V opombah pa je dovolj navesti le priimek avtorja, naslov (lahko skrajšan) in stran, na kateri je navedeni podatek (npr.: Studen, *Rabljev zamah*, str. 15). Če gre za članek pa v seznamu literature dodate še revijo ali zbornik, v katerem je bil članek objavljen (npr.: Gomiršek Tanja, Materialne razmere briških otrok v 19. stoletju, *Kronika*, 2012, št. 2 ali npr.: Habinc Mateja, Spominski predmeti in ohranjanje spomina, *Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*, Ljubljana 2013). Pri citiranju **arhivskih virov** navedete ustanovo,

ki vir hrani, ime fonda ali zbirke in št. tehnične enote oz. signaturo (npr.: (ZAL) Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 258, Splošno žensko društvo). V opombah lahko za ustanovo uporabite že uveljavljeno kratico, ki pa jo v seznamu navedete v oklepaju pred imenom ustanove (kot v zgoraj navedenem primeru), v sprotnih opombah pa navedete tudi naslov dokumenta (npr.: ZAL, LJU 3258, fasc. 2, Zapisnik z dne 12. 1. 1950). Pri **dokumentarnem gradivu** pa ime ustanove ali osebo, ki vir hrani in ime dokumenta (npr.: Osnovna šola Draga Bajca Vipava, Šolska kronika 1859–1919, ali npr.: Jože Pokorn, Družinski arhiv, mrliški list – zasebna last).

Pri časopisnih in objavljenih (izdanih) virih mora citat vsebovati naslov časopisa, priimek in ime avtorja (če je znan), naslov dela, številko, datum ali leto izida in stran (npr.: Jutro, Lakota v Indiji je vedno hujša, št. 41, 18. 10. 1943, str. 1 oziroma npr.: Uradni list Ljudske republike Slovenije za leto 1947, 4. 1. 1947, št. 1. Pravilniki, navodila, odredbe in odločbe ministrstev vlade Ljudske republike Slovenije, čl. 8, str. 2).

Ne pozabite navesti tudi **ustne vire**: priimek in ime, starost osebe ter leto, ko je posredovala podatke, kot tudi, kdo hrani zapis posredovanih podatkov (če želi oseba ostati anonimna, se jo predstavi le s kraticami).

Pri navajanju **vsebin, ki so dostopne na svetovnem spletu**, citiramo v izvorni digitalni obliki, kar pomeni, da citirate, kot je navedeno v spodnjih primerih, pri čemer morate dodati, da je citirana digitalna oblika, dostopna na svetovnem spletu – naslov portala (z URL naslovom/enoličnim krajevnikom vira in datumom dostopa), npr:

- Jutro, Lakota v Indiji je vedno hujša, št. 41, 18. 10. 1943, str. 1. Dostopno na: Digitalna knjižnica Slovenije - dLib.si, <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PFESGHF6/?query=%27source%3d%C4%8Dasopisje%40AND%40srel%3dJutro+%28Ljubljana.+1931-1943%29%27&browse=%C4%8Dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1&pageSize=25>, 10. 2. 2014.
- Jeraj Mateja, Slovenke na prehodu v socializem, Ljubljana 2005. Dostopno na: Zgodovina Slovenije — Sistory, <http://sistory.si/SISTORY:ID:873>, 29. 9. 2010.

Citiranje gradiv, dostopnih na svetovnem spletu – primeri

- R. K.: Tino spomin na Črno gnal do olimpijskega naslova. Dostopno na: Tino spomin na Črno gnal do olimpijskega naslova: Prvi interaktivni multimedijijski portal, MMC RTV Slovenija, <http://www.rtv slo.si/sport/oi-2014/alpsko-smucanje/tino-spomin-na-crno-gnal-do-olimpijskega-naslova/329705>, 12. 2. 2014.
- Anton Korošec - Wikipedija, prosta enciklopedija, http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Koro%C5%A1ec, 10. 2. 2014.
- Statistični urad Republike Slovenije - Dinamični preračuni, http://www.stat.si/indikatorji_preracun.asp, 20. 3. 2013.

6. **Priloženo slikovno gradivo** mora biti opremljeno tako, da je jasno razvidno, kaj priloga predstavlja, časovna datacija in izvor. Priporočamo komentar neposredno pod slikovno prilogo.
7. Smiselno je navesti, kdo je kaj delal, vključno s pomočjo mentorja, posebej, če v krožku sodeluje večja skupina učencev, pri čemer je delitev dela in vlog nujna.

8. V primeru raziskave, kjer so bile na enako ali podobno temo že kdaj prej opravljene raziskave, je v sklepnem delu smiselno povzeti razlike ali potrditi starejše raziskovalne rezultate ter jih mogoče primerjati s podobnimi znanimi raziskavami za druge kraje oziroma za širše območje.
9. **Predstavitev naloge** (ustni zagovor) na končnem srečanju lahko traja 10 do 15 minut. V njem naj učenci predstavijo bistvo svoje raziskovalne naloge. Večji poudarek naj bo namenjen predvsem novim ugotovitvam raziskav. Zaželeno je, da predstavitev vsebuje ppt predstavitev in/ali kakšen zanimiv način prezentacije (skeč, dvogovor idr.).
10. Komisija pri pregledovanju in ocenjevanju raziskovalnih nalog ter predstavitvi nalog upošteva:
  - izvirnost izbrane raziskave,
  - vsebino raziskovalne naloge,
  - nove ugotovitve,
  - upoštevanje literature o izbrani temi,
  - citiranje – navajanje virov in literature,
  - metodo dela in njene učinke,
  - način povezovanja podatkov v skupno zgodbo,
  - ujemanje ilustriranega gradiva s potekom zgodbe,
  - sklepe (kaj vam je iz raziskave uspelo ugotoviti, povzetek),
  - razumljivost in jasnost poteka dela,
  - opremljenost naloge,
  - količino vloženega dela,
  - jezikovno neoporečnost,
  - dovršenost,
  - zbrano in uporabljeno gradivo,
  - lokacijo šole, ki vpliva na dosegljivost in izbor gradiva,
  - število in starost sodelujočih učencev,
  - samostojen nastop in jasno podana vsebina naloge in nove ugotovitve na predstavitvi,
  - uspešno mentorsko delo, ki je prepoznano pri končnem izdelku raziskovalne naloge.
11. Rok za oddajo raziskovalnih nalog je 31. marec tekočega šolskega leta.

PREDSTAVITEV PROGRAMA MLADI RAZISKOVALCI ZGODOVINE

Program Mladi raziskovalci zgodovine organizirata Komisija za delo zgodovinskih krožkov in Zveza prijateljev mladine Slovenije. Poslanstvo raziskovalnega programa je raziskovanje družbe in dogodkov v preteklosti (polpretekla zgodovina) ter popularizacija znanosti in znanja med mladimi. Med cilji raziskovalnega programa je dobro že pri osnovnošolski mladini oblikovati pravilen odnos do kulturne dediščine in pomen njenega ohranjanja. Pri tem ne zanemarimo usmerjanja mentorjev v kakovostno metodološko in pedagoško delo zgodovinskih krožkov, uvajanje učencev v sistematično raziskovalno delo in v samostojno oblikovanje izsledkov raziskovanj ter tudi v samostojno predstavitev dognanj raziskovanja. Temeljno vodilo pri tem je vzpodbujati skupinsko delo zgodovinskih krožkov in krepitev odgovornosti posameznika do dela v skupini za dosego cilja.

Komisija sodeluje pri krepitevi pravic otrok do izobraževanja, ki sodi med osnovne človekove in otrokove pravice, in jo je 20. novembra 1989 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov, zapisana pa je v Konvenciji o otrokovih pravicah.

V Komisiji za delo zgodovinskih krožkov pri ZPMS deluje trenutno okoli 20 slovenskih zgodovinarjev in etnologov, ki so sicer zaposleni v različnih slovenskih znanstvenih in kulturnih institucijah. Članstvo in delo v Komisiji sta prostovoljna in neplačana. Člani Komisije imajo status prostovoljcev pri ZPMS.

Delo Komisije poteka po dolgoletnem uveljavljenem delovnem redu. Komisija se srečuje na sejah, kjer običajno obravnava tekoče delo, na skupnem ocenjevanju raziskovalnih nalog in na državnem srečanju z mladimi raziskovalci zgodovine. Za mentorje zgodovinskih krožkov organizira izobraževalni seminar, na katerem izda zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov, ki je dostopen tudi na spletni strani ZPMS. Med naloge Komisije sodijo izbor raziskovalnih tem, priprava izobraževalnega seminarja za mentorje zgodovinskih krožkov in njihovo usmerjanje v kakovostno metodološko delo z mladimi raziskovalci, prebiranje in ocenjevanje raziskovalnih nalog ter organizacija državnega srečanja z ustnimi predstavitvami raziskovalnih rezultatov in priprava strokovne ekskurzije.

Komisijo vsebinsko in programsko vodi predsednik, ki predstavlja komisijo navzven. Njegov mandat traja dve leti od junija do junija. V tem času izpelje dve raziskovalni obdobji: dva zbornika, dva seminarja, dve ocenjevanji in dve srečanja z možnostjo ponovne izvolitve oz. podaljšanja mandata. O delovanju obvešča zainteresirano javnost. V skladu z akti ZPMS po potrebi sodeluje pri organih ZPMS. Predsednik je tudi član Programskega sveta ZPMS.

Naloge predsednika Komisije za delo zgodovinskih krožkov so:

- vodi Komisijo,
- vodi seje Komisije,
- tesno sodeluje s strokovnim sodelavcem ZPMS,
- vodi seminar za mentorje zgodovinskih krožkov,
- vodi srečanje mladih raziskovalcev zgodovine,

- sodeluje pri pripravah, urejanju in izdaji zbornika za mentorje zgodovinskih krožkov (kontaktira predavatelje, se dogovarja za vsebino, po potrebi sodeluje z drugimi člani Komisije, napiše uvodnik za zbornik z vsakokratno obrazložitvijo raziskovalne tematike, je glavni urednik zbornika, sodeluje pri korekturah ...),
- po potrebi se udeležuje drugih sestankov.

V začetku šolskega leta Komisija pripravi seminar za mentorje zgodovinskih krožkov, na katerem mentorji dobijo osnovne strokovne informacije o razpisani raziskovalni tematiki. Raziskovalno vsebino določi Komisija za delo zgodovinskih krožkov na eni svojih spomladanskih sej. Na seminarju povabljeni strokovnjaki iz razpisnega področja predstavijo članek, ugotovitve, strokovno literaturo in vire ter izpostavijo raziskovalne možnosti, ki bi bile posebej zanimive za mlade raziskovalce.

Raziskava, ki jo izvedejo mladi raziskovalci, poteka v lokalnem okolju od oktobra do konca marca. Raziskovalne naloge morajo ustrezati razpisnim navodilom in kriterijem, ki veljajo za raziskovalno delo. Učenci zbirajo gradivo, se seznanjajo s primarnimi in sekundarnimi viri, sodelujejo z lokalnimi institucijami, opravljajo terensko delo, iščejo informacije po arhivih, knjižnicah, na internetu ter se naučijo temeljnega pristopa k obravnavanju oz. znanstvenemu proučevanju gradiva in oblikovanju zaključkov. Pri tem je zelo pomembno, da si znajo mladi pod vodstvom mentorjev delo razdeliti ter da so sposobni svoja dognanja združiti in oblikovati v enotno zgodbo ter izpostaviti ugotovitve. Končno raziskavo oblikujejo v pisni obliki – raziskovalni nalogi. Pri raziskovalnem delu in izdelavi raziskovalne naloge je zelo pomembna vloga mentorja, ki učence nauči osnovnih zakonitosti raziskovalnega dela, jih usmerja pri delu in pomaga z nasveti.

Člani Komisije raziskovalne naloge prebirajo v mesecu aprilu. Ocenjevalci morajo izpolniti ocenjevalne liste in napisati pisno oceno. Vsak ocenjevalec ima pravico oziroma dolžnost samostojno napisati in podati svojo oceno. Ocenjevalec mora prebrati nalogo in jo samostojno oceniti. Vsako nalogo preberejo najmanj trije ocenjevalci. Na seji Komisije se poda skupna ocena naloge. V primeru vmesne ocene mora Komisija oceno uskladiti, in znova ovrednotiti nalogo. Ocenjevalna seja komisije je praviloma pred zaključkom srečanja. Pri ocenjevanju nalog člani Komisije poleg strokovnih, znanstvenih, splošnoizobraževalnih in drugih zahtev upoštevajo še zlasti delo mladih, njihova prizadevanja in pridobljena znanja. Raziskovalne naloge se ocenijo z zlatim, srebrnim ali bronastim priznanjem. Člani Komisije so odgovorni za tajnost ocen raziskovalnih nalog do končne podelitve priznanj.

Ob koncu raziskovalnega leta je enodnevno ali dvodnevno zaključno srečanje mladih raziskovalcev. Kraj in termin se določita v okviru organizacijskih možnosti.

Del skupne ocene je tudi ustna predstavitev naloge. Učenci na zaključnem srečanju svojo raziskovalno nalogo predstavijo in utemeljijo zaključke. V primeru izjemnih okoliščin lahko Komisija predstavitev nalog zahteva že ob oddaji raziskovalnih nalog in jih takrat tudi oceni. Ob ustni predstavitvi nalog je zagotovljena prisotnost članov komisije za delo zgodovinskih krožkov. Pri ustni predstavitvi tem se učenci učijo samostojnega nastopanja, jasnega izražanja ter sposobnosti ustnega oblikovanja in predstavitve celotnih idej. Istočasno drugi učenci, ki poslušajo predstavitve, evalvirajo svoje delo in pridobijo dodatne izkušnje, poglede na oblikovanje ter pristop k raziskovalni nalogi. Učenci lahko na predstavitev uporabljajo različne pripomočke, vendar v okviru prostorskih in tehničnih možnosti, zanje morata poskrbeti mentor oz. šola.

Na zaključnem srečanju člani Komisije organizirajo razgovor članov komisije in mentorjev. Razgovor je lahko individualen ali skupinski. Predstavitev naloge ocenijo prisotni člani Komisije z ocenami: odlično, primerno, manj primerno. Ocena ustne predstavitve je sestavni del dokončne ocene naloge. Zgodovinskemu krožku, ki svoje naloge brez opravičljivega razloga ne predstavi na zaključnem srečanju, se ocena priznanja po posvetovanju članov ocenjevalne komisije zniža. Utemeljeno opravičilo je mentor dolžan posredovati Komisiji pred zaključnim srečanjem. O opravičenosti izostanka odločata predsednik/ca in en član/ica komisije.

Na zaključnem srečanju je lahko v okviru organizacijskih možnosti tudi strokovna ekskurzija s krajšimi strokovnimi vodstvi.

Če tekmovalci ali mentorji menijo, da so bili nepravilno ocenjeni, lahko v roku 8 (osmih) dni od objave rezultatov vložijo pisni ugovor, ki mora biti obrazložen. Ugovor se vloži na Komisijo za delo zgodovinskih krožkov pri ZPMS. Po prejemu ugovora Komisija izmed članov izbere tri nove ocenjevalce, ki nalogo znova ocenijo in podajo mnenje o ugovoru, ki je dokončno.

Ker osnovni namen raziskovalnega dela ni tekmovalnost, temveč spodbujanje uvajanja v raziskovalno delo, pomeni že sodelovanje s sprejeto raziskovalno nalogo velik skupni uspeh. Priznanja pa pomenijo predvsem to, da so učenci dosegli prva tri mesta. Včasih ima mentor bolj in kdaj manj navdušene in nadarjene učence, včasih je tema bolj, drugič spet manj uspešno izbrana glede na dostopne vire, vsekakor pa je glavni uspeh vedno popotnica učencem za nadaljnje šolanje: dragocene izkušnje, ki so jih uspešno pridobili pod mentorstvom, znanje, kako opraviti raziskavo in kakšno vrednost ima kulturna dediščina domačega kraja.

Mladi raziskovalci zgodovine so pod dobrim mentorskim vodstvom sposobni izpeljati zelo kakovostne raziskave, ki z arhiviranjem končnih izdelkov v Slovenskem šolskem muzeju ohranjajo trajno vrednost z zbranim in na ta način ohranjenim gradivom na nacionalni in lokalni ravni.

**SODELUJOČE OSNOVNE ŠOLE V RAZISKAVI
„SNAGA K ZDRAVJU POMAGA -
NALEZLJIVE BOLEZNI V PRETEKLOSTI
IN SPOPAD Z NJIMI“
V ŠOLSLEM LETU 2021/2022**

Mentor/mentorica	Osnovna šola
mag. Marjeta Šifrer, Matic Ahačič	OŠ Naklo
mag. Angelika Koncut Žorž	OŠ Frana Erjavca Nova Gorica
Patricija Redenšek, Natalija Divjak Zalokar	OŠ Sava Kladnika Sevnica
Luka Kosi, Silva Mesarič	OŠ Turnišče
Jerneja Pavlič	IV. OŠ Celje
Urška Bubnič	OŠ Pivka
Jasna Žižek	OŠ I Murska Sobota
Uroš Pavlin	OŠ Koper
Mari Karnet	OŠ Kungota
Polona Krajnc, Karmen Zupanc	OŠ Petrovče
Vilma Vrtačnik Merčun	OŠ Rodica
Nina Vidonja	OŠ Puconci
Ljudmila Treven	OŠ Rovte
Ljudmila Treven	OŠ Rovte
Jolanda Cerkvenik	OŠ Rakek
Ana Kobal	OŠ Draga Bajca Vipava
Blanka Mladkovič	OŠ Leskovec pri Krškem
Nina Intihar	OŠ Dutovlje
Anja Zahrastnik, Tatjana Zamrnik	OŠ Braslovče
Darja Kugonič	OŠ bratov Letonja Šmartno ob Paki
Katjuša Batič	OŠ Milojke Štrukelj Nova Gorica

Naslov raziskovalne naloge	Doseženo priznanje
Španska gripa v našem domačem okolju	zlato
Bacilonosci na pohodu - Širjenje nalezljivih bolezní na soški fronti	zlato
Kuga v Posavju	srebrno
Nalezljive bolezni šolskega okoliša Osnovne šole Turnišče	zlato
Razvoj celjskih ustanov, povezanih s človekovim zdravjem	zlato
Zdravje in bolezni v domačem kraju	srebrno
Prekmurski zdravniki iz roda v rod	srebrno
Grozote kuge	srebrno
»Bolje preprečiti kakor lečiti«	zlato
Snaga, zopet snaga in trikrat snaga	zlato
Primerjava nalezljivih bolezní iz sredine 20. stoletja z epidemijo Covida-19	zlato
Ljudsko zdravilstvo in boj z boleznimi v preteklosti	zlato
Rovte in španska gripa	zlato
Zeliščarstvo od babic do vnukov v Rovtah	srebrno
Epidemija črnih koz	srebrno
Otroci, bolezen je tu!	zlato
Čiste roké - veselo srce	zlato
Dobiti uši ni sramotno	zlato
»Ko so se zaprle šole«	srebrno
Bolje preprečiti, kakor lečiti	zlato
Slišali so zvoniti, pa ne vedo, kje in kaj Nalezljive bolezni na Goriškem in spopadanje z njimi	zlato

Zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov
za mentorje zgodovinskih krožkov